
**SISTEMI ZGJEDHOR I
MAQEDONISË SË VERIUT**

**SI TËSIGUROHET
PËRFAQËSIMI
I DREJTË NË PARLAMENT**

**SISTEMI ZGJEDHOR I MAQEDONISË SË VERIUT –
SI TËSIGUROHET PËRFAQËSIMI I DREJTË NË
PARLAMENT**

shkurt 2022

Botues:

Instituti Nacional Demokratik (NDI)

Titulli origjinal:

**Изборниот систем на Република Северна Македонија:
како да се обезбеди рамноправна и фер застапеност во Собранието**

Autorët:

**Zlatko Atanasov
Dejan Dimitrievski
Aleksandra Krsteska
Bojana Naumovska
Aneta Cekiq
Jovan Bliznakovski
Milka Todorovska**

Rishikuesit:

**Aleksandra Krsteska
Ivan Stefanovski**

Përkthim nga gjuha maqedonase:

**Eniena Aeti
Jetmir Ziba**

Dizajni grafik:

Digi Print

Qakullimi:

100 kopje

Zhvillimi i këtij studimi për sistemin zgjedhor të Maqedonisë së Veriut është mbështetur përmes Programit për përforcimin e integritetit zgjedhor të realizuar nga Instituti Nacional Demokratik me mbështetje financiare të dhënë nga Fondacioni Nacional për Demokraci (NED).

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world

Parathënie

Ky hulumtim është pjesë e Programit të NDI për përforcimin e integritetit zgjedhor i cili ndihmon që të përforcohen kapacitetet e shoqërisë civile dhe partive politike për të promovuar integritetin zgjedhor përmes monitorimit, përfaqësimit dhe reformës. Në Maqedoninë e Veriut, ne synojmë që të përforcojmë drejtësinë e proceseve zgjedhore përmes diskutimeve ndërmjet palëve të përfshira.

Instituti vërteton se dialogu përfshirës politik, i bazuar në hulumtim empirik dhe të besueshëm, ka rolin kryesor për të pasur një reformë zgjedhore. Ne synojmë që t'u prezantojmë krijuesve të politikave të dhëna të besueshme, shkencore për t'i informuar për vendimmarrjen e tyre.

Ky hulumtim shqyrton ndryshimet e mundshme të modelit zgjedhor, të cilat do të kontribuojnë për një parlament më përfshirës dhe të drejtuar nga qytetarët.

Kushtetuta e Maqedonisë së Veriut thekson se deputetët janë përfaqësues të qytetarëve të cilët duhet të votojnë me ndërgjegjen e tyre (Neni 62). Dhe siç parashikon kushtetuta, përfaqësimi i qytetarëve është gurthemeli i demokracisë përfaqësuese parlamentare.

Megjithatë, qytetarët e Maqedonisë shpesh ndjehen se janë të shpërfillur nga përfaqësuesit e tyre të zgjedhur. Ndoshta, një nga problemet rrënjësore është perceptimi se deputetët janë llogaridhënës ndaj liderëve të partive politike sepse ata vendosin se cilët kandidatë janë në listën e partisë, duke përforcuar perceptimin se liderët e partisë janë “konstituentët e një” prej deputetëve të partisë.

Të anketuarit në hulumtimin e grupit tonë të fokusit të realizuar nga ISPPi theksojnë se argumentet kryesore për mbështetjen e ndryshimit të modelit zgjedhor janë:

- Rritja e cilësisë të përfaqësuesve të zgjedhur;
- Rritja e nivelit të përgjegjësisë personale të kandidatëve dhe përfaqësuesve të zgjedhur;
- Demokratizimi i partive politike; dhe,
- Zvogëlimi i rolit të liderëve të partive përmes rritjes të rolit të votuesve në zgjedhjen e kandidatëve individual.

Përfundimisht, kur janë pyetur nëse ndryshimet në mënyrën se si zgjidhen deputetët do të mund të kontribuojnë në zvogëlimin e varësisë të deputetëve nga liderët e partive, gjysma e të anketuarve pajtohen se ndryshimi në modelin zgjedhor mund të kontribuojë në zvogëlimin e varësisë të deputetëve nga liderët

e partive. Ky perceptim ndërmjet qytetarëve është në përgjithësi i pandryshuar në tre vitet e fundit.

Me qëllim që qytetarët të bëhen prioritet i deputetëve dhe partive të tyre politike, atyre u nevojitet një peshë më e madhe në procesin zgjedhor.

Ne mirëpresim këtë përpjekje të përbashkët që qytetarët të kenë një peshë më të madhe në procesin zgjedhor me qëllim që të inkurajohet dialogu politik.

Robert Skot Heaslet,
Drejtor i lartë,
NDI Maqedoni e Veriut

Përmbajtja

Parathënie.....	3
HYRJE	7
1. SISTEMET ZGJEDHORE - PËRKUFIZIMI DHE LLOJET E SISTEMEVE ZGJEDHORE	9
1.1 SISTEMET ZGJEDHORE TË SHUMICËS.....	9
1.1.1 Sistemi zgjedhor me shumicë plurale (Sistemi plural zgjedhor).....	10
1.1.2 Sistemi zgjedhor me shumicë në dy rrethe	10
1.1.3 Sistemi i votës alternative dhe sistemi i votës shtesë	10
1.2 SISTEMET ZGJEDHORE PROPORCIONALE	11
1.2.1 Sistemi zgjedhor proporcional me lista të partive.....	12
1.2.2 Sistemi i votës së vetme të transferueshme	12
1.3 SISTEME ZGJEDHORE TË PËRZIERA.....	13
1.3.1 Sistemi zgjedhor paralel.....	13
1.3.2 Sistemi i përzier me përfaqësim shtesë (“Modeli gjerman”).....	14
1.3.3 Sistemi i votës së vetme të transferueshme	14
2. MUNDËSIA PËR TË NDRYSHUAR MODELIN ZGJEDHOR PËR ZGJIDHJEN E DEPUTETËVE NË KUVENDIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT	15
2.1 NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË PËRBËRËSVE TË NDRYSHËM TË MODELIT PROPORCIONAL ZGJEDHOR ME LISTAT E PARTIVE	15
2.1.1 Simulimi i rezultateve të zgjedhjeve të vitit 2020 duke ndryshuar përbërësit e modelit proporcional me listat e partive.....	16
2.2 NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË SISTEMIT ZGJEDHOR ME FUTJEN E MODELIT TË SHUMICËS ME SHUMICË PLURALISTE	24
2.2.1 Simulimi i rezultateve të zgjedhjeve nga viti 2020 duke aplikuar modelin e shumicës me shumicë plurale.....	25
2.3 VËREJTJE PËRFUNDIMTARE DHE DISKUTIM LIDHUR ME MUNDËSINË E NDRYSHIMIT TË MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E DEPUTETËVE NË KUVENDIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT	29
3. MUNDËSIA PËR TË NDRYSHUAR MODELIN ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E KRYETARËVE TË KOMUNAVE DHE ANËTARËVE TË KËSHILLAVE NË KOMUNAT NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT	33

3.1 NDRYSHIMI I MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E ANËTARËVE TË KËSHILLAVE KOMUNAL	33
3.2 NDRYSHIMI I MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E KRYETARËVE TË KOMUNAVE	33
4. NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË MODELIT ZGJEDHOR NË PËRFAQËSIMIN GJINOR NË SHTËPINË LIGJVËNËSE	36
4.1 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RASTIN E NJË NJËSIE ZGJEDHORE	36
4.2 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RAST TË HAPJES SË LISTAVE ZGJEDHORE	37
4.3 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RASTIN E MODELIT ZGJEDHOR TË SHUMICËS	39
5. MUNDËSIA E NDRYSHIMIT TË SISTEMIT ZGJEDHOR NË MËNYRË QË TË LEHTËSOHET PËRDORIMI I VOTËS AKTIVE DHE PASIVE NGA PERSONAT ME AFTËSI TË KUFIZUARA	41
5.1 E DREJTA E VOTIMIT AKTIV TË PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA	41
5.2 E DREJTA PASIVE E VOTIMIT TË PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA	41
HYRJE	52
QËNDRIMET E PARTIVE POLITIKE PËR NDRYSHIMIN E RREGULLAVE ZGJEDHORE	53
QËNDRIMET E QYTETARËVE PËR NDRYSHIMIN E RREGULLAVE ZGJEDHORE	62
PËRFUNDIME – PARTITË POLITIKE	74
PËRFUNDIME – QYTETARË	75
LISTA E BURIMEVE	77

HYRJE

Çështja e modelit zgjedhor në Republikën e Maqedonisë së Veriut është një nga pyetjet më të shpeshta, veçanërisht në periudhën para dhe pas çdo zgjedhjeje. Ata që mbrojnë ndryshimet në sistemin aktual shpesh flasin për favorizimin e partive të mëdha dhe koalicioneve ndaj atyre më të vegjël, mungesën e demokracisë brenda partisë, zvogëlimin e përgjegjësisë personale të deputetëve, minimizimin e mundësisë së partive të vogla për të hyrë në Parlament dhe humbjen e një numri të konsiderueshëm të votave të cilat fitohen nga partitë që nuk arrijnë të hyjnë në shtëpinë ligjvënëse.

Subjekt i hulumtimit të kësaj analize është modeli elektoral në vendin tonë, për zgjedhjet parlamentare dhe vendore, si nga pikëpamja teorike në aspektin e karakteristikave kryesore, aplikimit, avantazheve dhe disavantazheve, ashtu edhe nga pikëpamja praktike duke analizuar efektet e ndryshimit të mundshëm të modelit zgjedhor ose ndonjë prej përbërësve të tij. Nevoja për kërkime mbi temën e punimit është e padiskutueshme, duke pasur parasysh rëndësinë dhe aktualitetin e temës. Duke diskutuar rëndësinë e sistemeve zgjedhore, dy shkencëtarë të njohur politikë dhe zgjedhorë, si Farrell, do t'i quajnë "ingranazhe që lejojnë që rrotat e demokracisë të funksionojnë normalisht"¹, ndërsa Sartori do t'i quajë "instrumenti më specifik manipulues i politikës"². Arsyeja për këtë është fakti se zgjedhja e një modeli të veçantë zgjedhor mund të ndryshojë skenën politike në një vend të caktuar për sa i përket numrit të partive, llojit dhe stabilitetit të qeverisjes, mënyrës se si njerëzit i perceptojnë kandidatët dhe procesin e votimit, dhe shume aspekte të tjera. Çdo model zgjedhor ka përbërësit e vet që funksionojnë si variabla, dhe duke i ndryshuar ato ka ndryshim në rezultatet e zgjedhjeve. Zgjedhja e një modeli specifik zgjedhor që do të kënaqë të gjithë aktorët dhe do ta përkthejë atë në legjislativonin zgjedhor kërkon një qasje serioze dhe gjithëpërfshirëse, si dhe përfshirjen e sa më shumë aktorëve që mundet për të arritur kompromis social.

Qëllimi kryesor i studimit në këtë analizë është të vlerësojë rëndësinë e ndryshimit të modelit zgjedhor në skenën politike në Republikën e Maqedonisë së Veriut bazuar në analizën e rezultateve të zgjedhjeve, në zgjedhjet parlamentare dhe lokale. Pyetja kryesore kërkimore që ky punim përpiqet të provojë është si në vijim: Ndryshimet në modelin zgjedhor do të sjellin ndryshime të rëndësishme në përbërjen e legjislativit sa i përket shpërndarjes së mandateve midis partive.

Për të arritur qëllimin kryesor të studimit të analizës, përveç pyetjes kryesore kërkimore, do të merren parasysh edhe disa pyetje të tjera pune:

- Modeli aktual proporcional zgjedhor me përbërësit e tij është i prirur drejt partive të mëdha, pra zvogëlon numrin e mandateve të fituar nga partitë më të vogla, si dhe e bën më të vështirë për partitë që të hyjnë në shtëpinë ligjvënëse;

¹ Farrell, D. "Sistemet Zgjedhore: Hyrje Krahasuese (botim i dytë)". Nju Jork, 2011, 2011, f. 2

² Lijphart, A. "Constitutional Choices for New Democracies". Bo Diamond, L. and Plattner, M. F. (Ed.). "Electoral Systems and Democracies". Baltimor: Universiteti Xhon Hopkins, 2006, f. 74

- Futja e një modeli zgjedhor të mazhorancës, me shumicë plurale do të sjellë ndryshime në skenën politike, duke ndryshuar plotësisht shpërndarjen e vendeve midis partive dhe koalicioneve në shtëpinë ligjvënëse;

- Modeli zgjedhor mazhoritar do të eliminojë pothuajse plotësisht shanset e partive më të vogla për të hyrë në Kuvend;

- Ndryshimi i modelit ekzistues proporcional elektoral në lidhje me numrin e njësive (nga gjashtë në një) do të sjellë përfitime për partitë më të vogla dhe do të çojë në një llojllojshmëri më të madhe në legjislativ, domethënë më shumë parti politike do të ishin në gjendje të fitonin të paktën një mandat në Kuvend;

- Futja e pragut zgjedhor do të ketë ndikim negativ në partitë më të vogla dhe shanset e tyre për të hyrë në shtëpinë ligjvënëse;

- Formula e Dontit për llogaritjen e mandateve favorizon partitë e mëdha dhe ndryshimi i saj do të përmirësojë proporcionalitetin e rezultateve të zgjedhjeve kundrejt votave të marra;

- Futja e listave të hapura nuk do të sjellë ndryshime në shpërndarjen e mandateve midis partive/koalicioneve, por do të ndikojë në rritjen e proceseve demokratike brenda partive, siç është përzgjedhja e kandidatëve dhe demokracia brenda partisë;

- Ndryshimi i modelit elektoral për zgjedhjen e kryetarëve të komunave, nga dy në një zonë elektorale, do të kursejë kohë dhe para dhe do të zvogëlojë pazaret politike midis dy njësive, por do të ketë ndikim negativ në proporcionalitetin e votave dhe numrin e votave të “humbura”;

- Ndryshimi i modelit ekzistues zgjedhor në lidhje me numrin e njësive (nga gjashtë në një) dhe në lidhje me llojin e listave të votuesve (të hapura kundrejt të mbyllura) mund të ndikojë në përfaqësimin gjinor në legjislaturë;

- Futja e modelit zgjedhor me shumicë do të ketë ndikim negativ në përfaqësimin e grave në shtëpinë ligjvënëse.

Për të vërtetuar hipotezat, do të aplikohet kombinim i qasjeve të ndryshme metodologjike, duke përfshirë metodën induktive dhe deduktive, metodën krahasuese, metodën e analizës sasiore, metodën e përshkrimit dhe metodën e përpilimit.

1. SISTEMET ZGJEDHORE - PËRKUFIZIMI DHE LLOJET E SISTEMEVE ZGJEDHORE

Sistemi zgjedhor në kuptim më të ngushtë është një teknikë që siguron transformimin e votave të dhëna nga votuesit në mandate përfaqësuese. Me fjalë të tjera, “sistemi zgjedhor përcakton sesi konvertohen votat në mandate në Dhomën e Përfaqësuesve”.³ Nga ana tjetër, sistemi zgjedhor në kuptim më të gjerë është “grup rregullash që rregullojnë të gjithë procesin zgjedhor”.⁴ Sipas kësaj pikëpamjeje, “për të shpjeguar një sistem zgjedhor është e nevojshme të merren parasysh të gjithë përbërësit e tij, përfshirë trupin votues, legjislacionin zgjedhor, rregullat që qeverisin fushatën zgjedhore, ndarjen e njësive zgjedhore dhe formulën zgjedhore që zbatohet për t’i kthyer votat në mandate në Dhomën e Përfaqësuesve”.⁵ Farrell bën dallimin midis ligjeve zgjedhore dhe sistemeve zgjedhore.

Ligjet zgjedhore janë sërë rregullash që qeverisin të gjithë procesin zgjedhor, ndërsa sistemet zgjedhore rregullojnë vetëm procesin e votimit dhe përcaktimin e fituesve dhe humbësve (metoda e votimit, lloji i votimit, numërimi i votave dhe përcaktimi i mandateve).⁶ Në kuadrin e kësaj analize, termi sistem zgjedhor do të përdoret në kuptimin e tij më të ngushtë, duke e barazuar atë me termin model zgjedhor.

Të gjitha llojet e ndryshme të sistemeve zgjedhore që ekzistojnë mund të grupohen në dy grupe themelore: sistemet zgjedhore të shumicës dhe sistemet proporcionale zgjedhore. Kohët e fundit, kombinimi i pjesëve të të dy llojeve ka krijuar një grup të ri të sistemeve zgjedhore të quajtura sisteme zgjedhore të përziera.

1.1 SISTEMET ZGJEDHORE TË SHUMICËS

Sipas sistemeve zgjedhore të shumicës, e drejta për një mandat (vend në Dhomën e Përfaqësuesve) i takon kandidatit që fitoi shumicën e kërkuar të votave në zgjedhjet e mbajtura⁷. Sistemet zgjedhore të shumicës përdoren më së shpeshti në njësit e vogla me një mandat, ku votuesit votojnë për kandidatët dhe jo për listat e partive. Dallimi kryesor sipas të cilit sistemet zgjedhore të shumicës ndahen është shumica e kërkuar që kërkohet që një kandidat i caktuar të fitojë mandatin. Ekzistojnë disa lloje të shumicës në teorinë: 1) **shumica plurale** - numër më të madh të votave në krahasim me kandidatët e tjerë; 2) **shumica relative** - 50% e numrit të përgjithshëm të votave të dhëna; 3) **shumica absolute** - 50% e numrit të përgjithshëm të votuesve të regjistruar; 4) **shumica e kualifikuar** - çdo shumicë që siguron një përqindje më të

³ Sartori, Xh. “Inxhinieri Krahasuese Kushtetuese: Një përmbledhje e strukturave, motivimit dhe rezultateve”. Nju Jork, 1997, f. 3

⁴ Hejvud, E. “*Politika*”. Bejsingstouk, 2007, f. 256

⁵ Grili di Kortona, P., Manzi, S., Penizi, A., Rika, F. Dhe Simeone, B. “*Vlerësimi dhe optimizimi i sistemeve zgjedhore*”. Filadelfia, 1999, f. 5

⁶ Farrell, D. “*Sistemet Zgjedhore: Hyrje Krahasuese (botim i dytë)*”. Nju Jork, 2011, f. 3

⁷ Siljanovska-Davkova, G. “*Në rrugën e shpërndarjes së mandateve zgjedhore - modele zgjedhore.*” Në “*Kushtetueshmëria, Universalizmi dhe Demokracia*”. Rotterdam, 1999, f. 2

lartë të votave se 50%. Në teori dhe praktikë ekzistojnë disa lloje të ndryshme të sistemeve zgjedhore të mazhorancës.

1.1.1 Sistemi zgjedhor me shumicë plurale (Sistemi plural zgjedhor)⁸

Ky sistem zgjedhor është varianti më i thjeshtë i sistemit zgjedhor me shumicë që është shfaqur ndonjëherë në teorinë dhe praktikën zgjedhore⁹. Për qëllimet e këtij sistemi zgjedhor, shteti zakonisht ndahet në njësi zgjedhore mjaft të barabarta me një mandat ku votuesit kanë të drejtë të votojnë për njërin nga kandidatët. Në përfundim të votimit, mandati përfaqësues fitohet nga kandidati që fiton shumicën plurale, pra më së shumti vota në raport me kandidatët e tjerë (pavarësisht nëse dallimi është një apo 1000 vota). “Ky sistem është sistemi zgjedhor më i vjetër, që daton në shekullin XII, dhe është gjithashtu më i thjeshti”¹⁰. Vendlindja e këtij sistemi zgjedhor është Anglia. Sot, edhe pse jo aq sa në të kaluarën, ky sistem ende konsiderohet si një nga sistemet zgjedhore më të përdorura në botë. Vendet që zbatojnë këtë sistem përfshijnë Mbretërinë e Bashkuar të Britanisë së Madhe dhe Irlandën Veriore, Shtetet e Bashkuara të Amerikës, Kanadanë, Indinë, Bangladeshin, Nepalin dhe vende tjera¹¹.

1.1.2 Sistemi zgjedhor me shumicë në dy rrethe

Ky sistem paraqet sistemin e dytë zgjedhor me shumicë më të përdorur sot. Veçantia e këtij sistemi është se ofron mundësi që përzgjedhja e kandidatit që do të fitojë mandatin përfaqësues të bëhet në dy rrethe zgjedhore. Fituesi në rrethin e parë është kandidati që ka fituar shumicën e kërkuar, zakonisht shumicën absolute ose relative. Nëse asnjë kandidat nuk arrin shumicën e kërkuar për të fituar (gjë që ndodh zakonisht), organizohet rreth i dytë i votimit në të cilin ose dy kandidatët që kanë fituar më shumë vota në rrethin e parë ose të gjithë kandidatët që kanë fituar më shumë vota në rrethin e parë nga përqindja e përcaktuar me ligj. Fituesi në rrethin e dytë konsiderohet të jetë kandidati që ka fituar më shumë vota, pra më shumë vota se kandidatët tjerë. Ky sistem zgjedhor zbatohet për zgjedhjen e anëtarëve të parlamenteve në rreth 20 vende, ndër të cilat më e famshmja është Franca, pastaj Bjellorusia, Irani, Vietnami, disa vende në Afrikë dhe të tjera. Franca në kohën e Luigjit-Napoleonit konsiderohet vendlindja e këtij sistemi elektoral.¹²

1.1.3 Sistemi i votës alternative dhe sistemi i votës shtesë

Këto sisteme zgjedhore konsiderohen si disa nga më të komplikuarat. Brenda sistemeve përdoret votimi preferencial në njësit me një mandat. Në sistemin alternativ të votimit, votuesit i rendisin kandidatët sipas preferencës së tyre (numri 1 për zgjedhjet e para, numri 2 për të dytët, etj.). Për të fituar një vend përfaqësues, një kandidat duhet të fiton shumicë të thjeshtë votash (të paktën 50% të numrit të përgjithshëm të votave) pasi të ketë numëruar preferencat e para. Nëse asnjë kandidat nuk arrin të arrijë shumicën e kërkuar, kandidati me më pak vota eliminohet dhe votat

⁸ Ky sistem zgjedhor njihet gjerësisht me emrin **first-past-the-post system**.

⁹ Karakamisheva, T. “Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore”. Shkup, 2004 f. 63

¹⁰ Noris, P. “Inxhinieri Zgjedhore: Rregullat e Votimit dhe Sjellja Politike”. Kembrixh, 2004, f. 42

¹¹ Ky sistem zgjedhor është tipik për shumë nga vendet e ish -Komonuelthit.

¹² Siljanovska-Davkova, G. “Në rrugën e shpërndarjes së mandateve zgjedhore - modele zgjedhore.” 1999, f. 2

e tij/saj rishpërndahen në varësi të preferencës së dytë (ose të radhës). Ky proces përsëritet derisa njëri nga kandidatët të arrijë shumicën e kërkuar për të fituar mandatin. Sot, sistemi i votës alternative përdoret në Australi dhe Papua Guinea e Re.

Sistemi i votës shtesë është një variant i ngjashëm i sistemit me votë alternative. Dallimi është se në vend që të rendisin votuesit sipas preferencës së tyre, ata kanë të drejtë të kenë vetëm një votë "shtesë" (një preferencë shtesë). Pas numërimit të preferencave të para, nëse asnjë kandidat nuk arrin shumicën e kërkuar, të gjithë kandidatët përveç dy me më shumë vota eliminoohen dhe votat e tyre rishpërndahen tek kandidati që ka marrë votën "shtesë". Pas rishpërndarjes së votave, fituesi është kandidati që do të ketë më shumë vota se kundërshtari i tij. Sistemi shtesë i votimit nuk përdoret sot për zgjedhjen e deputetëve në parlamentet e çdo vendi në botë, dhe përdoret më shpesh në zgjedhje të caktuara lokale.

1.2 SISTEMET ZGJEDHORE PROPORCIONALE

Sipas modelit të përfaqësimit proporcional, vendet ndahen në përputhje me votat e fituara, pra secila parti përfaqësohet në Dhomën e Përfaqësuesve në proporcion me pjesën e votave të marra nga elektorati¹³. Me fjalë të tjera, secila parti merr përqindje të vendeve përfaqësuese që është proporcionale me përqindjen e votave që partia ka fituar gjatë zgjedhjeve. Sistemet proporcionale zgjedhore përdoren më së shpeshti në njësit më të mëdha me shumë anëtarë, ku votuesit votojnë për listat e partive dhe jo për kandidatët.

Ekzistojnë një numër i madh ndryshimesh në sistemet proporcionale zgjedhore. Dallimi kryesor sipas të cilit diferencohen sistemet e ndryshme proporcionale është formula e zgjedhjeve, gjegjësisht mënyra se si bëhet shpërndarja e mandateve në varësi të rezultateve të zgjedhjeve..

Formulat zgjedhore të përdorura më së shpeshti¹⁴ janë këto në vijim:

a) Modeli i kuotës zgjedhore (kuota Hare) - formula e zgjedhjeve fitohet kur numri i përgjithshëm i votave në zonë zgjedhore ndahet me numrin e mandateve të parashikuara për atë zonë zgjedhore.¹⁵ Sipas këtij modeli, numri i votave të marra nga secila parti ndahet me kuotën zgjedhore, e cila jep numrin e vendeve që secila parti duhet të marrë. Në rast të mandateve të papërcaktuara, ato u jepen partive me mbetjet më të mëdha të votave pas shpërndarjes fillestare të mandateve.

b) Formula e Dontit (D'Hondt) - sipas këtij modeli, numri i vendeve që merr secila parti llogaritet kur votat totale të të gjitha partive ndahen me pjesëtuesin e përbashkët. Pjesëtuesi i përbashkët merret si më poshtë: shumat e të gjitha partive ndahen me 1, me 2, me 3, dhe kështu me radhë derisa të arrihet numri i vendeve në dispozicion. Pastaj, të gjitha rezultatet renditen sipas madhësisë dhe vazhdojmë derisa të arrijmë aq rezultate sa ka mandate në zonën zgjedhore, dhe rezultati i fundit përkatës është pjesëtuesi i përbashkët. Për shembull, nëse ka 20 vende në zonën zgjedhore, atëherë rezultati i njëzet më i lartë është një pjesëtues i zakonshëm. Formula zgjedhore e Dontit për llogaritjen e rezultateve është formula zgjedhore më e

¹³ Ibid, f. 3

¹⁴ Ekzistojnë më shumë ndryshime në formulat e ndryshme të zgjedhjes. Teksti shpjegon variacionet më të përdorura.

¹⁵ Ibid, f. 4

përdorur sot. Përveç që përdoret në zgjedhjen e anëtarëve të Kuvendit të Republikës së Maqedonisë së Veriut, kjo formulë përdoret edhe në shumë vende të tjera, si Shqipëria, Danimarka, Kroacia, Belgjika, Austria, Holanda, Polonia, Serbia, Sllovenia, etj.

b) Formula Sainte – Ligue - përdor të njëjtën teknikë si formula e Dontit, përveç se për të fituar pjesëtues të përbashkët, shumat e të gjitha palëve nuk ndahen me asnjë numër derisa të arrihet numri i vendeve në dispozicion, por me çdo numër tek (me 1, me 3, me 5, etj.).

Përveç këtyre formulave zgjedhore, ka edhe të tjera, si kuota e Drupit, kuota Hagenbach-Bischoff, kuota Perandorake, etj.

Përveç formulës zgjedhore, ka edhe faktorë të tjerë që dallojnë sistemet e ndryshme proporcionale zgjedhore, si: madhësia e zonës zgjedhore (i gjithë vendi të jetë një zonë elektorale ose vendi të ndahet në disa njësi zgjedhore më të vogla); lloji i listave të votuesve (të hapura ose të mbyllura) dhe pragu elektorale (përqindja minimale e gjithsej votave që një parti duhet të fitojë për të siguruar vend në Dhomën e Përfaqësuesve). Duke kombinuar këta faktorë, sot përdoren një numër i madh i sistemeve të ndryshme proporcionale zgjedhore. Dy modelet themelore janë sistemi i listës së partive dhe sistemi i votës së vetme të transferueshme.

1.2.1 Sistemi zgjedhor proporcional me lista të partive

Sipas këtij sistemi zgjedhor, secila parti që merr pjesë në zgjedhje ofron listën e vet të kandidatëve. Numri i kandidatëve në secilën listë është i barabartë me numrin e mandateve në dispozicion në zonën zgjedhore¹⁶. Pas përfundimit të votimit, numri i mandateve që do të marrë secila parti llogaritet sipas njërës nga formulat zgjedhore, pra numri i vendeve në Dhomën e Përfaqësuesve të secilës pari është në proporcion me rezultatet e saj zgjedhore.

Sistemi zgjedhor me lista të partive është sistemi zgjedhor më i përdorur sot. Ky sistem zgjedhor është mjaft i popullarizuar në vendet që më parë kanë pasur sistem socialist. Në të gjitha këto vende, zbatohet ndryshim i caktuar i sistemit zgjedhor proporcional me listat e partive, i cili ndryshon sipas madhësisë së zonës zgjedhore, llojit të listave të partive, formulës zgjedhore, përdorimit të pragut elektorale, etj.

1.2.2 Sistemi i votës së vetme të transferueshme

Ky sistem zgjedhor paraqet edhe një sistem tjetër zgjedhor që përdor votimin preferencial. Sipas këtij sistemi zgjedhor, shteti ndahet në disa njësi zgjedhore me shumë anëtarë dhe secila parti propozon aq kandidatë sa ka vende në secilën zonë zgjedhore (kandidatët mund të grupohen në një listë partie ose secili kandidat individualisht). Gjatë votimit, votuesit i rendisin kandidatët sipas preferencës së tyre (numri 1 për zgjedhjen e parë, numri 2 për të dytën, etj.). Pastaj përcaktohet formula zgjedhore, zakonisht Kuota e Dropit, e cila përcakton numrin minimal të votave që duhet të marrë një kandidat për të fituar një mandat deputeti. Kur një kandidat arrin kuotën, votat e mbetura transferohen në preferencën tjetër. Nëse pas numërimit të votave mbeten mandate të pa-alokuara, si në rastin e sistemit alternativ të votimit,

¹⁶ Në raste të rralla, numri i kandidatëve në lista mund të jetë më i vogël se numri i mandateve në dispozicion në njësinë zgjedhore.

kandidati me numrin më të vogël të votave eliminohet, dhe votat e tij rishpërndahen sipas preferencës tjetër, dhe kështu me radhë derisa të shpërndahen të gjithë mandatet.

Një nga pengesat kryesore të këtij modeli, dhe ndoshta arsyeja pse modeli përdoret vetëm në një numër të vogël rastesh (për zgjedhjen e deputetëve në Republikën e Irlandës, Maltës dhe në dhomën e sipërme të Parlamentit Australian), është se sistemi konsiderohet shumë i komplikuar për tu kuptuar nga elektorati¹⁷, si dhe shumë i ndërlikuar sa i përket numërimit të votave.

1.3 SISTEME ZGJEDHORE TË PËRZIERA

Në përpjekje për të kombinuar avantazhet e sistemeve zgjedhore me shumicë dhe proporcionale, ekspertët elektoralë gjatë gjysmës së dytë të shekullit XX krijuan sisteme të reja hibride, të quajtura gjerësisht sisteme zgjedhore të përziera, të cilat janë kombinim i sistemeve të caktuara të shumicës dhe atyre proporcionale.

Sistemet zgjedhore të përziera mund të klasifikohen në dy grupe kryesore: **sisteme të ndër-pavarura** dhe **sisteme të ndër-varura**. Brenda sistemeve të ndër-pavarura, të njohura si sisteme paralele, rezultati në njërin komponent nuk ka efekt në rezultatin në komponentin tjetër, domethënë një pjesë e deputetëve zgjidhen përmes sistemit zgjedhor shumicë, dhe pjesa tjetër përmes sistemit proporcionalisht plotësisht të pavarur (paralel) nga njëri tjetrin. Nga ana tjetër, në sistemet e ndër-varura (të cilat konsiderohen të jenë sisteme zgjedhore "vërtet" të përziera) rezultatet në njërin komponent kanë ndikim në komponentin tjetër, domethënë përbërësit shumicë dhe proporcionalë të sistemit janë të ndërlidhur.¹⁸

1.3.1 Sistemi zgjedhor paralel

Sistemi zgjedhor paralel është një lloj sistemi zgjedhor në të cilin dy lloje të ndryshme të sistemeve zgjedhore, shumica dhe proporcionale, zbatohen paralelisht dhe në mënyrë të pavarur nga njëri -tjetri, pra, rezultatet në njërin sistem nuk ndikojnë në rezultatet tek tjetri. Sipas këtij sistemi, disa nga deputetët zgjidhen përmes sistemit zgjedhor shumicë, dhe pjesa tjetër përmes sistemit proporcional. Mënyra se si kombinohen dy përbërësit e sistemit zgjedhor ndryshon nga rasti në rast. Ky lloj sistemi elektoral zbatohet për zgjedhjet parlamentare në Japoni, Meksikë, Kore të Jugut dhe vende të tjera.

Sa i përket zbatimit të modelit paralel, ndikimi i tij lidhet me marrëdhënien midis dy përbërësve që përbëjnë sistemin. Nëse modeli i shumicës dominon, atëherë ndikimi i zbatimit të sistemit paralel është i ngjashëm me rastin e sistemit të shumicës dhe anasjelltas. Futja e modelit paralel është një përpjekje për të zvogëluar mangësitë e zbatimit të sistemeve zgjedhore të shumicës klasike dhe proporcionale. Ky model, për shkak të komponentit proporcional, shfaq proporcionalitet më të madh të rezultateve të zgjedhjeve sa i përket votave të fituara, sesa është rasti me modelet e shumicës. Gjithashtu, shanset që partitë më të vogla të hyjnë në legjislaturë, ndryshe nga sistemet e shumicës, janë më të larta nëse këto parti arrijnë të mbledhin vota të

¹⁷ Karakamisheva, T. "Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore". Shkup, 2004, f. 103

¹⁸ Noris, P. "Inxhinieri Zgjedhore: Rregullat e Votimit dhe Sjellja Politike". Kembrixh, 2004, f. 55

mjaftueshme brenda komponentit proporcional. Për sa i përket sistemeve proporcionale, ky model tregon stabilitet më të madh të shumicës dhe vendimmarrje më efikase, për shkak të fragmentimit më të vogël të skenës politike, që është rezultat i dominimit të partive të mëdha brenda komponentit shumicë të modelit.

1.3.2 Sistemi i përzier me përfaqësim shtesë (“Modeli gjerman”)

Sipas këtij sistemi zgjedhor, votuesit votojnë në dy fletëvotime gjatë zgjedhjeve. Në të parën, secili votues hedh votën e tij ose të saj për njërin nga kandidatët në një zonë zgjedhore me një anëtar. Fituesi në këto njësi vendoset sipas njërit prej sistemeve zgjedhore të shumicës, më së shpeshti sistemi zgjedhor me shumicë plurale, pra mandati i jepet kandidatit që fiton më shumë vota. Në votimin e dytë, votuesit votojnë për njërën nga listat e partive, në disa njësi zgjedhore me shumë anëtarë, ose në disa raste, në të gjithë vendin si një zonë zgjedhore e vetme. Rezultatet e votimit të dytë llogariten duke zbatuar sistemin proporcional zgjedhor me listat e partive dhe përcaktojnë numrin përfundimtar të mandateve që secila prej partive do të marrë në përfundim të procesit zgjedhor. Pas numërimit të votave, secila parti merr aq vende shtesë sa është dallimi midis numrit të vendeve të fituara në njësitë me një mandat dhe numrit të vendeve që partia duhet të fitojë sipas votës proporcionale. Si shembull, nëse një parti fiton 15 vende duke votuar në një njësi me një mandat, por ndiqet nga 20 vende duke votuar në listat e partive, asaj partie do t'i jepen 5 vende për të arritur në vendin me 20 vende në parlament.

1.3.3 Sistemi i votës së vetme të transferueshme

Ky sistem zgjedhor i përzier merr përsipër njësitë elektorale me shumë mandate nga sistemet proporcionale, ndërsa nga shumica plurale shumës kërkohet që kandidatët të fitojnë një vend përfaqësues. Ajo që është interesante për këtë sistem është fakti që një parti mund të emërojë më shumë se një kandidat në një zonë zgjedhore të caktuar, dhe kandidatët nga e njëjta parti konkurrojnë kundër njëri-tjetrit. Votuesi ka të drejtë të votojë vetëm për një kandidat. Pas numërimit të votave, ata kandidatë që kanë fituar më shumë vota (aq kandidatë sa që ka vende), fitojnë vendet në Dhomën e Përfaqësuesve.

Ekzistojnë disa ndryshime të këtij sistemi zgjedhor, siç është sistemi i votimit kumulativ, sistemi i kufizuar i votimit dhe sistemi i votimit me bllok.

Ky sistem u zbatua për herë të parë në zgjedhjet japoneze të vitit 1925.¹⁹ Sot, sistemi i vetëm i transmetimit të zërit dhe ndryshimet e tij zbatohen në Afganistan, Kuvajt, Libi dhe vende të tjera, duke përfshirë shumë vende të vogla ishullore si Filipinet, Mauritius dhe të tjera.

¹⁹ Karakamisheva, T. “Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore”. Shkup, 2004, f. 79

2. MUNDËSIA PËR TË NDRYSHUAR MODELIN ZGJEDHOR PËR ZGJIDHJEN E DEPUTETËVE NË KUVENDIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

Sistemi zgjedhor proporcional me lista partiake zbatohet në zgjedhjen e anëtarëve të Kuvendit të Republikës së Maqedonisë së Veriut duke filluar nga zgjedhjet parlamentare në vitin 2002 e deri më sot. Sipas legjislacionit zgjedhor²⁰, në zgjedhjet parlamentare zgjidhen 120 deputetë, duke përdorur formulën zgjedhore të Dontit për llogaritjen e rezultateve, ku vendi ndahet në gjashtë njësi zgjedhore dhe 20 deputetë zgjidhen në secilën. Për më tepër, në vitin 2011 u prezantua i ashtuquajti "votimi i diasporës", me shtimin e tre njësi shtesë jashtë territorit të Republikës së Maqedonisë, nga të cilat u zgjodh nga një deputet në secilën, duke përdorur sistemin zgjedhor me shumicë proporcionale. Në vitin 2016, tre njësit elektorale jashtë territorit të Republikës së Maqedonisë u bashkuan në një zonë zgjedhore, ku zgjidhen deri në tre deputetë nga ajo zonë me ndihmën e sistemit proporcional, me kusht që zgjedhja e këtyre deputetëve të jetë e kushtëzuar me fitimin e numrit të kërkuar të votave, që është identik me numrin e votave të kërkuara për një deputet të zgjedhur në njërin nga gjashtë njësit zgjedhore.

2.1 NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË PËRBËRËSVE TË NDRYSHËM TË MODELIT PROPORCIONAL ZGJEDHOR ME LISTAT E PARTIVE

Karakteristika më e rëndësishme e sistemeve zgjedhore proporcionale me listat e partive është inkurajimi i formimit të sistemeve shumëpartiake, i cili shumë shpesh çon në formimin e koalicioneve dhe qeverive të koalicionit. Nga njëra anë, kjo shihet si avantazh sepse sistemet shumëpartiake dhe formimi i qeverive të koalicionit të gjerë çojnë në përfaqësimin e interesave të shumë grupeve të ndryshme në shoqëri brenda parlamentit dhe qeverisë²¹. Nga ana tjetër, mund të konsiderohet si mangësi e sistemit zgjedhor, duke pasur parasysh se numri i madh i partive dhe koalicioneve të gjera qeveritare shpesh dinë të destabilizojnë skenën politike, si dhe formimin e qeverive të paqëndrueshme që kanë vështirësi në miratimin efektiv të vendimeve të rëndësishme.

Si përparësi tjera të këtij sistemi zgjedhor vlerësohen faktet që:

- teorikisht, asnjë parti, e madhe apo e vogël, nuk duhet të jetë e favorizuar nga ky sistem, d.m.th. secila parti do të marrë aq mandate sa gëzon mbështetje në shoqëri;
- duke pasur parasysh njësit e mëdha me shumë mandate, është e vështirë që interesat lokale dhe rajonale të mbizotërojnë mbi interesat e përgjithshme dhe shtetërore;

²⁰ Kodi Zgjedhor ("Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë", nr. 40/06, 136/08, 148/08, 155/08, 163/08, 44/11, 51/11, 54/11, 142/12, 31/13, 34/13, 14/14, 30/14, 196/15, 35/16, 97/16, 99/16, 136/16, 142/16, 57/17, 67/17, 125/17, 35/18, 99/18, 140/18, 208/18, 27/19, 98/19 dhe 42/20)

²¹ Kjo është veçanërisht e rëndësishme për të ashtuquajturat shoqëri të ndara.

- lehtëson mundësinë që gratë dhe kandidatët e grupeve minoritare të fitojnë mandat²²;
- ka shumë pak vota të humbura.

Përveç mundësisë së paqëndrueshmërisë tek koalicionet qeverisëse dhe sistemit të përgjithshëm politik, të metat tjera të këtij sistemi zgjedhor janë:

- për shkak të madhësisë së njësive zgjedhore me shumë anëtarë, lidhja e drejtpërdrejtë e elektoratit me përfaqësuesit e tij në parlament është e çrregulluar²³;
- lehtëson mundësinë e ekzistimit të partive politike ekstreme dhe radikale, rruga e të cilëve drejt mandateve përfaqësuese është më e lehtë sesa në sistemet elektorale të shumicës;
- centralizohet pushteti në partitë politike, duke pasur parasysh se më së shpeshti listat e kandidatëve përbëhen nga drejtuesit e partive;
- mundësia që kandidatët e papëlqyer të marrin vende të përhershme vetëm sepse janë në listat e kandidatëve.

Duhet të theksohet se avantazhet dhe disavantazhet e sistemeve zgjedhore proporcionale me lista të partive në masë të madhe varen nga formula zgjedhore që ata zbatojnë, madhësia e njësive zgjedhore, lloji i listave të kandidatëve, lartësia e pragut zgjedhor dhe faktorë të tjerë. Asnjë kombinim i këtyre faktorëve nuk mund të sigurojë proporcionalitetin e plotë të rezultateve, d.m.th. secili sistem zgjedhor në një farë mënyre shtrembëron proporcionalitetin e rezultateve të zgjedhjeve dhe gjithmonë dikush përfiton më shumë se të tjerët.²⁴

2.1.1 Simulimi i rezultateve të zgjedhjeve të vitit 2020 duke ndryshuar përbërësit e modelit proporcional me listat e partive

Metodologjia e kërkimit

Me qëllim të vërtetimit të hipotezave në lidhje me modelin proporcional me listat e partive, u kryen disa simulime të rezultateve të zgjedhjeve parlamentare të vitit 2020, duke ruajtur modelin proporcional elektoral, por duke ndryshuar një përbërës të caktuar të tij. Kështu, efekti në rezultatet e arritura të zgjedhjeve u konsiderua, në rast se një komponent i caktuar i modelit zgjedhor do të ishte i ndryshëm.

Sa ju përket njësive zgjedhore, u zhvillua simulim i mandateve të fituara parlamentarë, ku territori i Republikës së Maqedonisë së Veriut u mor si një zonë zgjedhore, në vend të gjashtë njësive ekzistuese. Për atë qëllim, u mbledhën votat e secilës parti politike nga gjashtë njësit elektorale në territorin e vendit, të cilat morën shumën totale të votave të fituara nga partitë në zgjedhjet e vitit 2020. Pastaj, me ndihmën e formulës zgjedhore të Dontit, u shpërndanë 120 vende parlamentare, të cilat do të jepeshin nga e vetmja zonë elektorale në vend. Shpërndarja e mandateve të marra kështu u krahasua me shpërndarjen origjinale.

Sa i përket pragut zgjedhor, rezultatet nga viti 2020 u simuluan me pragjet zgjedhore prej 5% dhe 3%. Sipas rregullave, votat e atyre partive që nuk arritën përqindjen minimale të votave nuk u morën parasysh në shpërndarjen e vendeve.

²² Hejvud, E. "Politika". Bejsingstouk, 2007, f. 263

²³ Karakamisheva, T. "Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore". Shkup, 2004, f. 90-91

²⁴ Farell, D. "Sistemet Zgjedhore: Hyrje Krahasuese". Nju Jork, 2001, f. 12

Është shumë e rëndësishme të theksohet se pragu zgjedhor mund të vendoset në nivel kombëtar ose, në raste shumë më të rralla, në nivelin e secilës zonë elektorale veç e veç. Rezultatet u simuluan duke futur një prag zgjedhor fillimisht në nivel kombëtar dhe më pas në nivel të njësive zgjedhore. Për më tepër, rezultatet u simuluan duke futur një prag zgjedhor duke marrë territorin e Republikës së Maqedonisë së Veriut si një zonë zgjedhore, në vend të gjashtë njësive ekzistuese.

Brenda analizës, u bë dallim midis partive politike, në të mëdha dhe të vogla. Ato parti politike, pra koalicione parazgjedhore që fituan pesë ose më shumë mandate parlamentare në zgjedhje, d.m.th. që kishin mundësi të krijonin grup parlamentar më vete, u konsideruan si të mëdha, ndërsa ato që fituan më pak se pesë deputetë u konsideruan si të vogla.

Rezultatet dhe konkluzionet nga hulumtimi

Faktori i parë që u mor parasysh në analizën e rezultateve të zgjedhjeve të vitit 2020 ishte ndryshimi i numrit të njësive zgjedhore, nga gjashtë në një zonë elektorale ekzistuese. Shpërndarja përfundimtare e vendeve parlamentare në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut do të ndryshonte me katër vende, domethënë katër vende parlamentare që i përkisnin një partie/koalicioni do t'i takonin një tjetre, nëse territori i të gjithë vendit do ishte një zonë elektorale, në krahasim me gjashtë ekzistueset. Nga ana tjetër, ndryshimi i numrit të njësive nuk do të sillte ndryshim në partinë/koalicionin fitues (partia / koalicioni që fitoi më shumë vende). Të dy partitë më të përfaqësuara në Kuvend humbasin nga një vend secila, por ndryshimi mes tyre mbetet i njëjtë.

Ajo që bie më shumë në sy në një ndryshim të tillë është se ai do të presupozonte formimin e një koalicioni të gjerë qeverisës, duke qenë se çdo shumicë parlamentare do të presupozonte përfshirjen e disa partive/koalicioneve. Aktualiteti, shumica e përbërë nga deputetë që janë pjesë e koalicionit të LSDM -së, BDI -së dhe PDSH -së (gjithsej 61 deputetë), nuk do të ishte e mjaftueshme në grup të tillë elementesh zgjedhore.

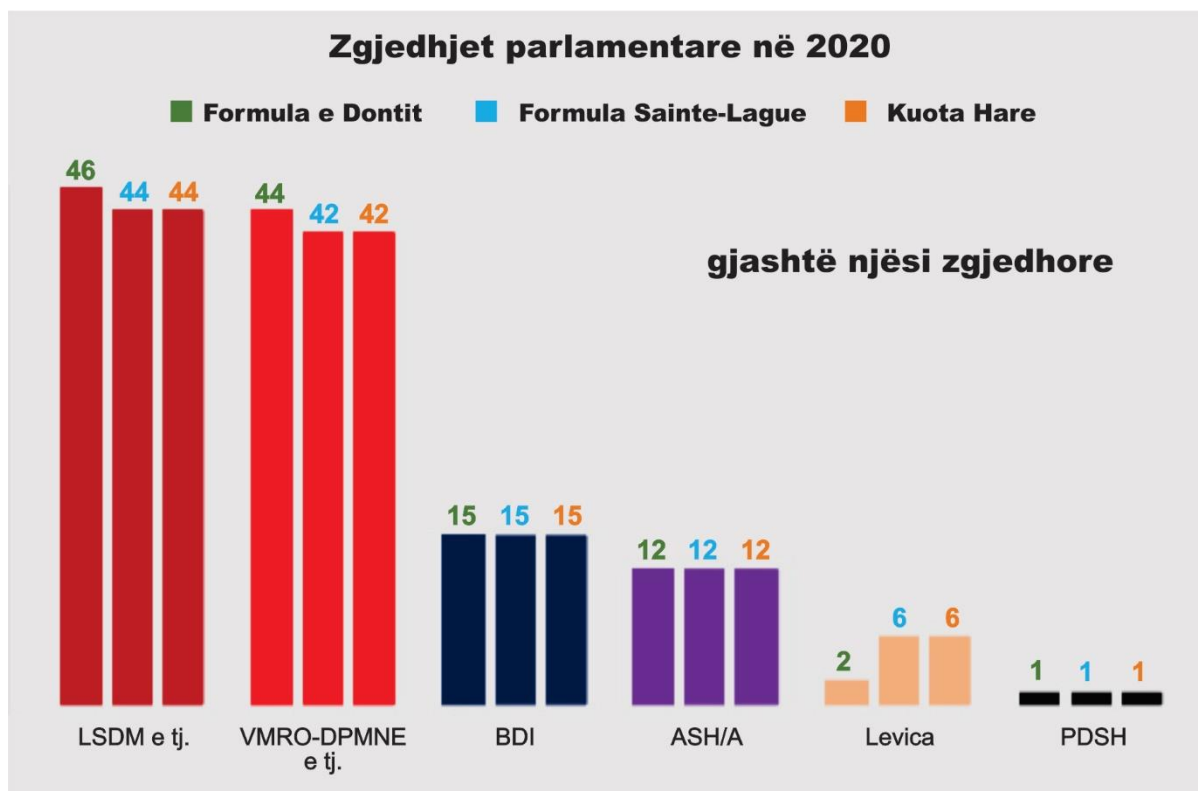
Fituesit më të mëdhenj të këtij ndryshimi në modelin zgjedhor janë partitë e vogla. Nëse territori i të gjithë vendit do të ishte një zonë elektorale, rezultatet tregojnë se partitë më të mëdha do të humbnin katër vende në krahasim me ato më të voglat. Dallimi më i dukshëm është me partinë politike Levica, e cila në vend të dy mandateve aktuale, do të fitonte pesë. Për më tepër, një zonë elektorale do të rrisë shanset e hyrjes së partive të shumta në legjislaturë, ku shtatë parti ose koalicione do të hynin në Kuvend në vend të gjashtë që arritën të hynin në zgjedhjet e vitit 2020. Në atë rast, partia Integra gjithashtu do të fitonte një vend parlamentar. Arsyeja për këtë është se brenda një zonë elektorale nuk bëhet dallim midis partive të forta në rajon dhe atyre mbështetja e të cilëve shpërndahet në mënyrë të barabartë në shkallë kombëtare.

Lehtësimi i hyrjes në shtëpinë ligjvënëse do të inkurajonte në mënyrë të konsiderueshme partitë që përfaqësojnë interesat e komuniteteve më të vogla etnike të vendit për të kandiduar në mënyrë të pavarur në zgjedhje, në vend të praktikës aktuale për t'u bashkuar me një nga dy subjektet më të mëdha politike dhe për të hequr dorë lehtësisht nga pozicionet e tyre në kurriz të fitimit të një vendi në Kuvend. Kështu, sipas analizës së Shoqatës për Zhvillimin e Komunitetit Rom, SUMNAL, “me një zonë elektorale partitë më të vogla do të kenë më shumë shanse, mbi të gjitha partitë e bashkësive më të vogla etnike përfshirë romët, që vetë të zgjedhin përfaqësuesit e tyre, dhe të mos jenë pjesë e listave të koalicionit të partive të mëdha.”²⁵

Ndryshimi në një zonë zgjedhore tregon rezultatet më të mira sa i përket proporcionalitetit të rezultateve të zgjedhjeve kundrejt votave të marra dhe zvogëlimit të numrit të votave të “humbura”. Shpërpjesëtimi ishte më i dukshëm sa i përket arritjeve të koalicionit AA/A dhe partisë Levica. Me gjashtë njësi zgjedhore, koalicioni AA/A ka fituar gjashtë herë më shumë vende se sa Levica (12 kundrejt 2), edhe pse ka fituar pak më shumë se dyfishin e votave (81,620 kundrejt 37,426). Me një zonë zgjedhore, raporti i vendeve do të ishte 11 me 5, gjë që pasqyron më mirë raportin e votave. Në lidhje me dy bashkësitë më të mëdha etnike, një ndryshim nga gjashtë në një zonë elektorale do të thotë që numri i deputetëve që vijnë nga ato parti me prapavijë shqiptare do të zvogëlohet me dy, në krahasim me numrin e deputetëve që vijnë nga ato parti me prapashtesa prapavijë maqedonase. Kjo është kryesisht për shkak të pjesëmarrjes më të ulët në zonën gjashtë, ku partitë shqiptare etnike tradicionalisht marrin shumicën e vendeve.

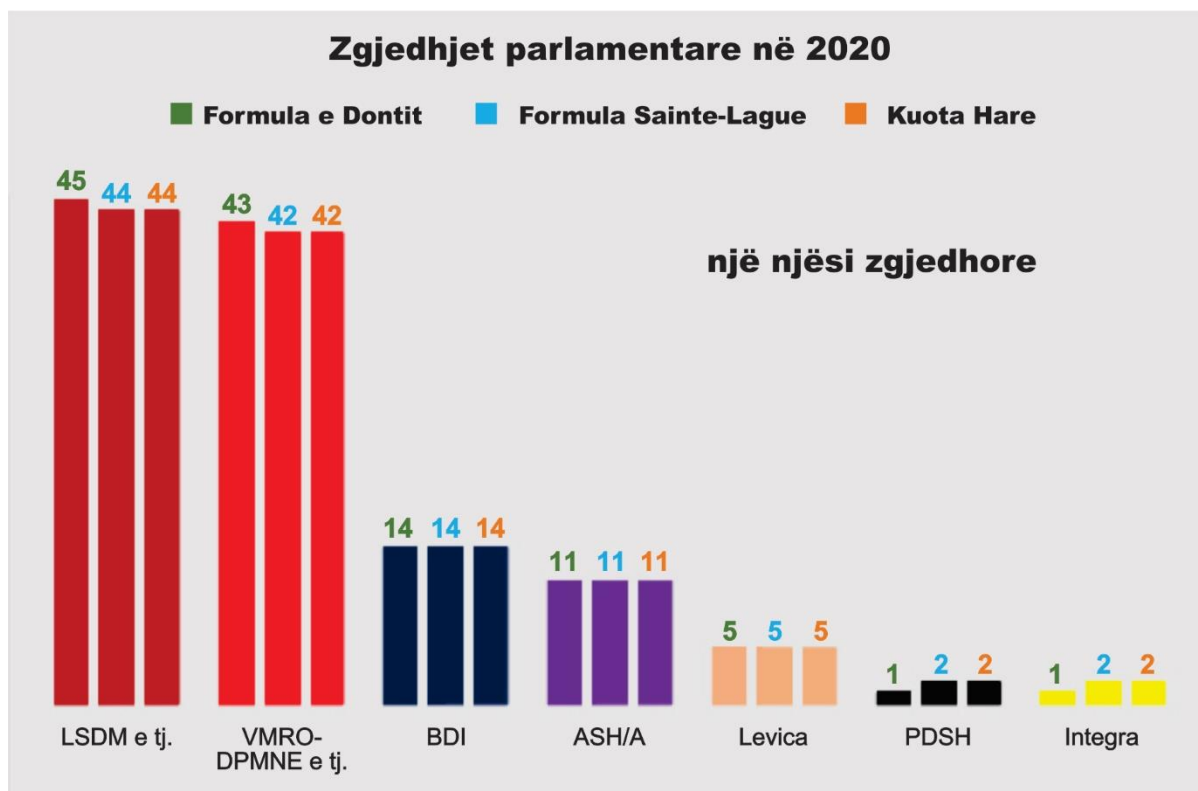
Faktori i dytë që u mor në konsideratë ishte ndryshimi i formulës zgjedhore, në lidhje me tre formulat zgjedhore më të përdorura për llogaritjen e mandateve në varësi të rezultateve të zgjedhjeve: formula e Dontit, formula Sainte - Lague dhe kuota Hare.

²⁵ SUMNAL – Shoqata për zhvillimin e komunitetit rom. “Analiza e programeve të partive politike dhe përfaqësimi i çështjeve të romëve dhe romëve në Republikën e Maqedonisë”. Në dispozicion në: <https://sumnal.mk/wp-content/uploads/2017/11/Analiza-na-programite-na-politickite-partii-i-zastapenost-na-romite-i-romskite-prasanja.pdf>, Shkup, 2016, f. 5 (qasur më 23.3.2021)

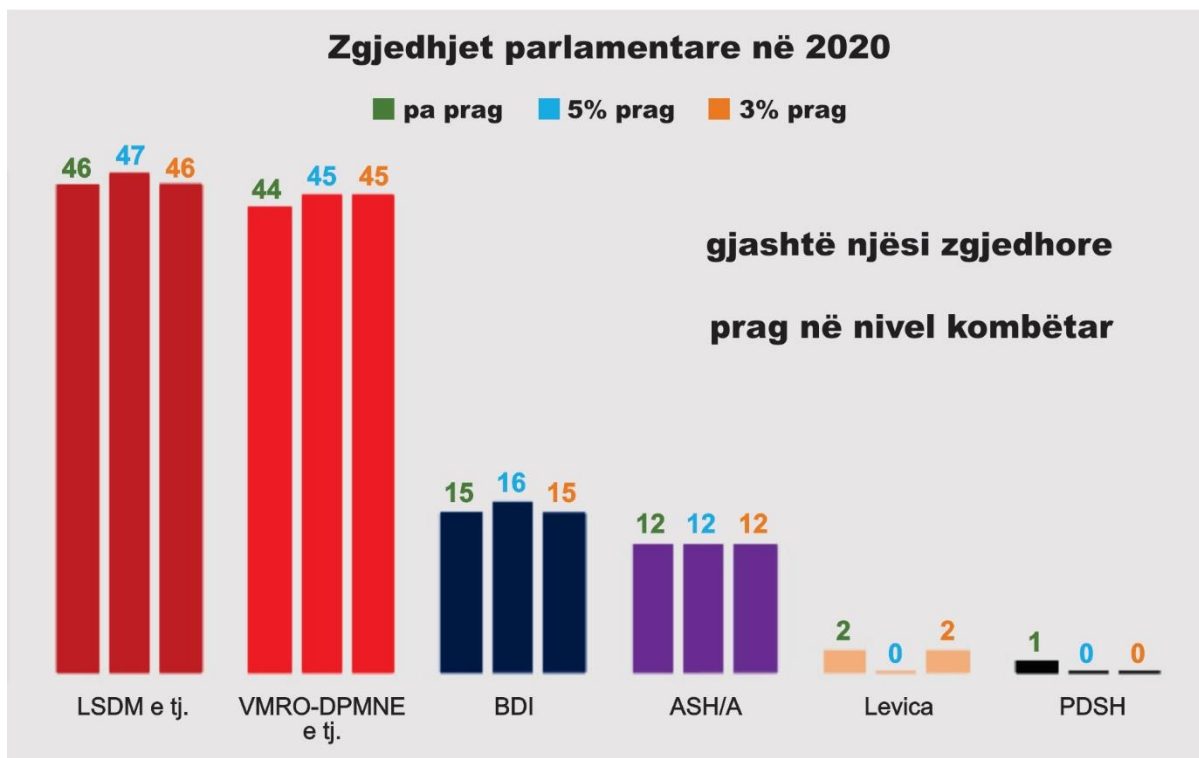
Duke analizuar rezultatet e simulimit, përfundimi është se përdorimi i formulës Sainte - Lague dhe kuota e Hare-it japin rezultate identike në simulimin e rezultateve të vitit 2020. Sidoqoftë, në krahasim me formulën e Dontit, e cila përdoret për të llogaritur mandatet në vendin tonë, mund të vërehet disa ndryshime në arritjet e partive të vogla kundrejt atyre të mëdha. Ndryshimi i formulës zgjedhore do të sillte katër mandate shtesë për partinë Levica, në kurriz të dy partive më të përfaqësuara që do të humbnin nga dy mandate secila. Kjo vërteton supozimin se formula e Dontit favorizon partitë e mëdha, pra ato parti që kanë fituar numër të madh votash. Arsyeja për këtë është se formula Dontit merr parasysh të gjitha kuotat më të larta të palëve (rezultatet ndahen me 1, 2, 3, etj.), ndërsa formula Sainte - Lague merr çdo herë të dytë më të lartë (1, 3, 5, etj.) Në këtë mënyrë, në formulën Sainte-Lague, partitë e mëdha "konkurrojnë" për mandatet me një numër më të vogël të kuotave të larta, gjë që lehtëson mundësinë që partitë më të vogla të marrin një mandat. Ky është ndryshimi i vetëm i vërejtur sa i përket rezultateve nëse formula e zgjedhjeve ndryshon.

Rezultatet e tilla do të kishin efekt të ngjashëm me ndryshimin në një zonë zgjedhore, domethënë do të presupozonin formimin e koalicioni të gjerë qeverisës, duke pasur parasysh se çdo shumicë parlamentare do të presupozonte përfshirjen e disa partive /koalicioneve. Të gjitha aspektet e tjera, përfshirë numrin e partive/koalicioneve që do të hynin në shtëpinë ligjvënëse, partinë fituese në zgjedhje dhe ndarjen e vendeve sipas vijave etnike, nuk do të ndryshonin.

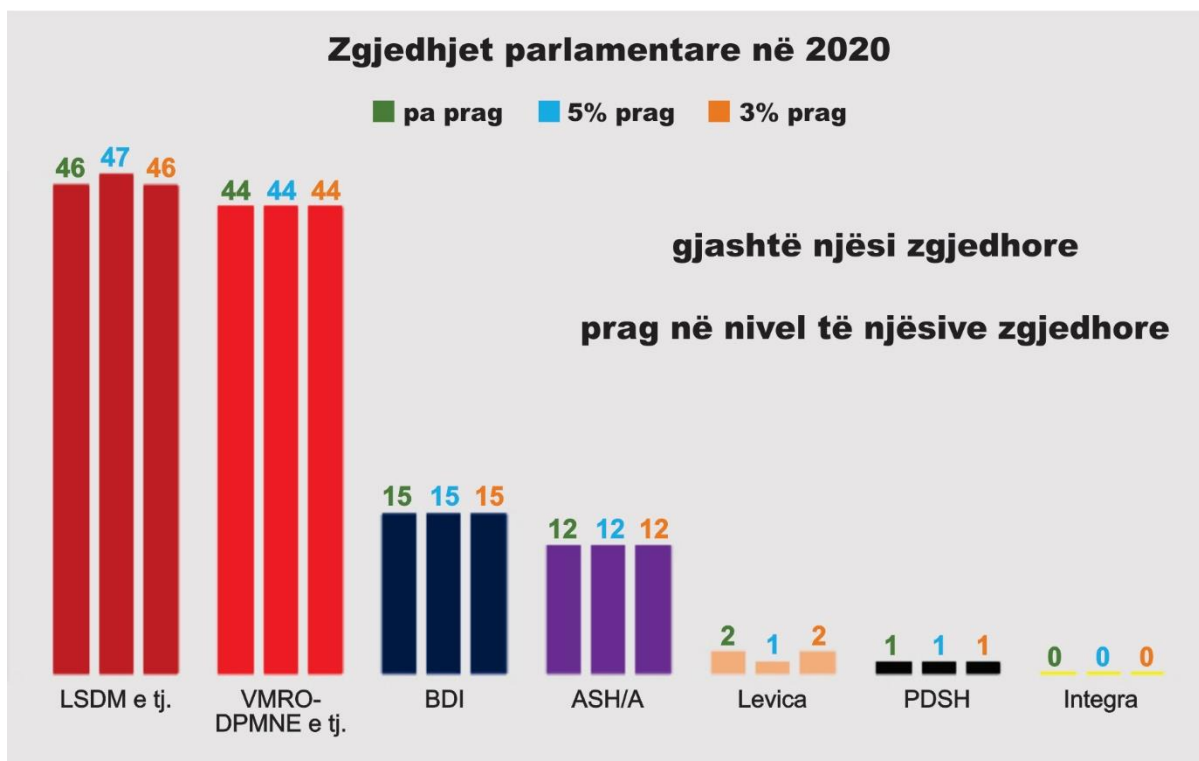

Nëse kombinohen të dy faktorët, pra madhësia e zonës zgjedhore dhe formula e zgjedhjeve, atëherë merren rezultatet më të favorshme për partitë e vogla. Një shembull i kësaj janë partitë PDSH dhe Integra, të cilat në një grup të tillë elementesh zgjedhore do të merrnin nga dy vende parlamentare secila. Levica do të fitonte tre vende shtesë dhe do të kishte gjithsej pesë. Gjithashtu, numri i partive/koalicioneve që do të hynin në Kuvend rritet, me partinë Integra që përfaqësohet në legjislaturë. Lidhur me dy partitë më të përfaqësuara, vërehet se të dyja partitë humbasin nga dy vende secila, por ndryshimi mes tyre mbetet i njëjtë. Reduktimi i numrit të deputetëve që i përkasin partive kryesore, si dhe numri më i madh i partive/koalicioneve që do të hynin në legjislaturë, presupozon kombinatorikë më të madhe në formimin e shumicës në Kuvend.

Faktori i tretë që u mor parasysh ishte futja e një pragu zgjedhor, pra përqindja minimale e totalit të votave që një parti duhet të fitojë në mënyrë që të ketë shanse për të fituar mandat. Rezultatet nga viti 2020 u simuluan me pragjet zgjedhore prej 5% dhe 3%, në nivel kombëtar dhe në nivel njësisish. Futja e pragut zgjedhor prej 3% në nivelin e njësive zgjedhore nuk i ndryshon fare rezultatet e zgjedhjeve, pra të gjitha partitë që kanë hyrë në Kuvend kanë arritur pragun minimal prej 3% në nivel të njësive zgjedhore. Nga ana tjetër, prag zgjedhor prej 3% në nivel kombëtar përjashton partinë PDSH nga shpërndarja e mandateve dhe mandati i saj do t'i kalonte koalicionit të udhëhequr nga VMRO-DPMNE. Pragu prej 5% në nivel kombëtar, përveç PDSH -së, eliminon Levica nga shpërndarja e mandateve. LSDM, VMRO-DPMNE dhe BDI do të merrnin secili nga një nga mandatet e Levica-s dhe PDSH-së.

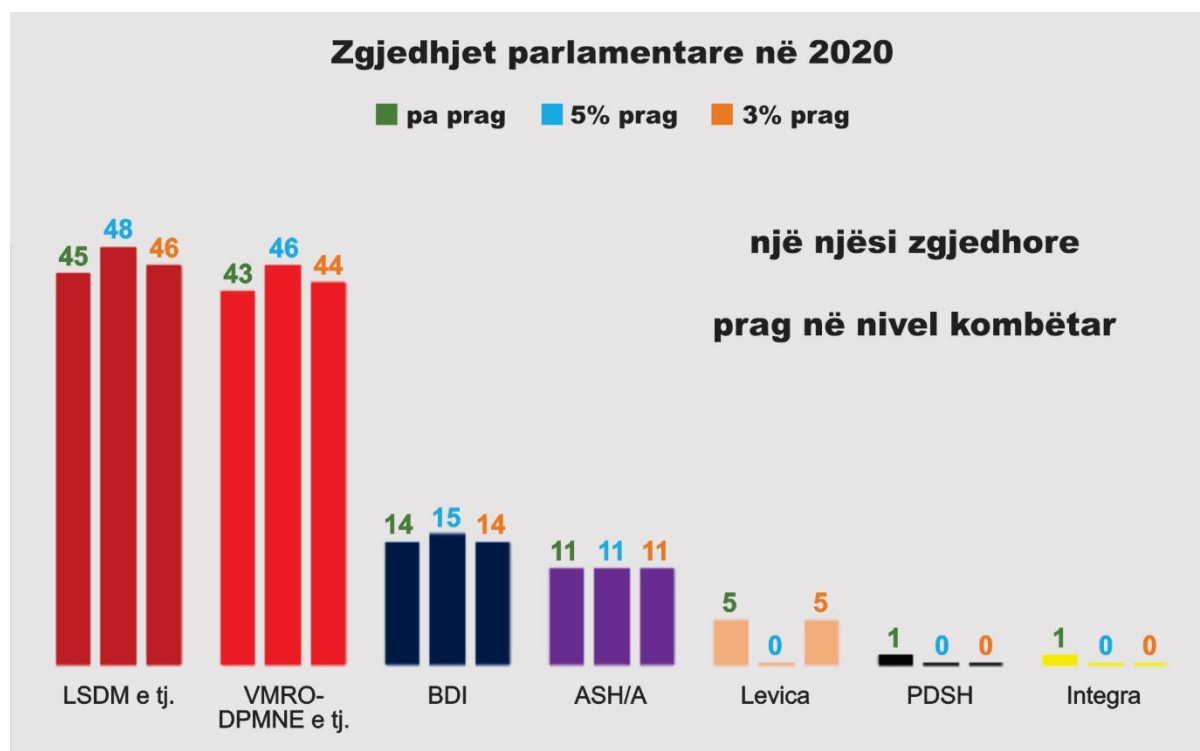
Nëse pragu prej 5% përcaktohet në nivelin e njërive zgjedhore, Levica do të humbte një nga mandatet e saj, i cili do t'i takonte LSDM-së. Ky është rasti në zonën e tretë zgjedhore, ku Levica nuk plotëson kërkesën prej 5%, ndërsa në zonën e parë zgjedhore kjo parti do të ruante mandatin e saj. PDSH ruan mandatin e saj të fituar në zonën e gjashtë zgjedhore, pasi fitoi më shumë se 5% të votave në këtë zonë zgjedhore.

Në përgjithësi, futja e pragut zgjedhor, qoftë në nivel kombëtar apo zgjedhor, zvogëlon ndjeshëm shanset e hyrjes së partive të vogla në legjislaturë. Në këtë mënyrë, prodhohet numër i madh i votave të "humbura", diku mbi 80,000 vota që u përkisnin partive që nuk do të ishin në gjendje të hynin në Kuvend. Nga njëra anë, kjo do të lehtësonte procesin e formimit të shumicës, por nga ana tjetër hap mundësinë që një pjesë e interesave të shumë grupeve të ndryshme në shoqëri të mos përfaqësohen në shtëpinë ligjvënëse.

Futja e pragut zgjedhor në nivel të njësisë zgjedhore, dhe jo në nivel kombëtar, është opsion më i favorshëm për ato parti, mbështetja e të cilave është e përqendruar në një zonë zgjedhore, siç është rasti me PDSH-në në zonën e gjashtë zgjedhore. Lidhur me partinë fituese në zgjedhje, si dhe ndarjen e mandateve sipas vijave etnike, rezultatet tregojnë se pragu i zgjedhjeve nuk ka ndonjë ndikim të rëndësishëm.

Nëse kombinohen dy faktorët, pra madhësia e njësisë zgjedhore dhe pragu i zgjedhjeve, atëherë merren rezultate që janë më të favorshme për partitë më të mëdha. Një njësi zgjedhore dhe një prag prej 5% eliminojnë plotësisht partitë e vogla, ndërsa dy partitë më të mëdha shpërblehen me dy mandate shtesë secila. Por duhet të kihet parasysh se ndryshimi midis tyre mbetet i njëjtë.

Futja e çdo pragu zgjedhor në nivel kombëtar, pavarësisht nëse është një zonë zgjedhore ose më shumë, eliminon partitë më të vogla dhe zvogëlon numrin e partive /koalicioneve që do të ishin në gjendje të fitonin një mandat.

Faktori i fundit që u analizua ishte ndryshimi i llojit të listave zgjedhore, nga lista të mbyllura në ato të hapura. Duhet të theksohet se ka lloje të ndryshme të listave të hapura, ndër të cilat më e popullarizuara është lista e hapur me një preferencë, ku votuesit së pari hedhin votën për listën e partive që ata preferojnë, dhe më pas zgjedhin një kandidat nga lista që mendojnë se duhet të marrë mandatin; lista e hapur me më shumë preferenca, ku votuesit së pari zgjedhin partinë që ata mendojnë se

duhet të fitojë, dhe pastaj japin preferencat e tyre atyre kandidatëve që do të donin të fitonin mandat në Dhomën e Përfaqësuesve, dhe listën e lirë, sipas të cilave votuesit janë të lirë në zgjedhjet e tyre dhe mund t'i rendisin, pra të votojnë për kandidatët jo vetëm nga një listë, por edhe nga lista të ndryshme partish, për të dhënë më shumë se një votë për të njëjtin kandidat, për të diskualifikuar kandidat të caktuar nga lista, ose në raste të caktuara për të formuar listë të re të kandidatëve që ata preferojnë. Duke pasur parasysh ndërlikueshmërinë e llojeve të tjera, është e këshillueshme që nëse vendoset të ndryshohet lloji i listave zgjedhore, hapi i parë që duhet bërë është futja e listave të hapura zgjedhore me një preferencë.

Ajo që duhet të theksohet është se ndryshimi në llojin e listave zgjedhore nuk do të sjellë ndryshime në shpërndarjen e mandateve midis partive/koalicioneve. Ndryshimet duhet të materializohen brenda vetë partive/koalicioneve, ku listat e hapura do të sillnin rritjen e konkurrencës mes kandidatëve nga e njëjta parti, gjë që do të inkurajonte zhvillimin e proceseve demokratike në vend. Konkurrenca brenda partive politike rrit lirinë dhe diversifikimin e opinioneve dhe ideve brenda partive. Kjo do të kontribuonte në një decentralizim të caktuar të pushtetit në partitë politike, gjegjësisht në zvogëlimin e fuqisë së udhëheqësve dhe kryesuesve të lartë në krijimin e listave zgjedhore. Në këtë mënyrë, shanset për të marrë një mandat nga kandidatët e papëlqyer, të cilët janë vazhdimisht në listat e kandidatëve vetëm për shkak të bindjes dhe afërsisë së tyre me udhëheqjen, do të zvogëloheshin. Gjithashtu, me ndihmën e listave të hapura, votuesit do të kishin shumë më tepër zgjedhje, jo vetëm në zgjedhjen e partisë, por edhe në kandidatët, gjë që forcon lidhjen midis deputetëve dhe votuesve. Sidoqoftë, aplikimi i listave të hapura të partive gjithashtu ka të metat e veta. Konkurrenca, jo vetëm midis partive, por edhe midis kandidatëve brenda vetë partive do të zvogëlojë disiplinën partiake dhe do të çojë në konflikte dhe ndarje të brendshme brenda vetë partisë²⁶. Ata kandidatët që do të merrnin më shumë vota (preferenca) nga elektorati do të priren të tregojnë besnikëri më të madhe ndaj votuesve sesa ndaj drejtuesve dhe drejtuesve të partive. Në këtë mënyrë, do të kishte një mbizotërim të caktuar të interesave individuale mbi interesat e përgjithshme dhe shtetërore, duke pasur parasysh afërsinë e kandidatëve me votuesit e tyre. Kjo tendencë, edhe pse pozitive për proceset demokratike në shoqëri, do ta bënte edhe më të vështirë procesin e formimit të shumicës parlamentare dhe marrjen e vendimeve të rëndësishme në shtëpinë ligjvënëse. Në një shoqëri si e jona, e cila është e ndarë në disa baza, konkurrenca shtesë do të çonte në procese edhe më komplekse të negociatave dhe pazareve politike. Për më tepër, listat e hapura jo vetëm që do ta bëjnë më të vështirë për gratë kandidate të hyjnë në parlament, por gjithashtu do të zvogëlojnë ndjeshëm shanset e kandidatëve nga bashkësitë më të vogla etnike brenda listave të gjera të koalicionit, si në rastin e koalicioneve të udhëhequra nga LSDM dhe VMRO-DPMNE. Duhet të theksohet se sistemi i listave të hapura është edhe më i ndërlikuar për sa i përket llogaritjes së rezultateve të zgjedhjeve dhe ndarjes së mandateve, dhe kërkon që votuesit të njohin shumicën e kandidatëve në listat zgjedhore.

²⁶ "Sistemet zgjedhore". Uebfaqja zyrtare e Rrjetit të Dijes Zgjedhore. Në dispozicion në <http://aceproject.org/ace-en/topics/es/esd/esd02/esd02e/esd02e03> (qasur më 9.3.2021)

Sa i përket ndryshimit të përbërësve të modelit proporcional, mund të konkludohet se, nëse qëllimi është që secila parti/koalicion të marrë sa më shumë mandate sa gëzon mbështetjen e shoqërisë dhe të zvogëlojë numrin e votave të humbura si sa më shumë që të jetë e mundur, kombinimi më i favorshëm është kur territori i të gjithë vendit është një njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe duke përdorur formulën Sainte - Lague ose kuotën Hare për llogaritjen e mandateve. Nga ana tjetër, nëse qëllimi është të formohet mazhorancë e qëndrueshme që nuk ka probleme në marrjen e vendimeve efektive, atëherë kombinimi më i favorshëm është kur territori i të gjithë vendit është një njësi zgjedhore, me prag zgjedhor prej 5% në nivel kombëtar dhe duke përdorur formulën e Dontit për llogaritjen e mandateve.

Ndryshimi i llojit të listave zgjedhore nuk do të sjellë ndryshime në shpërndarjen përfundimtare të mandateve midis partive/koalicioneve, por do të ndikojë në konkurrencën dhe demokratizimin brenda partive. Nëse qëllimi është të zvogëlohet centralizimi i partive politike, të stimulohet demokracia brenda partisë dhe të forcohet lidhja midis deputetëve dhe votuesve, atëherë listat e hapura janë opsion më i mirë. Megjithatë, nëse më shumë theks i kushtohet stabilitetit të shumicës dhe efektivitetit të vendimmarrjes, atëherë rekomandohet që listat të mbahen të mbyllura.

2.2 NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË SISTEMIT ZGJEDHOR ME FUTJEN E MODELIT TË SHUMICËS ME SHUMICË PLURALISTE

Karakteristika më e rëndësishme e sistemit zgjedhor me shumicë me shumicë pluraliste është favorizimi i partive të mëdha politike, që në afat të gjatë kontribuon në krijimin e sistemit dypartiak. Nga njëra anë, kjo shihet si avantazh i sistemit zgjedhor sepse kontribuon kështu në formimin e një qeverie të qëndrueshme një-partiake, e cila lehtë arrin të sigurojë shumicën e nevojshme për vendimmarrje, si dhe një opozitë koherente parlamentare. Nga ana tjetër, mund të jetë gjithashtu disavantazh i sistemit pasi çon në marginalizimin e partive më të vogla dhe partive të pakicave.

Përparësitë e tjera të këtij sistemi janë:

- thjeshtësia në zbatimin e tij, pra sistemi është i lehtë për t'u kuptuar, dhe votimi është i thjeshtë²⁷;
- lidhja e kandidatëve me votuesit e tyre, duke pasur parasysh se procesi zgjedhor zhvillohet në njësi të vogla me një mandat të vetëm, domethënë votuesit i njohin kandidatët e tyre dhe kanë mundësi për komunikim më të shpeshtë me ta, gjë që kontribuon që votuesit shpesh të votojnë për një person, dhe jo për palën që qëndron pas atij personi;
- marginalizimi i grupeve të vogla radikale në shoqëri të cilët nuk mund të konkurrojnë me partitë e mëdha dhe e kanë të vështirë të sigurojnë mandate në Kuvend²⁸.

²⁷ Karakamisheva, T. "Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore". Shkup, 2004, f. 65

²⁸ Hejvud, E. "Politika". Bejsingstouk, 2007, f. 257

Nga ana tjetër, përveç marginalizimit të partive të vogla dhe partive të pakicave, përmenden edhe mangësitë e këtij sistemi:

- shpërpjesëtim në rezultatet totale të zgjedhjeve kundrejt votave të marra, d.m.th. një parti e caktuar mund të fitojë me një dallim shumë të vogël në njësitë zgjedhore, por të ketë një shumicë dërrmuese në kuvend, ose anasjelltas²⁹; legjitimiteti i vetë qeverisë shpesh vihet në pikëpyetje, duke pasur parasysh se partia që ka shumicën në kuvend pothuajse nuk ka fituar shumicën e votave në zgjedhje, por zakonisht ka mbështetjen e rreth 25-30% të numrit të përgjithshëm të votuesve, kjo është arsyeja pse disa autorë besojnë se këto sisteme prodhojnë qeveri “minoritare”³⁰;
- numri i madh i votave të “humbura”, pasi votat e hedhura për kandidatët që nuk kanë fituar mandatin, humbasin rëndësinë e tyre;
- roli vartës i parlamentit në lidhje me një qeveri të qëndrueshme një-partiake që merr vendime kryesore;
- mbizotërimi i interesave lokale dhe rajonale mbi interesat e përgjithshme dhe shtetërore, duke pasur parasysh njësitë e vogla elektorale me një mandat të vetëm dhe afërsinë e kandidatëve me votuesit e tyre;
- krijimi i të ashtuquajturave “çifligje rajonale”, d.m.th. sistemi zgjedhor shpërblen partitë e fuqishme rajonale që nuk kanë shumë mbështetje në nivel kombëtar, dhe ndëshkon partitë me më shumë mbështetje në nivel kombëtar, por mbështetja e të cilave është shumë e përqendruar në nivel rajonal.³¹

2.2.1 Simulimi i rezultateve të zgjedhjeve nga viti 2020 duke aplikuar modelin e shumicës me shumicë plurale

Metodologjia e kërkimit

Për të vërtetuar hipotezën në lidhje me modelin e shumicës me shumicë plurale, u zhvillua simulim i rezultateve të zgjedhjeve nga zgjedhjet e fundit parlamentare duke përdorur metodologjinë e mëposhtme: Secila prej gjashtë njësive ekzistuese u nda në 20 njësi mjaft të barabarta me një mandat. Në përcaktimin e kufijve të njësive zgjedhore, përveç numrit të votuesve, vëmendje iu kushtua lidhjes tradicionale dhe gjeografike të vendvotimeve brenda një njësie zgjedhore. Kështu, i gjithë territori i vendit u nda në 120 njësi zgjedhore, secila prej të cilave me një mandat parlamentar. Gjatë përshtatjes së njësive zgjedhore, merret parasysh numri i votuesve të regjistruar, dhe jo numri i njerëzve që kanë votuar në zgjedhje, në mënyrë që të faktorizohet pjesëmarrja e vërtet në secilën prej vendvotimeve. Pastaj, duke mbledhur votat e secilës parti/koalicioni në njësitë imagjinare me një mandat të vetëm, u përcaktua partia/koalicioni që do të fitonte shumicën e kërkuar plurale (shumica e votave në raport me kandidatët e tjerë). Në këtë mënyrë, duke përdorur rezultatet reale të zgjedhjeve, u shpërndanë të 120 mandatat e përbërjes parlamentare.

Duhet të kihet parasysh se në sistemet zgjedhore me shumicë, kandidatët e propozuar nga vetë partia luajnë rol të rëndësishëm. Duke qenë se është e pamundur

²⁹ Ka pasur raste kur partia që ka fituar më shumë vota në zgjedhje nuk ka fituar më shumë vende në parlament..

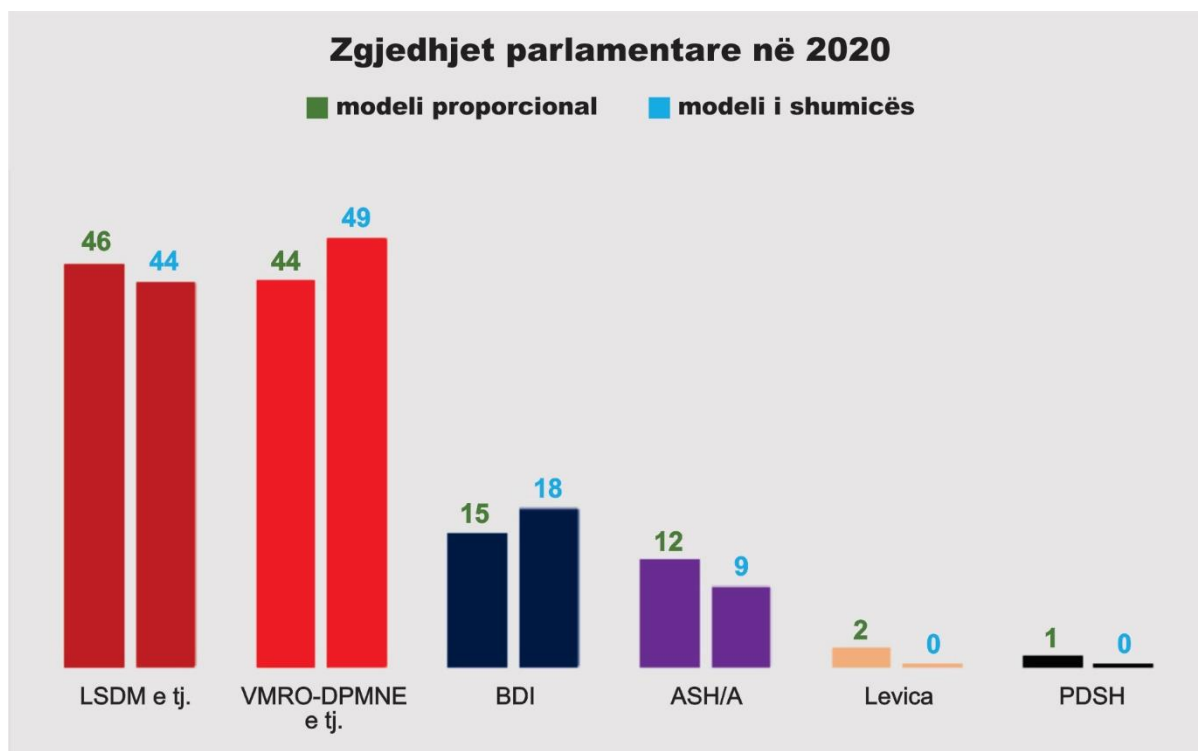
³⁰ Hejvud, E. “Politika”. Bejsingstouk, 2007, f. 257

³¹ Karakamisheva, T. “Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore”. Shkup, 2004, f. 65

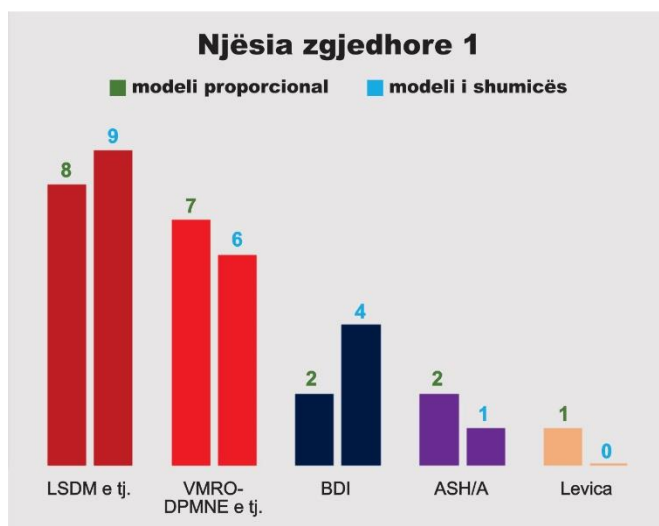
të përcaktohet se cilët kandidatë do të propozoheshin dhe në cilën zonë zgjedhore, ky faktor nuk u mor parasysh në përgatitjen e simulimit. Në parim, ky faktor nuk duhet të sjellë ndryshime të rëndësishme në shpërndarjen përfundimtare duke pasur parasysh se brenda partive arrihet një lloj ekuilibri për sa i përket cilësisë (popullaritetit) të të gjithë kandidatëve të propozuar.

Rezultatet dhe përfundimet nga hulumtimi

Duke krahasuar rezultatet e marra nga simulimi i zgjedhjeve parlamentare në vitin 2020 në rast të zbatimit të modelit elektorale të shumicës me shumicë plurale, me rezultatet e zgjedhjeve të mbajtura duke zbatuar modelin proporcional me listat e partive, mund të vërehen tendenca mjaft interesante.

Ndryshimi në modelin zgjedhor nënkupton gjithashtu ndryshim në lidhje me partinë /koalicinin fitues (partia/koalicioni që fitoi më shumë vende). Në rast të modelit

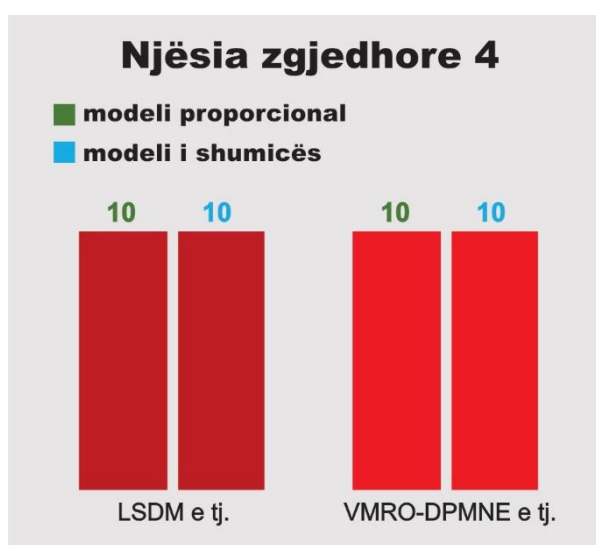
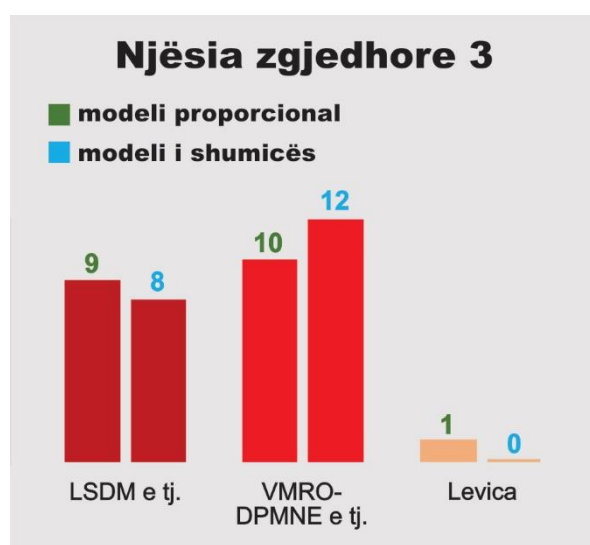
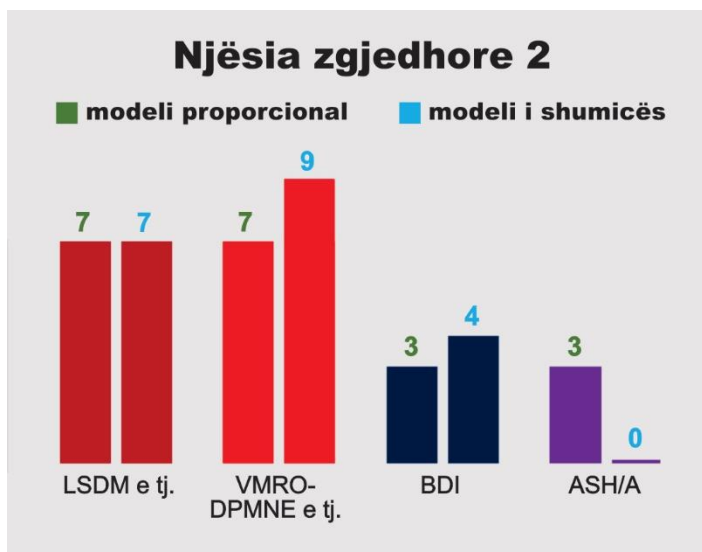

zgjedhor të shumicës, në zgjedhjet e vitit 2020, koalicioni i udhëhequr nga VMRO-DPMNE do të fitonte më së shumti vende, dhe jo koalicioni i udhëhequr nga LSDM. Ky është një shpërpjesëtim i rezultateve të zgjedhjeve në krahasim me votat e marra, duke pasur parasysh se VMRO-DPMNE do të fitonte pesë vende më shumë në zgjedhje, pavarësisht faktit se në zgjedhje ata fituan rreth 12,000 vota më pak. Kjo për faktin se në njësi zgjedhore të caktuara kjo parti fiton me dallim

shumë të vogël, por për shkak të modelit zgjedhor mandati i jepet kandidatit që fiton shumicën, pavarësisht nëse është një apo 1.000 vota. Për më tepër, ky koalicion mbështetet nga grupimi i mirë gjeografik i votuesve të tij, gjë që i lejon të ketë një numër dukshëm më të ulët të votave të humbura sesa konkurrentët. Kjo është më e theksuar në territorin e zonës 6, në të cilën VMRO-DPMNE do të fitonte dy vende më shumë se LSDM, dhe ka marrë rreth 8,500 vota më pak. Dallimi është për shkak të përqendrimit të votuesve në disa komuna, në kontrast me përfaqësimin më të barabartë të votuesve të LSDM -së në të gjitha komunat.

Shpërpjesëtimi në rezultatet e zgjedhjeve kundrejt votave të marra është gjithashtu i dukshëm në lidhje me arritjet e BDI-së dhe koalicionit AA/A. Me model zgjedhor të shumicës, BDI do të merrte dy herë më shumë vende sesa AA/A (18 kundrejt 9), edhe pse dallimi në vota është rreth 23,000 vota (104,699 kundrejt 81,620).

Një nga arsyt kryesore të shpërpjesëtimin është numri i madh i votave të “humbura”, pra votat e hedhura për kandidatët që nuk kanë fituar mandat. Kjo është veçanërisht e dukshme në ato njësi zgjedhore ku kandidati fitues fiton me dallim shumë të vogël ndaj kundërshtarit. Si shembull, do të merrnim votat e Levica-s, të së cilës më shumë se 37,000 vota do të dështonin. Në nivel komunal, ka disa shembuj të partive që nuk fitojnë mandat pavarësisht se kanë marrë rreth 10.000 vota. Shumica e votave të humbura në LSDM dhe AA/A kundrejt VMRO-DPMNE-së dhe BDI-së reflektohet në shpërndarjen përfundimtare të mandateve.

Numri i partive/koalicioneve politike që do të fitonin të paktën një vend parlamentar zvogëlohet nga gjashtë në katër. Ky model zgjedhor pothuajse eliminon

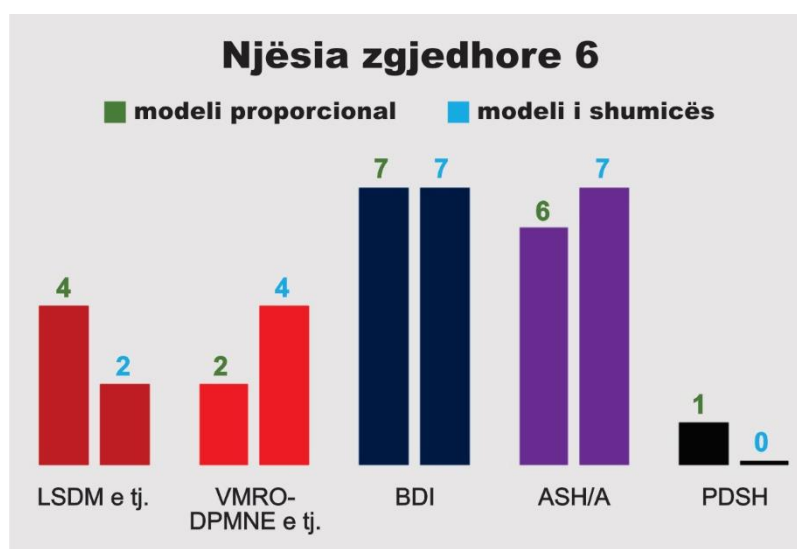
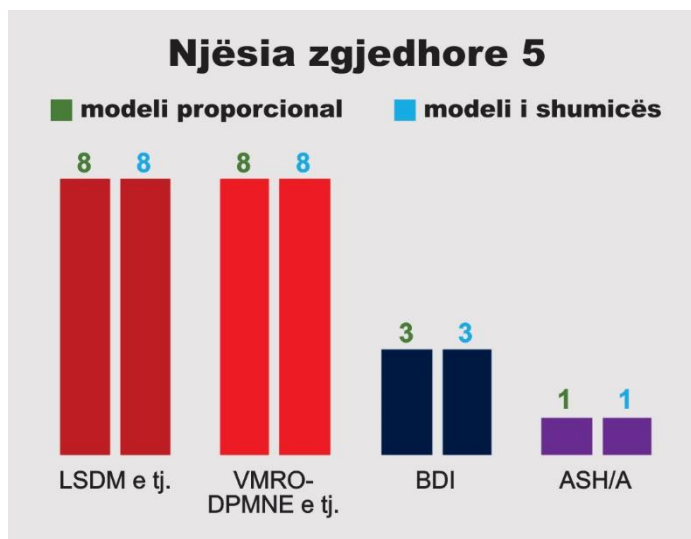
plotësisht partitë e vogla dhe kandidatët e pavarur, duke pasur parasysh se asnjëra nga partitë e vogla nuk do të ishte as afër fitimit të një mandati në zgjedhjet e vitit 2020. Mënyra e vetme për të fituar një mandat për një parti të vogël në një model të tillë zgjedhor do të ishte nëse ka një përqendrim të konsiderueshëm të votuesve të saj në një njësi zgjedhore, pra krijimin e të ashtuquajturës “çifligje rajonale”³². Sa u përket partive më të vogla, ky model zgjedhor shpërblen partitë e forta rajonale

që nuk kanë shumë mbështetje kombëtare, dhe ndëshkon ato parti me më shumë mbështetje kombëtare, por mbështetja e të cilave është e përqendruar në nivel rajonal. Prandaj, duke pasur parasysh përqendrimin më të lartë të votuesve në një rajon më të vogël gjeografik (njësia zgjedhore 6), PDSH ka shanse shumë më të mira për të fituar një mandat sesa Levica, pavarësisht faktit se Levica ka fituar rreth 24,000 vota më shumë në nivel të vendit.

Ky model elektoral do të sillte disa mundësi që partitë e bashkësive më të vogla etnike të fitojnë një mandat më vite, nëse mbështetja e tyre përqendrohet në një zonë gjeografike. Një shembull i tillë mund të jetë komuniteti rom në komunën e Shuto Orizarit. Njësitë zgjedhore më të vogla, ndryshe nga njësitë e mëdha shumë-anëtarëshe, u japin këtyre partive shanse më të mëdha, duke pasur parasysh se brenda njësitë të mëdha zgjedhore, mbështetja zgjedhore për partitë e përqendruara gjeografikisht shkrihet në masën e votave.

Sa i përket dy bashkësive më të mëdha etnike, ndryshimi nga sistemi proporcional në atë me shumicë nuk ka shumë ndikim në shpërndarjen e vendeve, d.m.th. numri i deputetëve që vijnë nga ato parti me prapavijë shqiptare do të zvogëlohej vetëm për një, në raport me numrin e deputetëve të cilët vijnë nga ato parti që kanë prapavijë maqedonase.

Duke pasur parasysh karakterin e theksuar etnik të politikës në shoqërinë tonë, është praktikisht e pamundur të materializohet tipari më i rëndësishëm i sistemit

³² Ibid, f. 65

zgjedor me shumicë plurale, dhe kjo është krijimi i një sistemi dypartiak, i cili do të kontribuonte në formimin e një qeverie të qëndrueshme një-partiake, e cila ka shumicën e nevojshme për vendimmarrje. Rezultatet e simulimit pasqyrojnë gjendjen aktuale të ekzistencës së dy sistemeve paralele dypartiake, fituesit e të cilëve bëjnë koalicion për të formuar qeveri.

2.3 VËREJTJE PËRFUNDIMTARE DHE DISKUTIM LIDHUR ME MUNDËSINË E NDRYSHIMIT TË MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E DEPUTETËVE NË KUVENDIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

Analiza e rezultateve të zgjedhjeve parlamentare në vitin 2020 tregon se modeli aktual zgjedhor është i prirur drejt partive të mëdha, d.m.th. zvogëlon numrin e mandateve të fituar nga partitë më të vogla, si dhe e bën më të vështirë për partitë që të hyjnë në shtëpinë ligjvënëse. Gjetjet nga analiza e rezultateve të zgjedhjeve, duke ndryshuar një komponent të caktuar të modelit aktual ose duke futur një sistem të ri të shumicës, tregojnë tendenca të ndryshme në lidhje me shpërndarjen përfundimtare të mandateve. Nuk mund të thuhet se cila nga alternativat e ofruara është më e përshtatshme për zbatim në vendin tonë, domethënë zgjedhja e një modeli dhe kombinimi i përbërësve të tij në masë të madhe varet nga efekti që ligjvënësi do të donte të arrinte me futjen e një modeli të veçantë të zgjedhjeve.

Proporcionaliteti më i lartë i rezultateve të zgjedhjeve kundrejt votave të marra dhe votave më pak të "humbura" arrihet duke aplikuar modelin proporcional zgjedhor, me të gjithë territorin e vendit si një njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe duke futur formulën Sainte - Lague ose kuota Hare në vend të formulës së Dontit për llogaritjen e mandateve. Lloji i listave të votuesve nuk ndikon në proporcionalitetin e rezultateve. Alternativa më e pafavorshme nëse marrim parasysh proporcionalitetin dhe numrin e votave të "humbura" është futja e modelit zgjedhor të shumicës me shumicë plurale.

Sa i përket përfaqësimit në legjislaturë, pra numrin e partive/koalicioneve politike që do të arrinin të fitonin një mandat, shumica e njësive hyjnë në Kuvend duke zbatuar modelin proporcional zgjedhor, me të gjithë territorin e vendit si një njësi zgjedhore dhe pa prag zgjedhor. Me ndryshimin e formulës së Dont për llogaritjen e vendeve dhe prezantimi i formulës Sainte-Lague ose kuotës Hare rritet numri i mandateve që do të fitoheshin nga partitë e vogla kundrejt atyre të mëdha. Modeli zgjedhor i shumicës me shumicë plurale dhe modeli proporcional me prag zgjedhor 5% janë variantet më të pafavorshme për partitë e vogla, duke qenë se i eliminojnë plotësisht ato në shpërndarjen e tortës zgjedhore. Nga ana tjetër, këto dy sisteme mund të konsiderohen si më të favorshmet nëse qëllimi është të formohet një shumicë e qëndrueshme që nuk ka probleme në marrjen e vendimeve efektive, duke pasur parasysh se ato eliminojnë partitë më të vogla dhe lënë në lojë një numër më të vogël lojtarësh që do të negocionin me njëri –tjetrin që të formojnë një shumicë sunduese.

Cilido ndryshim në një komponent të veçantë të modelit proporcional aktual nuk do të sjellë ndryshim në partinë/koalicionin fitues në zgjedhje. Në varësi prej kombinimit të elementeve, partitë e mëdha mund të fitojnë ose humbin një mandat, por ndryshimi mes tyre mbetet gjithmonë i njëjtë ose ndryshon për maksimum një mandat. Futja e një sistemi zgjedhor shumicë me një shumicë plurale do të sillte

ndryshime tektonike midis partive/koalicioneve kryesore, pra ndryshim në raport me partinë/koalicionin që fitoi më së shumti vende parlamentare.

Nga alternativat e shqyrtuara në këtë analizë, mund të nxirret përfundim se cili model zgjedhor do të jepte rezultatet më të favorshme për secilën nga partitë/koalicionet politike që morën pjesë në zgjedhjet parlamentare në vitin 2020:

Koalicioni i udhëhequr nga LSDM – varianti më i favorshëm është modeli proporcional zgjedhor në një njësi zgjedhore, me prag zgjedhor prej 5% në nivel kombëtar dhe aplikimin e formulës së Dontit për llogaritjen e mandateve;

Koalicioni i udhëhequr nga VMRO-DPMNE- varianti më i favorshëm është modeli zgjedhor i shumicës me shumicë plurale;

BDI - varianti më i favorshëm është modeli zgjedhor i shumicës me shumicë plurale;

Koalicioni Aleanca për Shqiptarët dhe Alternativa (AA/A) - varianti më i favorshëm është modeli proporcional zgjedhor në gjashtë njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe aplikimi i formulës Sainte - Lague ose kuota Hare për llogaritjen e mandateve;

Levica – varianti më i favorshëm është modeli proporcional zgjedhor në gjashtë njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe aplikimi i formulës Sainte - Lague ose kuota Hare për llogaritjen e mandateve;

PDSH – varianti më i favorshëm është modeli proporcional zgjedhor në një njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe aplikimi i formulës Sainte - Lague ose kuota Hare për llogaritjen e mandateve;

Integra - varianti më i favorshëm është modeli proporcional zgjedhor në një njësi zgjedhore, pa prag zgjedhor dhe aplikimi i formulës Sainte - Lague ose kuota Hare për llogaritjen e mandateve;

Të gjitha partitë/koalicionet tjera të cilët morën pjesë në zgjedhjet e vitit 2020 nuk do të mund të hynin në Kuvend pavarësisht se cili sistem zgjedhor do të zbatohet.

Duke pasur parasysh që zbatimi i çdo modeli zgjedhor sjell më shumë përfitime për njërin opsion se tjetri, qëllimi i legjislacionit zgjedhor është të gjejë model që do të konsiderohej më i barabartë, d.m.th. një sistem që do të sillte përfitimet më të mëdha për të gjitha lojtarët e mundshëm në zgjedhje. Një mundësi për të kombinuar avantazhet e modelit me shumicë dhe atë proporcional, dhe për të shmangur disa nga disavantazhet e të dy sistemeve, është futja e një **sistemi të përzier me përfaqësim shtesë, i quajtur gjerësisht “modeli gjerman”**. Sipas këtij modeli zgjedhor, votuesit hedhin votat e tyre në dy fletëvotime gjatë zgjedhjeve. Në të parën, secili votues hedh votën e tij ose të saj për njërin nga kandidatët në një njësi zgjedhore me një anëtar. Fituesi në këto njësi vendoset sipas modelit zgjedhor të shumicës.

Në fletëvotimin e dytë, votuesit votojnë për njërin nga listat e partive, në disa njësi zgjedhore me shumë anëtarë, ose në disa raste, të gjithë vendin si një njësi zgjedhore e vetme. Rezultatet e votimit të dytë llogariten duke zbatuar sistemin proporcional zgjedhor me listat e partive dhe përcaktojnë numrin përfundimtar të mandateve që secila prej partive/koalicioneve do të marrë në përfundim të procesit zgjedhor. Pas numërimit të votave, secila parti merr aq vende shtesë sa është dallimi

midis numrit të vendeve të fituara në njësitë me një mandat dhe numrit të vendeve që partia duhet të fitojë me përfaqësim proporcional.

Për këtë model zgjedhor, disa ekspertë besojnë se ai sjell “më të mirën nga të dy botët”³³. Një nga vërejtjet kryesore të modelit aktual të zgjedhjeve ka të bëjë me centralizimin e pushtetit në partitë politike, duke qenë se listat e kandidatëve zakonisht përbëhen nga udhëheqësit dhe kryesia e partive. Në këtë mënyrë, kandidatët e papëlqyer, të cilët gjenden vazhdimisht të lartë në listat e kandidatëve, shpesh mund të marrin mandat parlamentar vetëm për shkak të bindjes dhe afërsisë së tyre me udhëheqjen. Duke votuar në njësi zgjedhore më të vogla brenda komponentit të shumicës së këtij modeli, për kandidatët e njohur për votuesit, lidhja midis deputetëve dhe votuesve forcohet dhe deputetët ndihen më përgjegjës ndaj elektoratit që i ka zgjedhur, dhe jo vetëm ndaj udhëheqjes së partisë që i ka propozuar ata.

Votimi për kandidatët në njësitë më të vogla me një mandat brenda komponentit të shumicës së modelit mund të sjellë përfitime për partitë nga bashkësitë më të vogla etnike për të fituar vende vetëm ose brenda koalicioneve të mëdha, duke kandiduar kandidatët e tyre në një njësi zgjedhore kryesisht me popullsi dominuese që i përket asaj bashkësisë etnike. Meqenëse ata zgjidhen drejtpërdrejt nga elektorati, vetë deputetët do të merrnin një pjesë të legjitimitetit të tyre drejtpërdrejt nga qytetarët dhe kështu do të kishin mundësi për veprim më të pavarur brenda koalicioneve të mëdha.

Sidoqoftë, komponenti proporcional brenda modelit zvogëlon ndjeshëm mbizotërimin e interesave lokale dhe rajonale mbi interesat e përgjithshme dhe shtetërore, që konsiderohet si tipar i modelit të shumicës duke pasur parasysh njësitë e vogla me një mandat dhe afërsinë e kandidatëve me votuesit e tyre. Duke pasur parasysh se në fund mbizotërojnë rezultatet e komponentit proporcional, fituesit e zgjedhjeve janë partitë që marrin më shumë mbështetje nga elektorati në nivel kombëtar. Si rezultat, partitë detyrohen të ofrojnë programe që adresojnë interesat e përgjithshme dhe shtetërore dhe synojnë një numër grupesh të ndryshme në shoqëri.

Nga ana tjetër, modeli i shumicës tregon tendencë për të prodhuar shpërpjesëtim të rëndësishëm në rezultatet e zgjedhjeve kundrejt numrit të votave të fituara dhe numrit të votave të “humbura”. Kjo mangësi përmirësohet me futjen e komponentit proporcional brenda modelit zgjedhor. Edhe pse ky model konsiderohet i përzier, rezultatet përfundimtare të zgjedhjeve janë proporcionale me votimin në përbërësin proporcional të modelit, që do të thotë se ky model zgjedhor tregon rezultate të favorshme në aspektin e proporcionalitetit të rezultateve të zgjedhjeve kundrejt numrit të votave të marra dhe numrit të votave të “humbura”. Nëse komponenti proporcional aplikohet në një njësi zgjedhore pa prag elektoral, atëherë do të merreshin rezultate që mund të konsideroheshin më të afërta me ato që ne i quajmë “rezultate zgjedhore proporcionale të përkryera”³⁴.

Një nga vërejtjet kryesore të modelit të shumicës është se ai eliminon pothuajse plotësisht partitë më të vogla dhe kandidatët e pavarur, domethënë hyrja e tyre në legjislaturë bëhet praktikisht e pamundur. Nga ana tjetër, për shkak të proporcionalitetit në rezultatet përfundimtare duke përdorur “modelin gjerman”, secila parti/koalicion do të merrte të njëjtën përqindje të vendeve përfaqësuese që është proporcionale me përqindjen e votave që partia/koalicioni do të fitonte gjatë

³³ Hiks, S., Xhonston, R. Dhe MckLin, I. “Zgjedhja e një sistemi zgjedhor”. Londër, 2010, f. 83

³⁴ Karakamisheva, T. “Zgjedhjet dhe Sistemet Zgjedhore”. Shkup, 2004, f. 106

zgjedhjeve. Në këtë mënyrë, lehtësohet mundësia që një numër më i madh partish/koalicionesh të hyjnë në legjislaturë, si dhe për më shumë mandate të fituara nga partitë më të vogla. Në këtë mënyrë, mundësohet përfaqësimi më i madh i interesave të ndryshme në shoqëri brenda legjislaturës.

Duke pasur parasysh karakterin e theksuar etnik të politikës në shoqërinë tonë, formimi i një qeverie të qëndrueshme një-partiake, e cila ka shumicën e nevojshme për të marrë vendime, mund të konsiderohet si një mision i pamundur. Kjo eliminon një nga avantazhet kryesore të modelit zgjedhor të shumicës. Prandaj, lind nevoja për të futur një model zgjedhor që do të ishte i ndryshëm nga sistemi klasik i shumicës.

Fleksibiliteti i ofruar nga ky sistem nuk duhet të neglizhohet, pra mundësia që votuesit të ndajnë votat e tyre në zgjedhje dhe kështu të shprehin mbështetje për më shumë opsione. Kjo është e mundur për shkak të dy fletëve të votimit, kështu që një votues mund të votojë për një opsion në njësitë me një mandat, d.m.th. një kandidat që i pëlqen, dhe në listën e partisë për një opsion tjetër, d.m.th. partinë që simpatizon.

Një nga pengesat më të mëdha të këtij sistemi është ndërlikueshmëria e tij³⁵. Sidoqoftë, duhet theksuar se ndërlikueshmëria manifestohet më shumë në procesin e numërimit të votave dhe përcaktimit të shpërndarjes së mandateve, dhe jo aq shumë në vetë aktin e votimit. Duke marrë parasysh që elektorati ynë tashmë ka përvojë me votimin në dy fletëvotime gjatë zgjedhjeve lokale (në territorin e qytetit të Shkupit duke votuar në katër fletëvotime), duket se vetë procesi i votimit nuk duhet të paraqet vështirësi për votuesit.

³⁵ Ibid, f. 108

3. MUNDËSIA PËR TË NDRYSHUAR MODELIN ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E KRYETARËVE TË KOMUNAVE DHE ANËTARËVE TË KËSHILLAVE NË KOMUNAT NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Për zgjedhjen e anëtarëve të këshillave komunal, zbatohet modeli proporcional zgjedhor me listat e partive, duke zbatuar formulën e Dontit për llogaritjen e mandateve, pa prag zgjedhor dhe me lista zgjedhore të mbyllura. Secila nga komunat përfaqëson një njësi zgjedhore.

Modeli zgjedhor i shumicës në dy rrethe përdoret për të zgjedhur kryetarin e komunës në zgjedhjet lokale në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Në rrethin e parë të votimit për kryetar komune, zgjidhet kandidati që fiton shumicën e votave nga votuesit që kanë votuar. Kusht shtesë për zgjedhje në rrethin e parë është që të paktën një e treta e numrit të përgjithshëm të votuesve të dalin për të votuar për zgjedhjen e kryetarit të komunës përkatëse. Përndryshe, e gjithë procedura zgjedhore për komunën përkatëse përsëritet. Nëse ky kusht plotësohet, por asnjë kandidat për kryetar komune nuk fiton shumicën e kërkuar të votave në rrethin e parë, atëherë në rrethin e dytë, që mbahet brenda 14 ditëve nga përfundimi i rrethin të parë të votimit, votohet për dy kandidatët që kanë fituar më shumë vota në rrethin e parë. Në rrethin e dytë të votimit për kryetar komune, zgjidhet kandidati që fiton numrin më të madh të votave. Nuk ka asnjë kusht sa i përket pjesëmarrjes në rrethin e dytë.

3.1 NDRYSHIMI I MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E ANËTARËVE TË KËSHILLAVE KOMUNAL

Efkti i ndryshimit të një komponenti të veçantë të modelit aktual për zgjedhjen e anëtarëve të këshillit (pragu zgjedhor, formula zgjedhore ose lloji i listës së votuesve) do të ketë të njëjtin efekt në shpërndarjen e mandateve si në rastin e ndryshimit të atij komponenti të modelit zgjedhor për zgjedhjen e deputetëve në zgjedhjet parlamentare. Këto efekte u analizuan në detaje në pjesët e mëparshme të kësaj analize.

3.2 NDRYSHIMI I MODELIT ZGJEDHOR PËR ZGJEDHJEN E KRYETARËVE TË KOMUNAVE

Propozimi më i diskutuar për ndryshimin e modelit zgjedhor për zgjedhjen e kryetarit të komunës është ndryshimi në lidhje me numrin e rretheve zgjedhore, pra ndryshimi nga dy në një rreth zgjedhesh. Argumenti kryesor në drejtim të këtij ndryshimi është humbja e kohës dhe burimeve financiare kur organizohen dy rrethe zgjedhesh. Për më tepër, në shumë raste ka një kthesë drastike në daljen e votuesve midis rrethit të parë dhe të dytë, domethënë votuesit tregojnë më pak interes për të votuar në rrethin e dytë, veçanërisht nëse kandidati i tyre eliminohet në rrethin e parë.

Një argument tjetër në favor të eliminimit të rrethit të dytë të zgjedhjeve është mundësia, e cila shumë shpesh është shfaqur në praktikë, për negociata midis palëve në periudhën midis dy rretheve. Këto negociata shpesh mund të kthehen në pazare politike, ku aktorët janë të detyruar të heqin dorë nga një pjesë e rëndësishme e programit të tyre për të arritur marrëveshje. Tregtimi me vota është gjithashtu i zakonshëm, kur votuesit e një partie në rrethin e dytë votojnë për një parti tjetër në një komunë ku kandidati i tyre nuk e ka kaluar rrethin e parë, dhe në këmbim marrin vota nga ajo parti në komunën ku kandidati i tyre është vendosur në rrethin e dytë. Në të ardhmen, këto koalicione mund të transferohen në punën e këshillit komunal. Formimi i këtij lloji të koalicioneve, me interes të thjesht politik, zvogëlon stabilitetin e qeverisjes dhe efektivitetin e vendimmarrjes.

Nga ana tjetër, sistemi zgjedhor i shumicës në një rreth ka disa mangësi. Ideja kryesore pas futjes së sistemit zgjedhor të shumicës në dy rrethe është synimi për të korrigjuar disa nga mangësitë e sistemit zgjedhor me shumicë plurale.

Është vërtetuar se votimi në një rreth kontribuon në shpërpjesëtim më të madh në rezultatet e zgjedhjeve në krahasim me votat e marra si dhe një numër të madh votash të "humbura". Duke pasur parasysh shumicën e nevojshme për të fituar, që është një numër më i madh i votave se kandidatët e tjerë, pavarësisht nëse është një ose 1.000 vota, në shumë raste mund të ndodhë që një kandidat që nuk gëzon mbështetjen e shumicës të fitojë më shumë vota se të gjithë kandidatët e tjerë. Kjo është veçanërisht e vërtetë në rastet kur disa kandidatë marrin një numër të konsiderueshëm votash. Në raste të tilla, të gjitha votat e hedhura për kandidatët që do të humbasin zgjedhjet mund të konsiderohen të dështuara. Votimi në dy rrethe kontribuon në rritjen e proporcionalitetit të rezultateve, domethënë konsolidon dhe përqendron mbështetjen që kandidati fitues do të merrte në rrethin e dytë.

Votimi i në një rreth zvogëlon ndjeshëm zgjedhjen dhe shanset për të fituar një kandidat i propozuar nga njëra prej partive më të vogla ose një kandidat i pavarur. Arsyeja për këtë është tendenca e votuesve që të abstenojnë nga votimi për këta kandidatë sepse ata janë të bindur se kandidatët nuk kanë shanse për të fituar dhe votat e tyre do të dështonin. Në rast se ka dy rrethe zgjedhesh, votuesit kanë mundësi për zgjedhje më të madhe, domethënë "votuesit mund të votojnë me zemrën e tyre për kandidatin e preferuar në rrethin e parë, dhe me kokën e tyre për më të papëlqyerit në rrethin e dytë"³⁶.

Dilema kryesore prapa aplikimit të një ose dy njësive zgjedhore është në drejtim të kursimit të kohës dhe parave dhe zvogëlimit të pazareve politike kundrejt arritjes së proporcionalitetit më të madh të votave dhe zvogëlimit të numrit të votave të "humbura". Një nga mënyrat për të zvogëluar disavantazhet e të dy modeleve është futja e **sistemit të votës shtesë**. Ky model, i cili përfshihet në modelet zgjedhore të shumicës, siguron votim preferencial në një njësi zgjedhore. Kur votojnë, votuesit kanë mundësinë e një vote "shtesë" (një preferencë shtesë). Në këtë mënyrë, votuesit sinjalizojnë se për cilin nga kandidatët do të votonin në rrethin e dytë të imagjinuar të zgjedhjeve, nëse kandidati i tyre nuk do të arrinte në rrethine dytë. Pas numërimit të preferencave të para, nëse asnjë kandidat nuk arrin shumicën e kërkuar, të gjithë kandidatët përveç dy me më shumë vota eliminohen dhe votat e tyre rishpërndahen tek kandidati që ka marrë votën "shtesë". Pas rishpërndarjes së votave, fituesi është

³⁶ Hejvud, E. "Politika". Bejsingstouk, 2007, f. 258

kandidati që do të ketë më shumë vota se kundërshtari i tij. Ky sistem gjen zbatim në zgjedhje të caktuara lokale, siç është zgjedhja e kryetarit të bashkisë së qytetit të Londrës³⁷.

Prezantimi i këtij modeli synon të shijojë avantazhet e modeleve të shumicës në një dhe dy njësi zgjedhore. Duke pasur parasysh se ka vetëm një rreth, kursehet kohë dhe para dhe zvogëlohet tregu politik që do të ndodhte midis dy rretheve. Nga ana tjetër, mundësia për të dhënë një votë shtesë (preferenca e dytë) zvogëlon ndjeshëm numrin e “votave të humbura” dhe rrit mbështetjen e marrë nga kandidati fitues. Vërejtjet kryesore në lidhje me këtë sistem janë se ai mund të jetë më i ndërlikuar për votuesit duke çuar në një numër më të madh të votave të pavlefshme, si dhe se vota të caktuara do të dështojnë akoma nëse të dy preferencat u jepen kandidatëve që nuk janë renditur në rrethin e dytë të shpërndarjes së votave.

³⁷ Hiks, S., Xhonston, R. Dhe MckLin, I. “Zgjedhja e një sistemi zgjedhor”. Londër, 2010, f. 55

4. NDIKIMI I NDRYSHIMIT TË MODELIT ZGJEDHOR NË PËRFAQËSIMIN GJINOR NË SHTËPINË LIGJVËNËSE

Në vitin 2006, kuotat gjinore për përfaqësimin e grave në listat e kandidatëve u futën në legjislacionin zgjedhor të vendit tonë. Fillimisht, kjo masë nënkuptonte 30% e kandidatëve në të gjitha listat. Me ndryshimet në legjislacionin zgjedhor në vitin 2015, u siguria përfshirje edhe më e madhe e grave në listat e kandidatëve për deputetë, domethënë të paktën 40% e grave në secilën listë, dhe në çdo tre vende, të paktën një vend të i përket gjinisë së nën-përfaqësuar (gra) dhe përveç kësaj të paktën një vend më shumë në çdo dhjetë vende. E njëjta gjë vlen edhe për listat e kandidatëve për anëtarët e këshillave komunal dhe qytetin e Shkupit. Mosrespektimi i këtyre rregullave do të rezultonte në mospranim të listës së kandidatëve nga Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve. Kjo ndërhyrje solli përfaqësim të shtuar të grave në shtëpinë ligjvënësë. Gjithashtu, futja e kuotave gjinore në listat e kandidatëve për anëtarët e këshillit ka sjellë ndryshime të favorshme sa i përket përfaqësimit të grave në nivel lokal. Sipas rezultateve të zgjedhjeve lokale nga viti 2017, mund të konkludohet se përfaqësimi i kënaqshëm gjinor sigurohet në këshillat komunal.

Ndryshimi i plotë në modelin zgjedhor ose një ndryshim në cilindo nga përbërësit e sistemit ekzistues padyshim që do të sillte ndryshime sa i përket përfaqësimit gjinor në shtëpinë ligjvënësë. Për të përcaktuar efektin e ndryshimeve të mundshme, brenda kësaj analize u shqyrtua ndikimi që do të kishte në përfaqësimin gjinor ndryshimi i modelit ekzistues në mënyrë që të zvogëlohej numri i njësive zgjedhore dhe lloji i listave të votuesve, si dhe ndryshimi nga proporcionalja në modelin e shumicës. Futja e një pragu zgjedhor ose një ndryshim në formulën zgjedhore në modelin ekzistues nuk do të kishte ndikim në përfaqësimin gjinor.

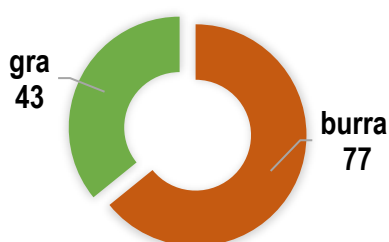
4.1 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RASTIN E NJË NJËSIE ZGJEDHORE

Për të përcaktuar ndikimin e ndryshimit të numrit të njësive zgjedhore në përfaqësimin gjinor në Kuvend, u bë një llogaritje e numrit të grave që do të fitonin një vend parlamentar nëse i gjithë vendi do të ishte një njësi zgjedhore. Rezultatet e simulimit të mandateve parlamentarë të fituar u përdorën, me territorin e vendit që u mor si një njësi zgjedhore, në vend të atyre gjashtë ekzistuese. Duhet pasur parasysh se rendi i burrave dhe grave në listat e kandidatëve ndryshon midis njësive, dhe për këtë arsye rezultatet e simulimit në vetvete varen nga renditja e burrave dhe grave në listat e ndryshme të kandidatëve. Duke qenë se është praktikisht e pamundur të përcaktohet rendi i kandidatëve në listat zgjedhore nëse shteti do ishte një njësi zgjedhore, lista e kandidatëve nga njësi zgjedhore në të cilën partia fitoi më shumë vota (ose me fjalë të tjera) u mor si model për secilën parti politike (ose me fjalë tjera, aty ku partia do të konsiderohej se gëzonte popullaritetin më të madh)³⁸.

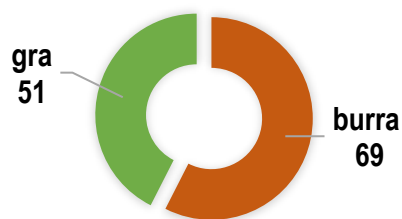
³⁸ Për dy partitë (VMRO-DPMNE dhe LSDM), numri i mandateve të fituara të të cilave tejkalon numrin e kandidatëve në një listë, u morën parasysh tre njësitë zgjedhore ku partitë fituan më shumë vota.

Simulimi i rezultateve në vitin 2020 tregon se numri i grave kandidate që do të fitonin mandat në Kuvend do të rritej me tetë nëse i gjithë vendi do të ishte një njësi zgjedhore në krahasim me gjashtë njësitë ekzistuese, por kuotat ekzistuese ruhen, d.m.th. numri po rritet nga 43 në 51 deputetë³⁹. Dallimi është më i theksuar në partitë e vogla dhe të mesme (të cilat fitojnë nga 3 në 15 vende), duke pasur parasysh se në disa njësi zgjedhore, vendet e fituara parlamentare shpërndahen midis njësive dhe zakonisht në një njësi zgjedhore dy vendet e para ose të parat fitohen nga kandidatët të cilat zakonisht janë meshkuj.

GJASHTË NJËSIZGJEDHORE

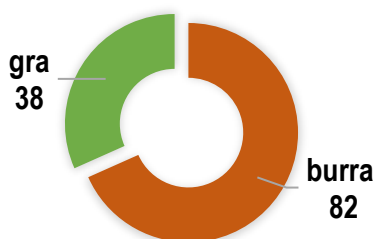

NJË NJËSI ZGJEDHORE

Sipas simulimit të rezultateve të vitit 2016, numri i grave kandidate që do të fitonin mandat në Kuvend në vitin 2016 do të rritej me 5 nëse i gjithë vendi do të ishte një njësi zgjedhore në krahasim me gjashtë njësitë ekzistuese, pra numri rritet nga 38 për 43 deputetë. Dallimi përsëri, si në vitin 2020, është më i theksuar në partitë e vogla dhe të mesme (të cilat fitojnë nga 3 në 15 vende).

GJASHTË NJËSI ZGJEDHORE

NJË NJËSI ZGJEDHORE

³⁹ Duhet të theksohet se numri i grave deputete në kohën e zgjedhjeve merret parasysh. Me ndryshimet e mëvonshme, pra formimin e Qeverisë dhe futjen e kandidatëve shtesë nga lista, tendenca është që numri i grave në Kuvend të rritet.

Rezultatet e simulimit të kryer të rezultateve të zgjedhjeve nga viti 2020 dhe 2016 tregojnë se numri i grave kandidate që do të fitonin mandat në Kuvend do të rritej nëse i gjithë vendi do të ishte një njësi zgjedhore kundrejt gjashtë njësive ekzistuese, pra aplikimi i një njësie zgjedhore do të kishte efekt pozitiv në përfaqësimin e grave në Kuvend.

4.2 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RAST TË HAPJES SË LISTAVE ZGJEDHORE

Sa i përket ndikimit të ndryshimit në llojin e listave zgjedhore, pra përdorimin e listave të hapura, në përfaqësimin gjinor në Kuvend, nuk ka mundësi për të simuluar rezultatet e zgjedhjeve, duke qenë se është praktikisht e pamundur të parashikohet se cilët kandidatë nga listat e ofruara do të preferoheshin nga votuesit në rastin e listave të hapura. Megjithatë, përmes analizës së listave të kandidatëve nga zgjedhjet, mund të vërehen tendenca të caktuara në lidhje me përfaqësimin e grave në listë, dhe disa përfundime mund të nxirren në lidhje me ndikimin e futjes së listave të hapura të përfaqësimit gjinor në shtëpinë ligjvënëse. Në këtë drejtim, të gjitha listat e kandidatëve nga proceset zgjedhore në vitin 2020 dhe 2016 u analizuan nga disa pikëpamje: 1) numri i përgjithshëm i kandidatëve meshkuj kundrejt kandidatëve femra; 2) numri i përgjithshëm i bartësve të listave të kandidatëve që janë burra kundrejt bartësve gra; dhe 3) numri i përgjithshëm i “tresheve kandidate” në të cilat ka më shumë burra kundrejt “treshëve kandidatë” në të cilët ka më shumë gra⁴⁰.

Për sa i përket numrit të kandidatëve meshkuj kundrejt femra, në zgjedhjet parlamentare të vitit 2020, gratë përbënin 42.7% të kandidatëve të regjistruar, që është një rritje minimale në krahasim me zgjedhjet e vitit 2016, kur gratë u përfaqësuan me 41% në listat e kandidatëve. Nga gjithsej 1,560 kandidatë në listat e votuesve në zgjedhjet e vitit 2020, 893 kandidatë ishin burra kundrejt 667 kandidateve gra (raporti 1.34 kundrejt 1, pra kishte më shumë se 1.3 kandidatë meshkuj për secilën kandidate femër). Ndryshe nga viti 2016, kur vetëm në një listë kemi një rast me më shumë gra kandidate sesa meshkuj, në vitin 2020 kemi tre lista të tilla. Për më tepër, në 9 nga 78 lista, kemi rastin e numrit të njëjtë kandidatësh gra dhe burra. Sidoqoftë, përkundër këtyre përmirësimeve, shumica e listave kanë më shumë kandidatë meshkuj sesa gra. Situata është përmirësuar edhe sa i përket faktit se kush është në dy vendet e fundit në listë, pra ata janë kandidatët prania e të cilëve në lista është më shumë simbolike, pra hyrja e të cilëve në Kuvend është praktikisht e pamundur. Gratë ende kryesojnë me 82 kandidatë në krahasim me burrat me 74, por ndryshimi nuk është aq i habitshëm sa në vitin 2016 (71 gra kundrejt 37 burrave).

Lidhur me “kandidatët treshe”, nga gjithsej 468 kandidatë treshe, në 353 treshe ka dy kandidatë meshkuj dhe vetëm një grua, ndërsa në 115 treshe situata është në favor të grave, pra janë dy gra dhe një kandidat mashkull. Raporti është 3: 1, i cili, edhe pse paraqet rënie të konsiderueshme në krahasim me vitin 2016 (5.84:1), tregon se tendenca ende është që në shumicën e listave prania e grave të jetë vetëm për të përmbushur minimumin e përcaktuar ligjrisht.

⁴⁰ Duke marrë parasysh kërkesën ligjore që të paktën një vend në çdo tre vende i përket gjinisë së nën-përfaqësuar, “treshja kandidate” nënkupton të tre kandidatët e njëpasnjëshëm në një listë duhet të plotësojnë këtë kërkesë (numri rëndor 1 deri në 3 në listë), numri rëndor 4 deri në 6, numri rëndor 7 deri në 9, etj.). Duke qenë se çdo listë kandidatësh përbëhet nga 20 kandidatë, për qëllimet e llogaritjes së “kandidatëve treshe” u përdorën 18 kandidatët e parë nga listat, në mënyrë që të ndahet numri me tre.

Sa i përket numrit të bartësve të listave të kandidatëve, nga gjithsej 78, 58 bartës ishin burra, në krahasim me 20 listat e bartura nga gratë. Edhe në këtë rast, kemi përmirësim të ndjeshëm në krahasim me vitin 2016 (54 burra kundrejt 3 grave), por prapë dominimi i meshkujve në krye të listave të kandidatëve mbetet. Kjo është domethënëse duke pasur parasysh se bartësit e listave të kandidatëve konsiderohen të jenë anëtarët më të shquar/më të njohur në parti, d.m.th. ata që konsiderohen se janë në gjendje të tërheqin më shumë vota.

Sa i përket përdorimit të listave të hapura, gjetjet nga analiza e listave të kandidatëve nga zgjedhjet në 2020 dhe 2016 çojnë në përfundimin se futja e listave të hapura do të kishte ndikim negativ në përfaqësimin gjinor të grave në Kuvend. Përkaj disa ndryshimeve pozitive në vitin 2020 kundrejt vitit 2016, numri dukshëm më i vogël i grave në listat e kandidatëve kundrejt burrave, si dhe dominimi i burrave në të ashtuquajturit “treshe kandidate” dhe vendet kryesuese/fituese në lista, tregojnë se tendencat në vendin tonë akoma janë më shumë në drejtim të përmbushjes së minimumit të përcaktuar ligjërish, sesa në arritjen e barazisë reale gjinore në shtëpinë ligjvënëse. Prandaj, gjetjet vërtetojnë supozimin se listat e hapura kanë ndikim negativ në përfaqësimin gjinor në kuvende.

4.3 PËRFAQËSIMI GJINOR NË KUVEND NË RASTIN E MODELIT ZGJEDHOR TË SHUMICËS

Lidhur me ndryshimin e sistemit zgjedhor dhe futjen e modelit të shumicës, si në rastin e listave të hapura, nuk ka mundësi për të simuluar rezultatet e zgjedhjeve, pasi është praktikisht e pamundur të parashikohet se sa gra kandidate do të propozoheshin në një rast të tillë dhe në cilat njësi zgjedhore. Sidoqoftë, konkluzione të caktuara mund të nxirren nga rastet në vendin tonë në të cilat tashmë është aplikuar modeli zgjedhor i shumicës, dhe kjo është për zgjedhjen e Kryetarit të vendit dhe për zgjedhjet e kryetarëve të komunave. Në gjashtë zgjedhjet e organizuara presidenciale deri më tani kemi dominim të kandidatëve meshkuj, pra me gjithsej 24 kandidatë meshkuj dhe vetëm dy kandidate femra për kryetar. Duhet të theksohet se asnjë grua nuk është zgjedhur ndonjëherë Kryetare e Republikës. Raportet ndërkombëtare tregojnë barazi të pamjaftueshme gjinore kur është fjala për nominimin e kandidatëve për kryetarë komune, duke pasur parasysh se në zgjedhjet lokale në 2017 vetëm gjashtë kryetare u zgjedhën në një total prej 80 + 1 komunash⁴¹. Rezultate të ngjashme ose edhe më të pafavorshme mund të shihen në shumicën e zgjedhjeve të mëparshme lokale. Vërejtjet kryesore në raportet ndërkombëtare në lidhje me përfaqësimin gjinor nuk i referohen aq shumë nevojës për të ndryshuar modelin zgjedhor, por dukshmërisë së grave në fushatën zgjedhore si pjesëmarrëse dhe folëse në mitingje dhe debate. Disavantazhet vërehen për sa i përket promovimit të pjesëmarrjes së grave në jetën publike dhe nën-përfaqësimin në fushata dhe tubime.⁴²

⁴¹ OSCE. “The former Yugoslav Republic of Macedonia, Municipal elections, 15 October and 29 October 2017: Final Report”. Skopje, 2017. Në dispozicion në: <https://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/367246> (qasur më 9.3.2021)

⁴² OSCE. “North Macedonia, Early Parliamentary Elections, 15 July 2020: ODIHR Special Election Assessment Mission Final Report”. Skopje, 2020. Në dispozicion në: <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/465648> (qasur më 9.3.2021)

E gjithë kjo çon në përfundimin se zbatimi i modelit zgjedhor të shumicës, në të cilin futja e kuotave është praktikisht e pamundur, do të ketë një ndikim shumë negativ në përfaqësimin gjinor në Kuvend..

Përfundimi i përgjithshëm është se aplikimi i një njësie zgjedhore do të kishte ndikim pozitiv në përfaqësimin e grave në Kuvend, d.m.th. numri i grave që do të fitonin mandat në Kuvend do të rritej. Lidhur me përdorimin e listave të hapura, gjetjet e analizës çojnë në përfundimin se futja e listave të hapura pa kushte dhe masa shtesë do të kishte ndikim negativ në përfaqësimin gjinor të grave në Kuvend. Ndryshimi i sistemit zgjedhor dhe futja e një modeli zgjedhor me shumicë gjithashtu do të kishte një efekt negativ.

Këto gjetje janë në përputhje me përfundimet e arritura nga Komisioni i Venedikut. Sipas mendimit të Komisionit të Venedikut ([https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2016)007-e)), një kombinim i favorshëm për përfaqësimin e grave në kuvende është një sistem zgjedhor proporcional me njësi të mëdha zgjedhore ose një njësi zgjedhore në të gjithë vendin, lista zgjedhore të mbyllura dhe një kuotë të detyrueshme që siguron jo vetëm një numër të madh të grave kandidate, por edhe rregulla të rrepta të rendit (p.sh. sistemi i patentave), si dhe sanksione efektive për mospërputhje. Sipas Komisionit të Venedikut, vendet e rezervuara për gratë në parlament nuk konsiderohen opsion i zbatueshëm dhe legjitim në Evropë, dhe në vend të vendeve të rezervuara preferohet të vendoset kuotë në listat zgjedhore.

5. MUNDËSIA E NDRYSHIMIT TË SISTEMIT ZGJEDHOR NË MËNYRË QË TË LEHTËSOHET PËRDORIMI I VOTËS AKTIVE DHE PASIVE NGA PERSONAT ME AFTËSI TË KUFIZUARA

Për të siguruar një përfshirje më të madhe në përfaqësimin e qytetarëve në sistemet zgjedhore, ka konsiderata për futjen e kuotave, domethënë ulëseve të rezervuara në kuvende për përfaqësimin e grupeve të ndryshme të marginalizuara në shoqëri.

Të gjithë qytetarët në procesin zgjedhor përdorin të drejtën e votës aktive dhe pasive, pra të drejtën për të votuar dhe për t'u votuar.

5.1 E DREJTA E VOTIMIT AKTIV TË PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA

Kur bëhet fjalë për përdorimin e votës aktive nga personat me aftësi të kufizuara, ka disa masa në vendet ku procesi zgjedhor lehtësohet për këta qytetarë, si p.sh.:

- Ndhmë nga një person tjetër për votuesin i cili nuk është në gjendje të marrë pjesë në mënyrë të pavarur në procesin zgjedhor (paaftësi fizike, dëmtim i shikimit dhe dëgjimit, etj.), dhe kjo ose lejohet me një person që e shoqëron atë nga shtëpia, ose në disa shtete kryhet me ndihmën e anëtarit të këshillit zgjedhor;
- Ushtrimi i së drejtës për të votuar në shtëpi, për personat me aftësi të kufizuara;
- Fletëvotime të posaçme të përgatitura në alfabetin bëra në Brajl për personat me shikim të kufizuar;
- Heqja e barrierave fizike për qasjen e personave me aftësi të kufizuara deri në vendvotim;
- Mënyra alternative për të votuar me postë ose në mënyrë elektronike.

Këto masa, të cilat lehtësojnë dhe ndihmojnë në votimin e personave me aftësi të kufizuara, gjenden në legjislacionin e pothuajse të gjitha vendeve në shqyrtim. Dispozita të tilla mungojnë vetëm në legjislacionin zgjedhor të Holandës dhe Rumanisë. Disa nga këto masa mbulohen nga legjislacioni zgjedhor i vendit tonë.

5.2 E DREJTA PASIVE E VOTIMIT TË PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA

Lidhur me ushtrimin e votës pasive nga personat me aftësi të kufizuara, si dhe mundësinë e prezantimit të vendeve të rezervuara për personat me aftësi të kufizuara, tre skenarët e mëposhtëm janë të mundshëm:

1) Paraqitje e pavarur - nëse plotësohen kërkesat formale të Kodit Zgjedhor (zakonisht këto janë nënshkrimet e kërkuara për kandidim), çdo qytetar bazuar në parimet kushtetuese të barazisë dhe mosdiskriminimit mund të paraqesë një

kandidaturë pavarësisht nga lloji i aftësisë së kufizuar (përveç rasteve të humbjes së kapacitetit ligjor);

2) Paraqitja brenda listave të propozuara nga partitë/koalicionet – mundësi që partitë politike të emërojnë qytetarët në listat e tyre zgjedhore, si anëtarë të rregullt të tyre dhe si grup i synuar në shoqëri që duan të përfaqësojnë përmes listave të tyre të kandidatëve (motivimi për këtë do të ishte i ndryshëm dhe do të synonte sensibilizimin e publikut, për të promovuar problemet e këtyre qytetarëve, për të synuar votat e këtij grupi të synuar, etj.);

3) Kuotat për personat me aftësi të kufizuara brenda modelit zgjedhor – Skenari i tretë, i cili është teorik dhe nuk gjendet në praktikë⁴³, pra nuk vërehet në asnjë nga legjislacionet zgjedhore që u morën parasysh, është futja e një sistemi të përfaqësimit të detyrueshëm, me vende të detyrueshme të siguruara për personat me aftësi të kufizuara (të ngjashme me sistemin e kuotave gjinore).

PËRFSHIRJA E GJERË NË MODELIN ZGJEDHOR

Nocioni klasik i termit barazi gjinore në të kaluarën është barazuar me “mundësi të barabarta” ose “barazi konkurruese”. Heqja e barrierave formale, siç është dhënia e drejtës së votës grave, u konsiderua si e mjaftueshme. Por nën presion të fortë nga lëvizjet feministe në dekadat e fundit, siç u theksua në Platformën e Pekinit për Veprim⁴⁴ nga viti 1995, u prezantua një koncept i dytë që fiton rëndësi dhe mbështetje, dhe ky është termi “barazia e rezultatit”. Heqja e barrierave formale, d.m.th. dhënia e së drejtës për të votuar, nuk do të thotë se ofrohen mundësi vërtet të barabarta. Ndër arsyet pse gratë nuk zgjidhen si kandidatë dhe nuk kanë ndikim politik janë diskriminimi, si dhe një numër pengesash të fshehura. Kuotat dhe format e tjera të masave pozitive janë mjet për të arritur rezultate të barabarta. Kjo bazohet në pretendimin se barazia si qëllim nuk mund të arrihet përmes trajtimit formal të barabartë.

Kanë kaluar saktësisht 25 vjet nga Konferenca e Katërt Botërore e Kombeve të Bashkuara për Gratë, e mbajtur në 1995 në Pekin, Kinë. Procesi i Pekinit, ose Deklarata e Pekinit, trajton përmirësimin dhe avancimin e situatës së grave në 12 fusha kryesore, përfshirë zonën e *Grave në Qeveri dhe Vendimmarrje*⁴⁵. Në atë fushë, parashikohet qasje e barabartë dhe përfshirje e plotë në strukturat qeveritare dhe vendimmarrje. Kuotat politike janë shembull i një përfshirjeje të tillë. Nëpërmjet vendeve të rezervuara ose kandidaturave të grave, ka pasur rritje të konsiderueshme të numrit të grave drejtuese në vende të caktuara. Deklarata inkurajoi gjithashtu hapat që duhen ndërmarrë për të rritur aftësinë e grave për të marrë pjesë në politikë, nëpërmjet trajnimit për udhëheqësi, të folurit publik dhe fushatave politike, duke i përgatitur gratë për të konkurruar, për të fituar dhe për të qenë udhëheqëse të mira që do të frymëzojnë edhe të tjerët të jenë politikisht aktivë.

Nga pikëpamja e sotme, mund të konfirmohet se përqindja e përgjithshme e grave në parlamentet në mbarë botën arriti në 24.9% në vitin 2020, rritje prej 11.3%

⁴³ Përgjigje nga 19 parlamente bazuar në një pyetësor të dorëzuar përmes Qendrës Evropiane për Kërkime dhe Dokumentacion Parlamentar.

⁴⁴ [Beijing Declaration and Platform for Action](#) (qasur më 20 maj 2021)

⁴⁵ [In Focus: Women in Power and Decision-making](#) (qasur më 8 prill 2021)

në 1995. Në katër vende (Ruanda, Kuba, Bolivia dhe Emiratet e Bashkuara Arabe), gratë aktualisht përfaqësojnë 50 për qind ose më shumë të anëtarëve të parlamentit në dhomat e tyre të ulëta ose parlamentet e vetme në krahasim me 1995, kur asnjë parlament nuk kishte arritur barazi gjinore. Në këtë drejtim, kuotat gjinore mbeten faktorë kritikë të suksesit për gratë që të përfaqësohen më mirë në parlamente, veçanërisht gratë e reja⁴⁶.

Sidoqoftë, pyetja nëse kuotat janë të nevojshme për të rritur numrin e grave aktive në politikë po ngrihet vazhdimisht. Nga njëra anë, ata janë përkrahës të idesë se kuotat cenojnë vullnetin e lirë të votuesve, diçka që është në kundërshtim me parimet e demokracisë liberale. Sidoqoftë, nga ana tjetër, është një pikëpamje e pranuar përgjithësisht se futja e kuotave rrit procesin e demokratizimit të shoqërisë, sepse me ndihmën e kuotave sigurohet pjesëmarrja e detyrueshme politike e grave, dhe kështu hapet mundësia për më shumë nominime dhe më të mëdha konkurueshmërinë e kandidatëve të mirë në vetë partitë politike.

Ekzistojnë lloje të ndryshme të kuotave, të cilat në kombinim me sisteme të ndryshme zgjedhore, mund të japin rezultate të ndryshme sa i përket përqindjes së grave.

Llojet e kuotave:

Ekzistojnë tre lloje të kuotave në sisteme të ndryshme zgjedhore në botë:

- 1. Vende të rezervuara/të garantuara**
- 2. Kuota të përcaktuara ligjërisht (kushtetuese dhe/ose ligjore)**
- 3. Kuota në partitë politike (në baza vullnetare)**

Përdorimi i parimit të vendeve të rezervuara siguron një numër të paracaktuar të grave që do të zgjidhen, ndërsa dy parimet e tjera përcaktojnë përqindjen minimale të grave që do të ishin në listat e kandidatëve, ose sipas një përqindjeje të përcaktuar ligjërisht ose sipas një mase partiake e përcaktuar në statutet e partive politike. Ka lloje të tjera kuotash, dhe ajo që është e rëndësishme të theksohet është renditja e kandidatëve në mënyrë që gratë të mos përfundojnë në fund të listave siç ka ndodhur shpesh, veçanërisht në të kaluarën. Sanksionimi i mospërputhjes me kuotat e përcaktuara ligjërisht është gjithashtu i rëndësishëm për zbatimin e suksesshëm të kuotave.

Më shpesh, kuotat ofrojnë, domethënë synojnë zgjedhjen e 30-40% të përfaqësuesve të seksit të nën-përfaqësuar, dhe këto më së shpeshti janë gratë. Kjo përqindje konsiderohet të jetë një pakicë kritike, pra një pakicë që mund të jetë mjaft e zhurmshme dhe të shkaktojë ndryshime në mënyrë aktive, por gjithashtu të sjellë ndryshim pozitiv në aspektin e përfaqësimit gjinor.⁴⁷

Kuotat për gjininë e nën-përfaqësuar, pra gratë, i referohen grave që përfaqësojnë një numër ose përqindje të caktuar të anëtarëve të një organi të caktuar, siç është kuvendi, komisioni ose qeveria. Me sistemin e kuotave, barra e përzgjedhjes nuk i ngarkohet gruas individuale, por atyre që menaxhojnë procesin e rekrutimit dhe përzgjedhjes së kandidatëve. Ideja kryesore pas këtij sistemi është rekrutimi i grave

⁴⁶ [25 years after Beijing, IPU analysis shows that gender parity is possible](#) (qasur më 8 prill 2021)

⁴⁷ [Gender Quotas](#) (qasur më 19 maj 2021)

në pozicione politike të cilat do të sigurojnë që gratë të mos jenë simbolikisht të pranishme në jetën politike.

Duhet përmendur se ka gjithnjë e më shumë raste të futjes së sistemeve të rezervuara të vendeve, dhe gjithnjë e më shumë gra zgjidhen për vende të rezervuara, edhe pse ato janë zgjedhur në vende si shembuj në Jordani, Uganda dhe Ruanda. Kjo zgjidhje e rezervuar për vende vetëm për një ose disa gra konsiderohet të jetë përfaqësim i zbehtë i kategorisë "grua" dhe konsiderohet i pamjaftueshëm në këtë epokë moderne. Sot, sistemet e kuotave synojnë të sigurojnë që gratë përfaqësojnë një shumicë të madhe prej 20, 30 ose 40% ose të sigurojnë që ekziston barazi e vërtetë gjinore prej 50-50%. Në disa vende, kuotat aplikohen vetëm si masë e përkohshme, domethënë deri në heqjen e barrierave për hyrjen e grave në politikë, por shumica e vendeve me kuota nuk e kanë kufizuar apo eliminuar ende përdorimin e kuotave.

Shumica e kuotave synojnë të rrisin përfaqësimin e grave, pasi problemi që duhet adresuar është zakonisht përfaqësimi më i ulët i grave - kjo është veçanërisht e rëndësishme sepse gratë zakonisht përfaqësojnë 50% të popullsisë në secilin vend. Rregullorja për kuotat zgjedhore mund të përcaktojë që të paktën 40% e kandidatëve në listat zgjedhore të duhet të jenë gra. Ajo që përshkruhet si kërkesë minimale për përfaqësimin e grave është përfaqësimi maksimal i burrave. Për shkak se gratë janë më pak të përfaqësuara si grup në institucionet politike pothuajse kudo, shumica e rregulloreve synojnë të sigurojnë numër minimal të vendeve për gratë.

Shumica e sistemeve të kuotave janë krijuar për të qenë neutrale ndaj gjinisë, që do të thotë se kuotat kanë për qëllim të korrigjojnë nën-përfaqësimin e burrave dhe grave, ose të vendosin përqindje maksimale për të dy gjinitë. Në këtë rast, detyrimi mund të jetë që asnjëra gjini të mos ketë më shumë se 60% përfaqësim dhe jo më pak se 40% përfaqësim. I tillë është rasti me legjislacionin e Maqedonisë së Veriut ku rregulloret i referohen gjinisë më pak të përfaqësuar.

Kuota 50-50 është nga natyra neutrale ndaj gjinisë, dhe gjithashtu vendos një maksimum për përfaqësimin e grave, i cili mungon në ato raste kur është vendosur një kërkesë minimale për përfaqësim.

Koncepti i "kuotave të dyfishta" përdoret ndonjëherë për sistemet e kuotave që jo vetëm kërkojnë që një përqindje e caktuar e grave të jenë në listat zgjedhore, por gjithashtu i pengojnë ato që të vendosen në fund të listave ku ata kanë më pak gjasa të përzgjidhen. Argjentina dhe Belgjika janë shembuj të vendeve që kanë rregullore ligjore me kuota të dyfishta. Maqedonia e Veriut gjithashtu vendosi për ndryshime të tilla në legjislacion, i cili fillimisht kishte një kuota prej 30% për gjininë e nën-përfaqësuar, pa rregulluar rendin e kandidatëve. Por pastaj në vitin 2006, u bënë ndryshime në legjislacionin i cili bëri ndryshimin për të përcaktuar renditjen e kandidatëve dhe grave, domethënë gjinia e pa-përfaqësuar u paraqit çdo vend të tretë në listë. Përveç kësaj në vitin 2015, Kodi Zgjedhor u ndryshua për të kërkuar që të paktën 40% e kandidatëve në listat e deputetëve t'i përkisnin gjinisë së nën-përfaqësuar në çdo tre vende, të paktën një vend t'i përkiste gjinisë së nën-përfaqësuar dhe gjithashtu të paktën një më shumë çdo dhjetë vende, të cilat përsëri ndikuan në renditjen e kandidatëve⁴⁸.

⁴⁸ <http://rodovreactor.mk/subject/politics/graphs/izbrani-pratenici-column/#.YKUuOagZPa> (qasur më 19 maj 2021)

Megjithatë, ka pikëpamje të ndryshme se çfarë paraqesin kuotat. Në librin e tij *Gratë, Kuotat dhe Politika*, Dahlerup bën dallimin midis dy dimensioneve të ndryshme në përcaktimin e sistemeve të kuotave: dimensionin e parë trajton çështjen e mandatit të sistemit të kuotave, ndërsa dimensionin e dytë konsideron pjesë të procesit të përzgjedhjes. Dhe nominimi synon kuotat. Konsiderohet se nëse partia udhëheqëse në vend përdor një kuotë kjo mund të ketë një ndikim të rëndësishëm në shkallën e përgjithshme të përfaqësimit gjinor.

Për sa i përket atij që i jep mandatin sistemit të kuotave, kuotat ligjore gjinore përcaktohen ose me Kushtetutë (si në Burkina Faso, Nepal, Filipine dhe Uganda), ose me ligje zgjedhore (si në shumë vende të Amerikës Latine, si dhe në Belgjikë, Bosnjë dhe Hercegovinë, Slloveni, Francë dhe vendin tonë Maqedonia e Veriut).

Por kuotat mund të vendosen edhe nga vetë palët, dhe këto quhen kuota vullnetare të partisë. Në disa vende, përfshirë Gjermaninë, Norvegjinë dhe Suedinë, një numër partish politike kanë futur kuota për listat e tyre. Në vendet e tjera, vetëm një ose dy palë kanë vendosur të përdorin kuota. I tillë ishte rasti në Maqedoninë e Veriut, kur në zgjedhjet e fundit parlamentare në vitin 2020, Bashkimi Social Demokratik i Maqedonisë kishte një kuotë të brendshme partiake për barazi gjinore 50-50. Konsiderohet se nëse partia drejtuese në një vend përdor kuota partie, siç është rasti me Afrikën e Jugut, ajo mund të ketë ndikim të rëndësishëm në shkallën e përgjithshme të përfaqësimit gjinor. Megjithatë, edhe pse kuotat gjinore bëhen gjithnjë e më popullore, shumica e partive politike në botë nuk përdorin kuota gjinore fare.

Sa i përket dimensionit të dytë, kuotat mund të trajtojnë fazën e parë të procesit të përzgjedhjes, fazën e gjetjes së kandidatëve të interesuar. Kuotat gjinore në këtë fazë janë rregulla që kërkojnë një numër ose përqindje të caktuar që të dyja gjinitë të përfaqësohen në shumën e kandidatëve në shqyrtim. Kjo përdoret në vendet me sisteme zgjedhore me shumicë, siç është "listat e shkurtra të diskutueshme vetëm për gratë" të përdorura nga Partia Laburiste Britanike për disa cikle zgjedhore. Në përgjithësi, është mjaft e vështirë të bësh një kuotë që i përshtatet një sistemi të shumicës.

Faza e dytë është emërimi i kandidatëve që do të vendosen në fletëvotim nga partia. Ky sistem kuotash, i përdorur zakonisht, nënkupton se ekziston një rregull (ligjor ose vullnetar) sipas të cilit 20, 30, 40 apo edhe 50% e kandidatëve duhet të jenë gra. Kjo mund të formulohet në gjuhën neutrale gjinore, e cila do të përcaktojë që asnjë gjini nuk duhet të përfaqësohet më pak se 40% dhe më shumë se 60%.

Kuotat gjinore mund të futen në çdo nivel të sistemit politik: federal, kombëtar, rajonal ose lokal. Shembuj të kuotave lokale janë 50-50% kuotat lokale në Francë, si dhe 20-33% kuotat e këshillit lokal në Indi, Pakistan dhe Bangladesh. Në Indi, ky sistem kuotash kombinohet me sistemet e vjetra të kuotave të kastës.

Kombinimet më të mira

Nga praktika mund të vërehet se kuotat e caktuara janë më të zakonshme në pjesë të caktuara të botës, dhe lloje të tjera gjenden në pjesën tjetër të botës. Kuotat janë më të lehta për tu futur në sistemet proporcionale. Sidoqoftë, kuotat futen gjithashtu në disa sisteme të shumicës.

Përgjigja e pyetjes se cili model elektoral funksionon më mirë mund të kërkohet në praktikë, por duhet pasur parasysh se secili vend ka kushtet e veta specifike të

funksionimit, kështu që është e vështirë të bëhet paralele. Sidoqoftë, të dhënat empirike dhe krahasimet që bëhen nga pikëpamja shkencore janë ende në dispozicion.

Sipas një studimi të publikuar nga IDEA *“Dizajn për barazi”*⁴⁹, **përfaqësimi më i mirë i grave arrihet përmes modeleve proporcionale të votimit, veçanërisht sistemeve proporcionale me njësi të mëdha zgjedhore**. Sidoqoftë, përdorimi i thjeshtë i sistemeve të listave proporcionale pa dispozita kuotash nuk siguron përfaqësim të madh të grave.

Madhësia e zonës zgjedhore ka ndikim të drejtpërdrejtë në gjasat që gratë të propozohen dhe zgjidhen. Nëse partitë mund të emërojnë më shumë se një person, ata do të kenë më shumë gjasa të propozojnë një listë të balancuar sesa nëse do të propozonin vetëm një person në një njësi zgjedhore. Nëse do të propozohet vetëm një kandidat, ka shumë të ngjarë që kandidati të jetë burrë, pasi ata konsiderohen kandidatë të pranuar gjerësisht. Kjo do të ishte një problem më i vogël kur madhësia e njësisë zgjedhore është më e madhe dhe disa individë mund të emërohen dhe zgjidhen nga një parti, gjë që rrit gjasat që partitë të emërojnë gra në pozita më tërheqëse.

Madhësia e partive është e lidhur me madhësinë e njësisë zgjedhore. Meqenëse vendet e para në listat e kandidatëve ose në hierarkinë e partisë janë kryesisht burra (udhëheqja e partisë), sa më e madhe partia aq më të mëdha janë shanset për gratë, sepse atëherë partitë do të plotësojnë vendet e dyta dhe të njëpasnjëshme në listat e kandidatëve pranë tyre kandidatët kryesorë. Numri i partive të zgjedhura mund të jetë i kufizuar, për shembull, nga pragu ligjor i mbështetjes së kërkuar për përfaqësim në shtëpinë ligjvënëse (p.sh. 5% e votave). Sidoqoftë, kjo përjashton partitë e vogla nga hyrja në shtëpinë ligjvënëse.

Pamja e fletës së votimit përcakton sesi votuesit shprehin zgjedhjen e tyre. Sistemet zgjedhore mund të jenë ose të fokusuar në kandidatë (p.sh. sistemi i shumicës) ose të fokusuar në parti (p.sh. sistemet e listave proporcionale të mbyllura). Është më e lehtë të zbatohen kuotat në sistemet zgjedhore të fokusuar në parti, pasi kandidatët e zgjedhur nga secila parti do të përcaktohen nga partitë në nominim dhe jo nga votuesit në ditën e zgjedhjeve. Më poshtë janë disa kombinime të ndryshme të sistemeve zgjedhore dhe strukturës së votimit të përdorura për të arritur përfaqësim më të madh të grave.

- *Sisteme që kanë një shtresë të dytë në kombinim me vendet e rezervuara - një shtresë vetëm për gratë candidate*

Të gjitha sistemet mund të transformojnë një shtresë të vetme në një shtresë të dedikuar vetëm për gratë ose të shtojnë një shtresë vetëm për gratë candidate. Kjo garanton zgjedhjen e aq grave sa që kërkon kuota. Ekziston shembull i një kombinimi të tillë në Pakistan.

- *Listat proporcionale me njësi të vogla zgjedhore + rregullimi i përqindjes me rregullat e renditjes (p.sh. kuotat zipper ose patentë)*

Ky kombinim është i garantuar të funksionojë kur bëhet fjalë për listat e mbyllura. Nëse listat janë të hapura, rendi mund të ndryshohet, gjë që do të ndryshonte renditjen e paracaktuar. Efektiviteti është më i ulët në sistemet me lista proporcionale me njësi

⁴⁹ <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/designing-for-equality.pdf> (qasur më 19 maj 2021)

të vogla zgjedhore sesa në sistemet me lista proporcionale me njësi të mëdha zgjedhore sepse madhësia e partisë jep më shumë gjasa që të zgjidhen më shumë burra (të cilët zakonisht renditen më së larti) edhe në sistemet me kuota zip. Ky problem mund të zgjidhet brenda partive duke zëvendësuar bartësit e listave, kështu që në disa lista bartësit do të jenë burra, në të tjera gra. Shembuj të këtij kombinimi gjenden në Republikën Dominikane dhe Ekuador.

- *Listat proporcionale me njësi të mëdha zgjedhore + nominime - përqindje të rregulluara pa rregulla renditjeje*

Ky kombinim rrit ndjeshëm gjasat që gratë të zgjidhen, veçanërisht në rastin e partive të mëdha, sepse zgjidhen edhe gratë në fund të listave.

- *Listat proporcionale me njësi të mëdha zgjedhore + nominime - përqindje e rregulluar me rregulla të renditjes (p.sh. kuota zip)*

Ky kombinim është i garantuar të funksionojë kur listat janë të mbyllura. Nëse listat janë të hapura, rendi mund të ndryshojë, duke prishur renditjen e paracaktuar. Ky kombinim është pak më pak efektiv në sistemet e listave proporcionale me njësi të vogla zgjedhore sesa në sistemet e listave proporcionale me njësi të mëdha zgjedhore për shkak të madhësisë së partisë dhe gjasave për të zgjedhur më shumë burra (të cilët janë renditur më lart) me kuota zip. Shembuj të këtij kombinimi janë Argjentina, Belgjika, Kosta Rika dhe Iraku (për zgjedhjet në 2005), por edhe vendi ynë Maqedonia e Veriut.

- *Blok votim + vendet e rezervuara - sistemi i humbësit më të mirë*

Kjo është e mundur dhe mund të funksionojë vetëm kur nuk ka mjaft gra kandidate. Ky model inkurajon partitë të propozojnë gra kandidate në mënyrë që të mos humbasin vendet në kurriz të partive konkurruese. Një shembull i këtij kombinimi mund të gjendet në Jordan.

- *Blok votim partiak + nominime - përqindje e rregulluar pa rregulla të renditjes*

Ky kombinim është i garantuar të funksionojë sepse e gjithë lista zgjidhet nëse fiton përqindjen më të lartë të votave. Kandidatët e pavarur të cilët mund të zvogëlojnë efektin e kuotës nuk do të kishin shumë ndikim sepse shanset e tyre për të fituar janë minimale. Shembuj të këtij kombinimi janë: Kameruni (kuotat e partisë vullnetare të miratuara nga dy partitë më të mëdha) dhe Xhibuti.

- *Blok votim partiak + nominimet - përqindje të rregulluara me rregullore të renditjes (p.sh. kuota zip)*

Ky kombinim është i garantuar të funksionojë si dhe pa rregull të renditjes sepse e gjithë lista zgjidhet nëse fiton numrin më të madh të votave.

- *Vota individuale e transferueshme + vende të rezervuara – sistem i humbësit më të mirë*

Ky kombinim është i mundur me të njëjtën logjikë si votimi në bllok, dhe vota individuale e pa-transferueshme. Kur të plotësohen të gjitha vendet e rezervuara në secilën zonë zgjedhore, nëse nuk zgjidhet asnjë grua, zgjidhen gratë që kanë fituar më shumë vota.

- *Sistem proporcional i përzier + vende të rezervuara - shtresë vetëm për gratë kandidate*

Ky kombinim është i garantuar për të zgjedhur aq shumë gra sa që parashikohet nga kuota.

- *Votimi në bord + vende të rezervuara - sistemi i humbësit më të mirë*

Ky kombinim është i mundur me të njëjtën logjikë si votimi në bllok, vota individuale e pa-transferueshme dhe vota individuale e transferueshme, por vetëm në njësitë ku zgjidhen më shumë përfaqësues.

Kombinimet më pak të përshtatshme

Shumica e sistemeve me njësi një-mandatesh kanë të meta për gratë kandidate, kështu që mund të konkludohet se ato janë modeli më pak i përshtatshëm për përfaqësimin e grave. Sistemet zgjedhore që e bëjnë të vështirë zbatimin e kuotave janë ato që përdorin njësi zgjedhore të vogla ku votimi përqendrohet në kandidatë dhe procedura të decentralizuara për nominimin e kandidatëve që rezultojnë në mbulim të ulët të partive, siç është sistemi i shumicës, sistemet me dy rrethe dhe votimi alternativ. Shumë sisteme të fokusuara në kandidatë nuk lejojnë renditje të paracaktuar, pasi vetë votuesit përcaktojnë rendin e kandidatëve në ditën e zgjedhjeve. Edhe sistemet proporcionale, si vota e transferueshme individuale, mund të jenë të vështira për t'u kombinuar me kuota të caktuara sepse ato gjithashtu përqendrohen më shumë tek kandidatët.

Përfshirja e gjerë e grupeve të tjera të marginalizuara

Në disa vende, kuotat zbatohen edhe për përzgjedhjen e pakicave bazuar në ndarjet rajonale, etnike, gjuhësore ose fetare.

Ekzistojnë gjithashtu mënyra për të rritur përfaqësimin e pakicave dhe komuniteteve. Përsëri, sistemet zgjedhore me njësi zgjedhore të mëdha inkurajojnë partitë të propozojnë kandidatë të pakicave me arsyetimin se me vota të balancuara do të rrisin shanset e tyre për t'u zgjedhur. Në atë rast vendoset një prag shumë i ulët ose pragu formal hiqet plotësisht, në sistemet proporcionale, në mënyrë që të lehtësohet përfaqësimi i grupeve të nën-përfaqësuar ose të pa-përfaqësuar. Sistemet e shumicës në veçanti ndonjëherë rezervojnë vende për pakicat ose komunitetet.

Vendet e rezervuara mund të përdoren për të siguruar përfaqësimin e grupeve të veçanta të pakicave në shtëpinë ligjvënëse. Vendet janë të rezervuara për pakicat etnike ose fetare të caktuara në vende të ndryshme si Kolumbia, Kroacia, India, Jordania, Nigeria, Zelanda e Re, Pakistani, Sllovenia dhe Tajvani.

Përfaqësuesit për këto vende të rezervuara zakonisht zgjidhen në të njëjtën mënyrë si përfaqësuesit e tjerë, por ndonjëherë zgjidhen vetëm nga anëtarët e komuniteteve pakicë të treguar në Kodin Zgjedhor. Kjo kërkon listë votuesish të komunitetit. Edhe pse konsiderohet e mirë të rregullohet përfaqësimi i pakicave, një strategji akoma më e mirë është krijimi i strukturave që ofrojnë legjislaturë përfaqësuese pa detyrime ligjore, sepse në disa raste rezervimi i vendeve për pakicat

mund të çojë në armiqësi në komunitetin shumicë dhe të çojë në mosbesim midis grupeve të ndryshme⁵⁰.

Përfaqësimi i të rinjve

Lloji i sistemit zgjedhor që do të përdoret gjithashtu ndikon në përfaqësimin e të rinjve në shtëpitë ligjvënëse, d.m.th. nëse modeli zgjedhor siguron masa të caktuara nxitëse për nominimin e kandidatëve të rinj. Siç u përmend më herët, sistemet që përdorin lista proporcionale inkurajojnë partitë politike që të kenë një ekuilibër të caktuar të kandidatëve që vijnë nga grupe me prejardhje të ndryshme. Në të kundërt, në vendet me sistem shumice, vëmendje u kushtohet kandidatëve individualë që shpesh vijnë nga një elitë e veçantë politike dhe zakonisht janë burra të moshës së mesme.

Vendet e caktuara si Kenia, Kirgistani, Ruanda, Tunizia, Uganda dhe Shri Lanka kanë miratuar një lloj kuote të caktuar për të inkurajuar përfaqësimin e të rinjve. Ashtu si në rastin e përfaqësimit të grave, kuotat për të rinjtë kanë forma të ndryshme, por përgjithësisht bien në kategoritë e mëposhtme:

- vende të garantuara (kushtetuese dhe/ose legjislative)
- kuotat ligjore për kandidatët (kushtetues dhe/ose legjislativ)
- kuotat vullnetare partiake

Disa shtete kanë vende të garantuara për përfaqësuesit e rinj për të promovuar përfshirjen në legjislaturë. Këto përfshijnë shembujt e mëposhtëm:

- Kenia ka 12 vende të garantuara për të cilat partitë politike propozojnë kandidatë për të përfaqësuar grupe të caktuara të interesit (të rinjtë, personat me aftësi të kufizuara dhe punëtorët), dhe përfaqësimi në listë duhet të jetë i barabartë për të dy gjinitë, si burra ashtu edhe gra, të cilët përfaqësohen në mënyrë alternative në listë.
- Uganda ka pesë vende për persona nën 30 vjeç, një prej të cilëve duhet të jetë e rezervuar për gra.
- Ruanda ka dy anëtarë të zgjedhur nga Këshilli Kombëtar i Rinisë. Përveç këtyre dy vendeve, një vend është i garantuar për një person me aftësi të kufizuara⁵¹.

Financimi luan një rol të rëndësishëm në procesin zgjedhor në të gjitha vendet. Financimi është veçanërisht problematik kur shpenzimet e fushatës janë të larta, duke kufizuar pjesëmarrjen e individëve të caktuar, veçanërisht grupeve të marginalizuara, përfshirë gratë, të rinjtë dhe personat me aftësi të kufizuara, të cilët gjithashtu përballen me barriera kulturore dhe shoqërore kur nuk ka një kornizë ligjore të përcaktuar ose mekanizma për të kontrolluar shpenzimet ose donacione për partitë politike, duke krijuar një terren të pabarabartë.

Disa vende kanë futur edhe subvencione shtetërore në mënyrë që të inkurajojnë pluralizmin politik dhe pjesëmarrjen politike të grupeve të marginalizuara. Kështu, në Kenia dhe Irlandë, ka dispozita legjislative që kërkojnë nga partitë politike të përdorin një pjesë të financimit të tyre për të rritur përfaqësimin politik të të rinjve.

Në Kenia, me ligj, të paktën 30% e fondeve të drejtpërdrejta publike për partitë duhet të përdoren për të rritur përfaqësimin e grave, personave me aftësi të kufizuara,

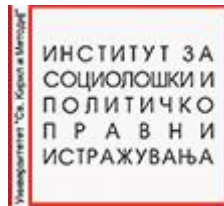
⁵⁰ [Electoral System Design: The New International IDEA Handbook](#) (qasur më 21 maj 2021)

⁵¹ [Quotas for Youth](#) (qasur më 20 maj 2021)

të rinjve, pakicave etnike dhe të tjera, dhe komuniteteve të marginalizuara në parlament dhe në kuvendet komunale.⁵²

Ndërsa në Irlandë është parashikuar që fondet e marra kur shpenzohen nga partitë e kualifikuara të përfshijnë një pjesë për promovimin e pjesëmarrjes së grave dhe të rinjve në aktivitetet politike.

⁵² National Council for Law Reporting, "Laws of Kenya: The Political Parties Act, 2011," <http://kenyalaw.org/kl/fileadmin/pdfdownloads/Acts/PoliticalPartiesAct.pdf>.

Qëndrimet e qytetarëve dhe partive politike për ndryshimin e rregullave zgjedhore

**Hulumtimi është realizuar nga
Instituti për studime sociologjike dhe politike – juridike
Universiteti "Shën Kirili dhe Metodi" në Shkup**

Ekipi hulumtues:

Prof.inord.d-r Bojana Naumovska

Prof.d-r Aneta Cekiq

Ass.d-r Jovan Bliznakovski

Ass. m-r Milka Todorovska

Hyrje

Hulumtimi në lidhje me qëndrimet e qytetarëve dhe partive politike për ndryshimin e rregullave zgjedhore ishte hartuar me kërkesë të Institutit Nacional Demokratik (NDI) në kuadër të Programit të tyre për integritet zgjedhor. Instituti Nacional Demokratik ka marrë pjesë në përgatitjen e metodologjisë dhe ka vëzhguar realizimin e hulumtimit.

Hulumtimi përbëhet prej dy pjesësh, me qëllim që pjesët që kanë të bëjnë me çështjet më të rëndësishme të mund të krahasohen. Pjesa e parë, me titull “Qëndrimet e partive politike për ndryshimin e rregullave zgjedhore”, përbëhet nga analiza e përgjigjeve të partive në lidhje me pjesën më të madhe të temave. Në formë elektronike ishte dorëzuar pyetëtori deri te 18 parti politike në bazë të këtyre kriteve: parti të cilat në mënyrë të pavarur kanë marrë pjesë në zgjedhje dhe kanë fituar mandate të deputetëve, parti të vogla të cilat vazhdimisht në periudhë më të gjatë kohore dhe në mënyrë aktive veprojnë në publik, parti të cilat aktualizojnë çështjen për ndryshimin e modelit zgjedhor (apo kanë parashtruar kërkesë për ndryshimin e të njëjtit) dhe partitë e bashkësive më të vogla etnike. Pyetëtori kishte për qëllim që të përfshijë mendimet dhe qëndrimet e partive në lidhje me më shumë çështje që lidhen me reformën e modelit zgjedhor të cilat përmenden në publik, siç janë: numri i njësive zgjedhore, formula zgjedhore, listat e hapura, mandatet e garantuara për deputet për grupet më të vogla etnike, si dhe zgjedhjet lokale për kryetar komune në një reth.

Në pjesën e dytë të hulumtimit, fokusi është vendosur në qëndrimet e qytetarëve për ndryshimet zgjedhore, si dhe për elementet tjera të cilat janë të rëndësishme për paraqitjen politike. Analiza është bërë në bazë të 6 fokus grupeve të cilat janë realizuar me qytetarët të cilët nuk janë politikisht aktiv nga të gjithë njësitë zgjedhore. Gjatë përzgjedhjes së të anketuarve i kushtojmë kujdes përfaqësimit adekuat në lidhje me: gjininë, shkallën e arsimit, venbanimit, dhe përkatësisë etnike. Temat të cilat ishin përfshirë në këtë pjesë janë: interesi për politikë, votimi, përfaqësimi i qytetarëve, ndryshimi i modelit zgjedhor (ndryshimi i numrit të njësive zgjedhore, listat e hapura, zgjedhjet lokale), votimi për parti të vogël, përfaqësimi i të rinjve dhe grave në politikë. Fokus grupet ishin realizuar onlajn përmes platformës Zum (*Zoom*).

Hulumtimi është realizuar gjatë muajve prill dhe maj të vitit 2021.

Në krijimin e instrumenteve, ky hulumtim kishte parasysh të dhënat e anketës në terren Shikimi i Kuvendit⁵³ të Institutit për demokraci, si dhe analiza me titull Transferimi i votave në mandate – si të vijmë deri te ndarja fer dhe e barabartë e votave, të përgatitur nga hulumtuesit Zlatko Atanasov dhe Dejan Dimitrievski.

Në vazhdim janë dhënë analizat e të dy pjesëve, si dhe shqyrtimet përfundimtare.

⁵³ https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/04/MKDWEB_A4_Terenska_anketa_mart_2021-2.pdf

Qëndrimet e partive politike për ndryshimin e rregullave zgjedhore

Në këtë analizë janë përfshirë qëndrimet e 14 partive politike të cilat në periudhën e paraparë (nga 28 prilli deri në 10 maj) në formë elektronike janë përgjigjur në pyetësorin e parashtruar anketues. Partitë deri te të cilat është parashtruar ishin përzgjedhur në bazë të këtyre kriterëve: parti të cilët kanë marrë pjesë në mënyrë të pavarur në zgjedhje dhe kanë fituar vende për deputetë, parti më të vogla të cilat ekzistojnë një periudhë më të gjatë kohore dhe veprojnë në mënyrë aktive në publik, parti të cilat aktualizojnë çështjen për ndryshimin e modelit zgjedhor (apo kanë parashtruar propozim për ndryshimin e të njëjtit) dhe parti të bashkësive etnike të cilat janë më pak se 20%.

Numri i rendor	Janë përgjigjur në pyetësor	Nuk janë përgjigjur në pyetësor
1	OBRM-PDUKM (<i>VMRO-DPMNE</i>)	E majta
2	Bashkimi demokratik për integrim (BDI)	OBRM – PP (<i>VMRO-PP</i>)
3	Aleanca për Shqiptarët	Partia demokratike e Serbëve në Maqedoni
4	Alternativa	Partia për lëvizjen e Turqve
5	Lëvizja BESA	
6	Partia liberal-demokratike (PLD) (<i>LDP</i>)	
7	Aleanca demokratike	
8	Integra	
9	Partia jote	
10	Partia për zhvillim shoqëror dhe ekonomik (PZHSHE) (<i>POEN</i>)	
11	Aleanca e Romëve në Maqedoni	
12	Partia demokratike e Turqve në Maqedoni	
13	Ripërtirja demokratike e Maqedonisë (RDM) (<i>DOM</i>)	
14	LSDM	

Anketa përbëhet nga 8 pyetje me 4 nënpyetje shtesë në tema që lidhen me ndryshimet e mundshme zgjedhore, siç janë: numri i njësive zgjedhore, formula

zgjedhore, pragu zgjedhor, listat e hapura, mandatet e garantuara të deputetëve për bashkësitë më të vogla etnike, zgjedhjet lokale në një reth. Në vazhdim vijon analiza e ndarë për çdo pyetje.

1. Tashmë një kohë të gjatë një pjesë e partive politike e imponojnë çështjen për ndryshimin e njësive zgjedhore nga 6 në 1 NJZ, ndryshimi i tillë do të thoshte shpërndarje të ndryshme të minimum 4 mandateve, kurse në të njëjtën kohë do të thotë edhe vlerësim të barabartë të çdo vote. Cili është qëndrimi i partisë tuaj politike, sa ndryshimi në një njësi zgjedhore është i pranueshëm për Ju?

Në bazë të përgjigjeve të dhëna për këtë pyetje, nga gjithsej 14 parti politike 9 janë të angazhuara apo mbështesin ndryshimet e modelit zgjedhor në raport me numrin e njësive zgjedhore në drejtim të ekzistimit të vetëm një njësie zgjedhore. Në këtë grup janë partitë: LSDM, PLD, Aleanca demokratike, Integra, Partia jote, PZHSHE, RDM, Aleanca e Romëve në Maqedoni dhe Partia demokratike e Turqve në Maqedoni. Si argumente për këtë ndryshim i theksojnë: vlerën e barabartë të çdo vote, shpërndarjen e mandateve në përputhje me votat e marra që do të thotë edhe pasqyrim real të përcaktimit të qytetarëve, mundësi të barabartë për të gjithë partitë; hapjen e mundësisë për ideologji të reja politike, vizione dhe ide dhe rritje të konkurrencës në këtë pjesë; *“çmontim të sistemit të qeverisjes partiake”* që do të rezultonte me departizimin e institucioneve. Për këtë pjesë nga LSDM theksojnë se reformat duhet të bëhen me konsensus.

Lëvizja BESA konsideron se do të ishte më e përshtatshme nëse territori do të organizohej në 3 njësi zgjedhore, për Aleancën për Shqiptarët zgjidhje më e përshtatshme do të ishin 8 njësi zgjedhore, kurse Alternativa nuk ka një qëndrim të qartë të deklaruar në lidhje me këtë çështje, respektivisht mendojnë se modeli zgjedhor duhet të *“pasqyrojë realitetin dhe drejtësinë për secilën bashkësi etnike dhe politike”*. Për BDI është i papranueshëm varianti për një njësi zgjedhore për shkak të uljes të mundësisë për përfaqësimin e të gjithë zonave më të vogla që do të thotë edhe miratimin e ligjeve që nuk janë në interes të të gjithëve, kurse ndryshimi i tillë do të thoshte edhe zvogëlimin e mundësisë për formimin dhe funksionimin e Qeverisë stabile.

Sipas përfaqësuesit të OBRM-PDUKM, është e pranueshme një njësi zgjedhore me prag zgjedhor që do të nënkuptonte vlerësim të barabartë të çdo vote dhe Kuvend stabil.

(pyetje shtesë) Me ndryshimin e tillë, cili është rreziku në lidhje me përfaqësimin në Kuvend të zonave më të vogla dhe rurale?

Në lidhje me këtë pyetje, partia BDI ka potencuar rrezikun nga mospërfaqësimi i zonave rurale dhe më të vogla në Kuvend nëse zgjedhjet organizohen në territorin e të gjithë shtetit në një njësi zgjedhore. Në drejtim të njëjtë janë edhe mendimet e përfaqësuesit të OBRM-PDUKM. Sipas tij me këtë ndryshim përfitim më të madh do të kishin kandidatët të cilët vijnë nga vendet që kanë bazë më të madhe zgjedhore, që do të mund të rezultonte që vendbanimet më të vogla të mos përfitojnë përfaqësuesit e tyre.

Sipas Partisë demokratike të Turqve, PZHSHE, Aleancës demokratike, **ky ndryshim nuk paraqet rrezik** sepse i njëjti mund të tejkalohet shumë shpejtë nga ana e partive politike. Në të njëjtin kontekst edhe nga LSDM nuk shohin rrezik nga ndryshimi i tillë, por mundësi për prezantim më të drejtëpërdrejtë të vullnetit të qytetarëve. Nga Integra mendojnë se një njësi zgjedhore u jep mundësi të gjithëve të dalin në tregun politik me idetë e tyre, kurse Partia jote mendon se ky ndryshim do të hap mundësi të reja për komunikim me qytetarët. Sipas RDM edhe në përbërjen aktuale praktikisht nuk ka deputet nga zonat rurale, por edhe në listat e një njësie zgjedhore ka kandidat të cilët jetojnë në njësi zgjedhore. Partia Aleanca për Shqiptarët përfaqësimin nuk e shohin si rrezik, më shumë janë të shqetësuar për kapacitetin e Kuvendit dhe aktivitetin e deputetëve nga zonat rurale dhe më të vogla

Lëvizja BESA nuk përmend rreziqe, por thjeshtë konsideron se tri njësi zgjedhore janë zgjidhja më e përshtatshme. Partia Alternativa thekson se të qëniet heterogjen është një vlerë, por ndërkohë nuk përmendin nëse kjo vlerë do të prishej me ndryshimin e modelit.

Në lidhje me këtë pyetje edhe pse mendimet janë të ndryshme, dominon qëndrimi se nuk shohin rrezik që nuk mund të tejkalohet.

2. Formula zgjedhore gjithashtu luan një rol të madh në shpërndarjen e mandateve, simulimet tregojnë se nëse formula e Dontit zëvendësohet me Sent-Lag apo Hare kuotën do të fitohet një shpërndarje e ndryshme e mandateve. Nëse numri i njësive zgjedhore do të mbes i njëjtë, kurse ndryshohet mënyra e llogaritjes të mandateve, 4 mandate për deputetë do të shpërndahen ndryshe, ndërsa në kushte të një njësie zgjedhore dhe ndryshimit të formulës zgjedhore, 6 mandate për deputet do të shpërndahen ndryshe (sipas rezultateve nga zgjedhjet e fundit). Cili është qëndrimi i partisë tuaj politike, a është koha të zëvendësohet formula e Dontit që favorizon partitë e mëdha?

Në bazë të përgjigjeve të dhëna në këtë pyetje, mund të shihet se edhe në të ardhmen është e nevojshme që të zhvillohet diskutim intenziv ndërmjet partive politike duke përfshirë edhe publikun profesional në lidhje me të gjithë çështjet që lidhen me reformat zgjedhore. Edhe pse kjo çështje konkrete i referohej nevojës për zbatimin e Formulës të Dontit, partitë Aleanca për Shqiptarët, LSDM dhe BDI mendojnë se në kuadër të diskutimit për ndryshime më gjithëpërfshirëse duhet të shqyrtohet edhe çështja për ndryshimin e formulës zgjedhore.

Si formulë më të përshtatshme Sent-Lag apo Hare kuotën e përmendin partitë PZHSHE, Alternativa, Integra, LDP, kurse Partia jote mendon se nevojitet ndryshim. Në mënyrë shtesë, favorizimi i partive të mëdha si mungesë e sistemit politik dhe pengesa për zhvillimin e mëtutjeshëm përmendet nga partitë Integra, Partia jote, PZHSHE, Partia demokratike e Turqve. Për këtë çështje janë të përgatitur të diskutojnë RDM dhe Lëvizja BESA. Për OBRM-PDUKM problem më i madh janë zgjedhjet e parregullta të cilat kanë efekt shumë më të madh në shpërndarjen e votave se sa që do kishte ndryshimi i formulës zgjedhore. Partia Aleanca e Romëve në Maqedoni dhe Aleanca demokratike konsiderojnë se demokracia ende nuk është e pjekur për këtë ndryshim apo se formula e Dontit nuk duhet të ndryshohet.

Në lidhje me këtë çështje mund të përfundohet se qëndrimet e partive të anketuara janë të ndara, nga njëra anë pothuajse gjysma e partive konsiderojnë se duhet të ketë ndryshim në drejtim të vlerësimit të barabartë të çdo vote dhe ndërprerje të favorizimit të partive të mëdha, kurse nga ana tjetër janë partitë të cilat ende nuk kanë qëndrim të qartë, të cilat konsiderojnë se këto reforma duhet të shqyrtohen në kontekst të ndryshimeve më të mëdha dhe debatit më të gjërë publik, apo se ende nuk është koha për ndryshim.

3. Nëse reformat e modelit zgjedhor shkojnë në drejtim të ekzistimit të vetëm një njësie zgjedhore (pa dallim se cila formulë do të shfrytëzohej për llogaritjen e mandateve) imponohen edhe çështjet nëse nevojitet futja e pragut zgjedhor, sa duhet të jetë i njëjtë, çfarë efektsh do të ketë ky ndryshim (në lidhje me partitë më të vogla politike, partitë të cilat përfaqësojnë interesat specifike të qytetarëve, partitë të cilat përfaqësojnë interesat e bashkësive konkrete etnike)? Cili është qëndrimi i partisë tuaj në lidhje me këto pyetje?

Partitë janë të ndara në lidhje me çështjen nëse nevojitet prag zgjedhor në situatën hipotetike për ekzistimin e një njësie nacionale zgjedhore. Një pjesë e partive janë përkushtuar për vendosjen e pragut zgjedhor (Alternativa, OBRM-PDUKM, Aleanca e Romëve), por ekzistojnë dallime në mendimet rreth asaj se në cilën lartësi duhet të vendoset ai prag zgjedhor. Duke u thirrur në praktikën e më shumë shteteve evropiane, për OBRM-PDUKM, prag i përshtatshëm do të ishte ndërmjet 6-8%, ndërsa për BDI prag i përshtatshëm është ai që është vendosur në 5% nga numri i votuesve të regjistruar në listën zgjedhore. Aleanca e Romëve angazhohet për vendosjen e pragut minimal zgjedhor, por paralelisht propozon edhe vende të garantuara për bashkësitë më të vogla (ata nën 20% të popullsisë) nëse nuk realizohet ai prag.

Pjesë e konsiderueshme e partive theksojnë se janë kundër futjes të çfarëdo pragu në kushte të një njësie nacionale zgjedhore, të përkufizuar ndryshe si prag zgjedhor (Aleanca për Shqiptarët, BESA, Partia liberal-demokrate, Integra, Partia demokratike e Turqve, Aleanca demokratike, RDM, PZHSHE). Për Aleancën për Shqiptarët futja e pragut nuk do të ishte “logjike” në kushte të një njësie zgjedhore, nëse qëllimi është përfshirja më e madhe e grupeve më të vogla në Kuvend. Në mënyrë të ngjajshme, Partia liberal-demokrate paralajmëron se futja e pragut do të ketë efekt të kundërt nga i dëshiruari – përfshirja e më shumë partive të vogla në punën e Kuvendit. Partia demokratike e Turqve, megjithatë, potencon se përfaqësimi i të gjithë bashkësive etnike është jashtëzakonisht i rëndësishëm për demokracinë maqedonase dhe se kjo do të mund të mundësohet përmes të ashtq. “prag natyror”.

LSDM dhe Partia jote mendojnë se futja e pragut zgjedhor në kushte të një njësie zgjedhore duhet të jetë objekt i debatit të gjërë, kurse në mënyrë shtesë nga Partia jote mendojnë se nëse vendoset prag i tillë ai duhet të jetë ulët që të mundësohet pjesëmarrja e partive me të vogla në Parlament.

4. Një nga çështjet që gjithashtu imponohet në publik është ndryshimi i modelit zgjedhor në drejtim të futjes të listave të hapura. A është diskutuar deri tani në partinë tuaj për mundësinë për lista të hapura? Në cilin drejtim zhvillohet diskutimi? Si do të ndikojë ndryshimi i tillë

mbi numrin e grave në Kuvend? Çfarë do të bënit ju si parti që të mbahet përfaqësimi i grave në listat tuaja?

Pothuajse të gjithë partitë politike të cilat janë përgjigjur në këtë anketë angazhohen për futjen e listave të hapura (Aleanca për Shqiptarët, Alternativa, Besa, Partia demokratike e Turqve, RDM, BDI, LSDM, Partia liberal-demokrate, Aleanca e Romëve, Partia jote, PZSHS). Si argumente në favor të listave të hapura theksohen: përfaqësimi më cilësor (Alternativa, Partia demokratike e Turqve) demokratizimi i partive politike dhe shoqërisë në tërësi (BESA, BDI, Aleanca e Romëve, Alternativa), transparencë më të lartë e deputetëve të zgjedhur (BDI), përforcimi i lidhjes ndërmjet kandidatëve dhe votuesve (Partia liberal-demokrate) dhe përforcimi i pjesëmarrjes të qytetarëve në punën e Kuvendit (PZHSHE). Shumica e partive politike presin përfitime të mëdha nga futja e listave të hapura.

Dy partitë politike (OBRM-PDUKM dhe Aleanca demokratike) më së shumti i theksojnë mangësitë nga futja e listave të hapura. Për OBRM-PDUKM, modeli me lista të hapura është i komplikuar për realizim: nga kjo parti potencojnë se modeli kërkon edukim gjithëpërfshirës të votuesve dhe se do të krijojë vështirësi serioze administrative në punën e Komisionit Shtetëror të Zgjedhjeve (KSHZ) gjatë numërimit të votave. Në partinë e njëjtë presin se modeli i listave të hapura do të krijojë vështirësi serioze për pjesëmarrje të grave në Kuvend. Në vend të listave të hapura, OBRM-PDUKM konsideron se sistemi i shumicës me 120 njësi zgjedhore do të sigurojë përforcim më të mirë të lidhjes ndërmjet kandidatëve dhe votuesve. Në Aleancën demokratike, mendojnë se modeli i listave të hapura do të çojë drejtë numrit më të madh të fletëvotimeve dhe drejtë përforcimit të ndarjeve në parti të shoqëruara me vështirësi në organizimin e fushatës nga kandidatët e ndryshëm partiak. Propozimi i kësaj partie është që fillimisht të “testohet” zbatimi i listave të hapura gjatë përzgjedhjes të këshilltarëve lokal, dhe më vonë (nëse arrihen rezultate të mira) listat e hapura të zbatohen për zgjedhjet parlamentare. Një parti (Integra), ka në përgjithësi qëndrim pozitiv për futjen e listave të hapura dhe për përfitimet të cilat do të paraqiteshin nga ky ndryshim, por potencojnë se realizimi i kësaj ideje në momentin e tashëm është teknikisht i përzgjedhshëm.

Pothuajse të gjithë partitë politike të cilat konsiderojnë se futja e listave të hapura duhet të ndodh menjëherë, nuk parashohin probleme domethënëse në lidhje me përfaqësimin e grave. Përkrahim nga ky trend është Partia jote që parasheh se në plan më të gjërë pjesëmarrja e grave mund të zvogëlohet nëse nuk futet kuota për përfaqësimin në përqindje të grave në kushte të listave të hapura. Nga ana tjetër, Aleanca për Shqiptarët mendon se “elektorati është mjaftueshëm i pjekur” që të mundësohet përfaqësimi i burrave dhe grave, ndërsa BESA propozon zgjedhjen e kandidateve në konkurrencë të veçantë femërore me qëllim që të mundësohet barazi. Aleanca demokratike dhe RDM angazhohen për rritjen e kuotës për pjesëmarrje të grave në 50%, ndërsa PZHSHE angazhohet që rradhitja e mandateve ndërmjet burrave dhe grave në kuadër të listave për kandidat të realizohet në bazë pariteti ku dallimi ndërmjet numrit të mandateve nuk do të jetë më i madh se 1. Partia BDI mendon se përfaqësimi mund të sigurohet me kuota minimale prej 40% të gjinisë më pak të përfaqësuar. Partia liberal-demokrate, propozon përforcimin e fushatës të kandidateve me qëllim që të mundësohet përfaqësimi i barabartë i gjinive, pa futjen e kriteve shtesë ligjore.

5. Në shumë shtete ekziston praktika që të ekzistojnë vende të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike (më së shpeshti një apo dy). Në këtë moment ashtu siç është vendosur modeli zgjedhor në Maqedoninë e Veriut, partitë e bashkësive më të vogla etnike (që janë nën 20%) që të hyjnë në Kuvend duhet të formojnë koalicione parazgjedhore. Cili është qëndrimi i partisë tuaj për futjen e vendeve të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike? A duhet të futet dhe si do të ndikojë ky ndryshim në cilësinë e ofertës politike dhe negociatave parazgjedhore?

- **Si do të ndikojë ky ndryshim në lidhje me ndarjen etnike në shoqëri?**
- **A mendoni se për momentin bashkësitë më të vogla etnike janë të përfaqësuara në mënyrë adekuate në Kuvend?**

Numri më i madh i partive nuk angazhohen për zgjidhje me të cilën do të futeshin vende të garantuara në Kuvend për bashkësitë më të vogla etnike. Një pjesë mendojnë se propozimi i ri, futja e një njësie zgjedhore për të gjithë vendin, do të sigurojë përfaqësim edhe pa vende të garantuara (RDM, AD, LSDM), apo se propozimet e tyre alternative do të arrijnë qëllimin e njëjtë (BESA – NJZ 3). RDM mendon se Kuvendi duhet të pasqyrojë aspektin multi-etnik të vendit, por shpreson se në perspektivë të partitë nuk do të dominojnë përkatësia etnike, por ideologjike dhe koncepti i partive qytetare. Edhe AD mendon se partitë duhet të aspirojnë drejtë konceptit qytetar. Njëkohësisht mendon se me modelin e tashëm, partitë e bashkësive më të vogla etnike, përveç bashkësisë boshnjake dhe vllehe, kanë sukses që të hyjnë në Kuvend.

Një pjesë e partive e mbështesin këtë ide (PDTM, BDI, Partia jote, PZHSHE). Partia demokratike e Turqve mendon se modeli i vendeve të garantuara për bashkësitë etnike është model ideal për shmangjen e koalicioneve parazgjedhore të cilat në përgjithësi nuk janë funksionale. PZHSHE propozon futjen e 15-20 vendeve të garantuara (të cilat do të zgjidhen në njësi të veçantë zgjedhore) me qëllim që të tejkalohet “binacionaliteti” dhe zgjedhja e kandidatëve nga rradhët e bashkësive etnike nga ana e partive më të mëdha në koalicionet parazgjedhore. Sipas BDI, nëse arrihet marrëveshje e tillë, do të kontribuojë drejtë vërtetimit të karakterit multi-etnik të shtetit. Ata mendojnë se me modelin e tashëm i hyrjes në Kuvend përmes koalicioneve parazgjedhore, shtrohet pyetja sa këto parti përfaqësojnë interesat e bashkësive të tyre etnike, dhe sa të partnerit më të madh të koalicionit. Qëndrim të ngjajshëm ka edhe Partia jote që mendon se formalisht bashkësitë më të vogla etnike janë të përfaqësuara në mënyrë adekuate megjithatë janë të vendosura në pozitë vartëse dhe të varur në lidhje me partitë më të mëdha politike të cilat mund t'i keqpërdorin.

Edhe pse shprehimisht nuk është deklaruar nëse mbështet vendet e garantuara apo jo, Integra mendon se ky ndryshim do të përforcojë konceptin qytetar dhe do të zvoglohen ndarjet etnike të qytetarët.

Disa prej partive janë shprehimisht kundër këtij propozimi (Aleanca për Shqiptarët, Alternativa). Aleanca për Shqiptarët mendon se ky propozim do të ndikojë që një numër i caktuar i bashkësive etnike do të trajtohen si të barabarta, respektivisht si pakica, që sipas tyre është kundër parimit të shtetit multi-etnik. Alternativa ka qëndrim negativ të cilin e argumenton me mundësinë për keqpërdorim të vendeve të garantuara për shkak të problemit me shumicën e ngushtë.

Nga LSDM dhe OBRM-PDUKM theksojnë se në parti ka anëtarë të bashkësive më të vogla etnike, të cilët janë kandidatë të tyre për deputet. Përveç asaj nga OBRM-PDUKM theksojnë se ky është drejtimi në të cilin mendojnë, dhe nuk kanë qëndrim konkret në lidhje me vendet e garantuara. PLD mendon se zgjidhja e tashme, respektivisht praktika e formimit të koalicioneve parazgjedhore siguron pjesëmarrjen e partive me të vogla, përfaqësues të bashkësive etnike në Kuvend, dhe se vendet e garantuara do të rrisin ndarjen etnike në shoqëri.

Aleanca e Romëve ka deri diku qëndrim ambivalent, sepse thekson se kjo mund të shihet si diskriminim ndaj bashkësive të caktuara etnike (se nuk janë pjesë e popullit) kurse nga ana tjetër theksohet se *“Pasiqë do të zgjidhen do të shtrohet pyetja, cili do të ishte roli i tyre? A do të konsultohen për çështje të rëndësishme dhe thelbësore dhe a do merret mendimi i tyre apo jo? E dijmë se ndarja etnike është edhe tani edhe në përditshmëri por edhe në politikë. Prandaj këto çështje të ndjeshme duhet të zgjidhen në vendin tonë nëse duam demokraci gjatë qeverisjes.”*

Në lidhje me përfaqësimin momental të partive të bashkësive më të vogla etnike në Kuvend, një pjesë e partive mendojnë se është e mjaftueshme (RDM, AA, Integra, PLD, OBRM-PDUKM), ndërsa Aleanca e Romëve, PZHSHE, PDTM dhe Alternativa mendojnë se partitë më të vogla etnike nuk janë mjaftueshëm të përfaqësuara në Kuvend. Partia jote mendon se ata formalisht janë të përfaqësuara në mënyrë përkatëse, megjithatë janë të vendosura në pozitë vartëse dhe të varur në lidhje me partitë më të mëdha politike. AD mendon se vetëm disa nga bashkësitë më të vogla etnike nuk janë të përfaqësuara. Nga partia e LSDM mendojnë se *“Maqedonia ka tempull të vërtetë të demokracisë që pasqyron karakterin multietnik të vendit. Megjithatë, mendojmë se është mirë që të bëhet avancimi apo hapja e mundësive të reja për një hap para dhe në lidhje me këtë çështje “.*

6. Hulumtimet e mëparshme të mendimit publik tregojnë se qytetarët duan që të ndryshojnë modelin zgjedhor. Dominon qëndrimi se nuk janë të kënaqur nga cilësia e ligjeve që miratohen, mendojnë se deputetët përfaqësojnë interesat partiake dhe personale kundrejt interesave të qytetarëve, mendojnë se deputetët varen nga vullneti i liderit, mendojnë se ndryshimi i modelit zgjedhor do të thotë Kuvend më cilësor dhe do të zvogëlohej roli i liderëve. Cili është qëndrimi i partisë tuaj, **sa është i rëndësishëm qëndrimi i qytetarëve për partinë tuaj në ndërtimin e argumentimit për ndryshimin e modelit zgjedhor?**

- **Çfarë duhet të arrijë reforma eventuale zgjedhore në vend? Kush do të ishte qëllimi kryesor i reformës zgjedhore (vlerësimi i barabartë i secilës votë, demokracia e brendshme, përfaqësimi më i mirë i grupeve të caktuara, qeveria stabile, demokracia përfaqësuese dhe inkluzive?**

Numri më i madh i partive theksojnë se qëndrimi i qytetarëve është e rëndësishëm apo shumë i rëndësishëm gjatë ndërtimit të argumentit për ndryshimin e modelit zgjedhor. Sipas një pjesë të tyre, propozimet e tyre në lidhje me reformën zgjedhore janë në fakt rezultat i asaj që kërkojnë qytetarët.

BDI pajtohet me këtë, dhe mendon se gjatë dizajnit të platformës zgjedhore duhet të ftohen edhe aktorët tjerë, si organizatat joqeveritare dhe ekspertët, që të japin mendimin e tyre. Partia jote mendon se qëndrimi i qytetarëve është shumë i

rëndësishëm, megjithatë duhet të vendoset në kontekst të njohurive të ekspertëve dhe atyre shkencore për materien relevante. Qëndrim të ngjajshëm ka edhe OBRM-PDUKM, të cilët theksojnë se në rastin me modelin zgjedhor bëhet fjalë për materie ekskluzivisht profesionale.

Kur bëhet fjalë për qëllimin e reformës zgjedhore, theksohet një numër më i madh i arsyeve dhe problem të cilat do të adresohen me një reformë të tillë. Më shpesh argumentet e theksuara janë të lidhura me demokratizimin e partive dhe shoqërisë, pavarësinë e deputetëve në lidhje me liderët e partive politike, vlerësimin e barabartë të votës, si dhe përfaqësimin më të mirë të grupeve dhe interesave të ndryshme në politikë. Disa parti theksojnë se kështu do të rritet edhe oferta ideologjike në parlament. Partitë nuk diskutojnë ndikimin potencial që ndryshimi i modelit zgjedhor do të kishte mbi stabilitetin e qeverive, në aspekt të shkëmbimit me mundësinë për numër më të madh të partive më të vogla politike që të hyjnë në Kuvend përmes pjesëmarrjes të pavarur në zgjedhje (që është një nga ndryshimet kryesore që do të sillte modeli i ri zgjedhor). Sipas Aleancës për Shqiptarët “çështja e qeverisë stabile është çështje e planit të dytë, që nuk duhet të bie ndesh me qëllimet tjera të reformës zgjedhore. Mendojmë se reforma zgjedhore duhet që në rradhë të parë të vendos qytetarët, dhe pastaj çështjet rreth qeverisë “.

Përrjashtim është Aleanca të Romëve, sipas të cilës “*partitë më të mëdha nuk do të kenë mundësi të kenë shumicë të fuqishme qeveritare me një palë, hap çështjen e formimit konkurrues të Qeverisë nga të gjithë pjesëmarrësit me çrast mundësia për dialog ndërmjet pushtetit, qeverisë dhe opozitës do të jetë në nivel më të lartë.*“

7. Një pjesë e hulumtuesve të Maqedonisë së Veriut e përmendin Modelin zgjedhor gjerman⁵⁴ si të përshtatshëm që do të paraqes edhe përgjigje të kërkesave të qytetarëve (zvogëlim të rolit të liderëve, lidhje të deputetëve me votuesit, Kuvend më cilësorë). A është diskutuar me partinë tuaj për këtë model? Sa mendoni që ky model është i përshtatshëm për Maqedoninë e Veriut?

Në pyetjen nëse në partinë e tyre është diskutuar ky model dhe sa mendojnë se i njëjti është i përshtatshëm për Republikën e Maqedonisë së Veriut, nga 14 parti të anketuara, në mënyrë dominante janë fituar **të dhëna jo-indikative, respektivisht 1 parti nuk është përgjigjur, kurse në 9 parti nuk është diskutuar për këtë model.** Edhe pse nuk është diskutuar në shumicën e partive politike për këtë çështje, pjesa më e madhe e tyre janë të hapura për shqyrtim të mëtutjeshëm të këtij modeli, por mendojnë se këtij procesi duhet t'i paraprijnë analiza të detajuara, shqyrtim të përvojave të shteteve tjera, si dhe debat shkencorë në shoqërinë tonë.

⁵⁴ Modeli i zgjedhur gjerman paraqet një model të kombinuar në të cilin gjysma e deputetëve zgjidhen sipas mënyrës të shumicës, kurse gjysma sipas modelit proporcional. Por edhe krahas asaj që ky model është i kombinuar, ai para së gjithash kujdeset për shpërndarjen përkatëse proporcionale të mandateve. Balanci i tillë sigurohet përmes marrjes të vendeve një mandatëshe nga numri i përgjithshëm i mandateve të cilët i takojnë një partie dhe numrit të përcaktuar sipas votimit për listën partiake (shembull. Nëse partia a X fiton 30% nga numri i përgjithshëm i votave të dhëna për listat partiake, që është e barabartë me 179 deputetë, kurse ndërkohë në njësitë zgjedhore një mandatëshe, deputeti i tyre ka marrë 100, 79 vende (mandate) merr nga lista partiake. Që të sigurohet proporcionaliteti i tërësishëm, ky model ka mundësi edhe për vende shtesë.

Nga partitë tjera, sipas Aleancës demokratike modeli i tillë do të ndërlikonte procesin zgjedhor, PLD do të qëndronte pas çdo ndryshimi që kontribuon drejtë shoqërisë më demokratike dhe pjesëmarrjes më të madhe të qytetarëve, kurse për partinë Alternativa modeli më i përshtatshëm do të ishte ai proporcional me lista të hapura.

- 8. Kur kryetarët e komunave do të zgjidheshin në një reth, zgjedhjet lokale do të kushtonin më lirë, do të shmangen “pazaret” politike ndërmjet dy rretheve, por kryetarët e komunave do të ishin zgjedhur nga një numër më i vogël i qytetarëve që ndoshta e vë në pyetje legjitimitetin e kandidatëve të zgjedhur. **Çfarë duhet të jetë prioritarë nga këto argumente? Cili është qëndrimi i partisë tuaj, zgjedhje lokale për zgjedhjen e kryetarëve të komunave në një apo dy rrethe?****

Në lidhje me këtë pyetje ndërmjet partive politike dominon qëndrimi se zgjedhjet për kryetar të komunave duhet edhe më tutje të organizohen në dy rrethe zgjedhore. Më këtë mënyrë pajtohen 10 nga gjithsej 14 parti (PLD, RDM, AD, BDI, BESA, AA, Alternativa, PDTM, ARM, PZHSHE). Në kontekst të qëndrimeve të shprehura dominon argumenti se rëndësia e votave individuale të qytetarëve si përfitim demokratik, dhe përfshirja më e madhe e qytetarëve në këtë proces kanë një peshë esencialisht më të madhe nga aspekti ekonomik, respektivisht nga shpenzimet financiare. Gjithashtu, partitë theksojnë legjitimitetin e kryetarëve të komunave që do të ishte sjellur në pyetje nëse zgjedhjet organizohen vetëm në një rreth.

Sipas LSDM edhe pse rrethi i dytë jep legjitimitet shtesë për kryetarët e komunave, megjithatë janë të gatshëm të diskutojnë për këtë çështje.

Tre partitë tjera politike (OBRM-PDUKM, Partia jote dhe Integra) e mbështesin futjen e një rrethi për zgjedhjen e kryetarit të komunës me argumentin kryesor se në atë mënyrë do të shmangeshin pazaret politike dhe do të shpenzoheshin më pak mjete buxhetore.

Përfundimisht, mbizotëron qëndrimi negativ dhe rezerva në lidhje me parimin e zgjedhjes të kryetarit të komunës në një rreth, respektivisht dominon mendimi se duhet të mbahet mënyra aktuale me dy rrethe zgjedhore.

Qëndrimet e qytetarëve për ndryshimin e rregullave zgjedhore

Në drejtim të përfitimit të njohurive më të detajuara për mendimet e qytetarëve në lidhje me ndryshimet zgjedhore, ishin realizuar 6 fokus grupe, të grupuara sipas njësive zgjedhore ku votojnë të anketuarit. Si kritere për përzgjedhje ishin vendosur: mos-aktiviteti partiak, mosha, gjinia, arsimi dhe përkatësia etnike. Me fokus grupet ishin përfshirë:

	Nacionaliteti	Gjinia	
NJZ 1, 11 maj 2021	5 Maqedonas	2 burra	3 gra
NJZ 2, 10 maj 2021	3 Maqedonas, 2 Shqiptarë, 1 Rome	2 burra	4 gra
NJZ 3, 17 maj 2021	6 Maqedonas	2 burra	4 gra
NJZ 4, 18 maj 2021	6 Maqedonas	3 burra	3 gra
NJZ 5, 19 maj 2021	4 Maqedonas, 2 Shqiptarë, 1 Turk	4 burra	3 gra
NJZ 6, 20 maj 2021	3 Shqiptarë, 2 Maqedonas	2 burra	3 gra
Gjithsej:	26 Maqedonas, 7 Shqiptarë, 1 Rome, 1 Turk	15 burra	20 gra

20 gra dhe 15 burra; 26 Maqedonas/e, 7 Shqiptar/2, 1 Rome dhe 1 Turk; 10 persona deri në 29 vjet, 10 në moshën prej 30 deri në 40 vjet, 7 nga 40 deri në 50 vjet, 5 nga 50-65 vjet dhe 3 mbi 65 vjet; 19 të anketuar me arsim të lartë dhe 16 me arsim të mesëm. Fokus grupet ishin realizuar në periudhën prej 10 deri 20 maj të vitit 2021. Analiza e përgjigjeve në lidhje me pyetjet e shtruarra, si dhe një pjesë e mendimeve të qytetarëve janë dhënë në vazhdim.

1. Interesi për politikën

Cili është interesi i juaj për politikën? Sa shpesh ndiqni përmbajtje politike, për shembull, emisione debatuese, në media (TV, radio, të shtypura, internet), rrjete sociale? Sa shpesh diskutoni me miqtë, të afërmit, kolegët apo miqtë tjerë në tema që lidhen me gjendjet politike?

Qytetarët janë goxha të interesuar për politikën, nëse për këtë merret parasysh ndjekja e emisioneve politike/debatuese dhe informimi përmes mediave të ndryshme. Një pjesë e të anketuarve theksojnë se ndjekin lajme rregullisht, edhe pse nuk janë të interesuar në mënyrë specifike për politikën. Një pjesë e të anketuarve thonë se ndjekin rregullisht emisionet debatuese, kurse të tjerët i shmangin sepse mendojnë se janë tepër të përfaqësuar, kurse ngjarjet vijuese i ndjekin përmes portaleve të shkruara. Gjithashtu diskutohet për politikë me të afërmit dhe miqtë. Por, disa të anketuar shmangin diskutime për politikën me njerëzit me të cilët komunikojnë që të mos paraqiten konflikte, për të cilat mendojnë se janë të shpeshta. Një pjesë e

qytetarëve theksojnë se politika është shumë temë e pranishme në shoqërinë tonë, e cila vështirë se mund të shmanget, për arsye se janë të informuar mirë për ngjarjet politike. Disa janë të informuar mirë dhe kjo ndodh shpesh sepse puna apo studimet e tyre janë të lidhura me nevojën për ndjekjen e gjendjes në shoqëri. Arsyet tjera për ndjekjen e politikës janë të lidhura me kërkimin e punës, dhe kjo përmendet nga ana e të rinjve, apo për qëllime/nevoja tjera personale, që përmendet nga të anketuarit më të vjetër në moshë.

Nuk ka dallime domethënëse ndërmjet burrave dhe grave, të anketuarve më të rinj dhe më të vjetër, të anketuarit nga përkatësitë e ndryshme etnike, apo ndërmjet njësive zgjedhore në lidhje me këtë çështje. Sidomos në njësinë zgjedhore 3, qytetarët janë mjaftë të interesuar për politikë, ndërsa në NJZ 6 janë më pak të interesuar në krahasim me njësitë tjera zgjedhore.

2. Votimi

Sa shpesh votoni? Si vendosni për cilin do të votoni?

- **Çfarë ndikon më së shumti në vendimin tuaj, se kush është lideri i partisë, kush është bartësi i listës, apo nëse është pjesë e listës dikush që e respektoni?**
- **Çfarë ndikon më së shumti në zgjedhjen tuaj, programi zgjedhor, apo kredibiliteti të cilin e kanë përfituar partitë, apo prirja të cilën e keni ndaj partisë të caktuar?**

Të anketuarit nga të gjithë njësitë zgjedhore votojnë rregullisht në zgjedhje (në të gjitha apo në të shumtat) kur nuk pengohen që të votojnë për ndonjë arsye objektive. Një e anketuar nuk voton asnjëherë në zgjedhje lokale. Dy të të anketuar theksojnë se edhe pse votojnë pothuajse gjithmonë, këtë e bëjnë që dikush tjetër të mos keqpërdor të drejtën e tyre në votë. Një prej këtyre të anketuarve gjithmonë e prish fletëvotimin.

Një pjesë e qytetarëve votojnë për opcionin për të cilin mendojnë se në atë moment mund të përgjigjet më së miri në problemet shoqërore, “që të bëjë dëm më vogël” apo të votojnë në favor të opozitës që të vijë deri te ndryshimi i pushtetit (votojnë kundër pushtetit). Një pjesë e të anketuarve votojnë në bazë të ofertave të partive në programet e tyre zgjedhore, apo për shkak të afërsisë ideologjike me ndonjërin prej partive. Shumë shpesh mendojnë se në vendimin e tyre për të votuar ndikon kombinimi i programit të partisë dhe kandidatëve të ofruar. Kompetencat dhe cilësitë e kandidatëve nga listat zgjedhore gjithashtu janë faktor i rëndësishëm për marrjen e vendimit për të votuar, sidomos gjatë zgjedhjeve lokale. Një pjesë e të anketuarve të zonave më të vogla theksojnë se në zgjedhjet lokale kanë votuar edhe për shkak të ndonjë lidhje (miqësore, familjare) me personalitete nga mjedisi i tyre të cilët ishin kandidatë për bartës të funksioneve të ndonjë prej partive politike.

Një e anketuar është deklaruar se nuk e sheh programin sepse nuk beson se do të përmbushet, por voton që të jap mundësinë ndonjëres prej partive në të cilën ka më shumë njerëz të cilëve “u beson” (grua, deri në 28 vjet, Shqiptare).

3. Përfaqësimi i interesave të qytetarëve

Sa mendoni që deputetët në Kuvend përfaqësojnë interesat e qytetarëve? Cilat interesa përfaqësojnë?

Në të gjithë njësitë zgjedhore, dhe ndërmjet të gjithë kategorive të qytetarëve mbisundon një qëndrim i fuqishëm negativ dhe dëshpërim nga mënyra në të cilën deputetët e ushtrojnë funksionin e tyre të përfaqësimit të interesave të qytetarëve. Qytetarët përmendin një numër të madh të arsyeve dhe shembujve në lidhje me këtë. Një pjesë më e madhe e tyre mendojnë se deputetët në Kuvend realizojnë interesat e tyre personale dhe partiake. Mendojnë se ata përfitojnë shpërblime/kompenzime të tepërta për angazhimin e tyre. Kryesisht janë besnik ndaj liderëve partiak dhe nuk realizojnë premtimet parazgjedhore të cilat ua japin qytetarëve.

„Më së paku përfaqësojnë interesat e qytetarëve. Për këto arsye nuk shoh vite të tëra as parlament as emisione debatuese. Dëshpërim total në përzgjedhjen e deputetëve.“ (burr, mbi 65 vjet, Maqedonas).

„Sipas disa analizave që janë bërë në Maqedoni, deputetët flasin shumë pak në Parlament. Sidomos flas për deputetët Shqiptarë. Unë mendoj se kudo ka disa deputet të cilët janë me të vërtetë të mirë, që i përfaqësojnë interesat e qytetarëve. Por, sipas meje, më së shumti përfaqësojnë interesat e partive dhe interesat që kanë të bëjnë me përfitimin, me përfitimin individual. – Domethënë interesat e partive dhe interesat personale janë para interesave të qytetarëve.“ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare).

„Për shembull ashtu siç është momentalsiht, fillohet me premtime të rrejshme, na prezantojnë ndonjë utopi, që sipas meje nuk ka mundësi të realizohet, por kur janë në Kuvend i realizojnë interesat e tyre apo ndonjë interes partiak. Shohin që të rregullojnë interesin e tyre. Ata që janë në pozitë i votojnë ligjet që u përgjigjen më së miri interesave të tyre “ (burr, deri në 29 vjet, Maqedonas)

„Ata përfaqësojnë interesat, megjithatë interesat e tyre, të cilët mund të jenë ndonjë tender këtu apo atje. Diçka nëse bëhet, por për qytetarët nuk bëhet asgjë 80-90%. Këtu është dëshpërimi te të gjithë qytetarët.“ (burr, nga 50 deri në 65 vjet, Maqedonas)

„Derisa të bëhen deputetë vijnë në vendbanime, premtojnë gjithçka, ta bëjnë mbarë duke të mbështetur në supe, të fitojmë njëherë pastaj është e lehtë, pasi që të fitojnë nuk i shohim më. Shkojnë atje në Shkup marrin shpenzime të rrugës, mbushen me para dhe janë vetëm makinë për votim, pa dallim nga cila parti janë.“ (burrë, prej 50 deri në 65 vjet, Maqedonas)

„Deputetët kanë detyra partiake dhe detyra të koalicionit, nëse janë nga koalicioni kanë program të përbashkët dhe e mbrojnë me çdo çmim programin e përbashkët. Nëse janë në opozitë gjithashtu edhe ata janë në ndonjë bashkëpunim, ata punojnë në atë drejtim që pushteti të realizojë sa më pak rezultate para qytetarëve...interesat e qytetarëve nuk merren parasysh aspak..“ (burrë, 50-65 vjet, Turk).

„Jo të qytetarëve, së pari interesat personale, pastaj interesat e klanit të tyre, pastaj interesat partiake dhe ato tjera, gjithçka tjetër është populizëm. Ka një numër të vogël të njerëzve të cilët ndoshta vijnë me qëllime të mira, por absolutisht mbizotërojnë ata të cilët nuk përfaqësojnë interesat tona. Te ne, të gjithë njerëzit të cilët hyjnë në politikë, kam edhe shembuj të të afërmeve të cilët janë në politikë, edhe para se të hyjnë në parti edhe para zgjedhjeve, të gjithëve u intereson vetëm që të vijnë deri te finanat. Domethënë, qëllimi i tyre janë paratë, jo interesat qytetare (burrë, 30-40 vjet, Shqiptar)

4. Tashmë një kohë të gjatë një pjesë e partive politike imponon çështjen për ndryshimin e njësive zgjedhore nga 6 në 1 njësi zgjedhore, edhe përfaqësuesit e këtij qëndrimi deklarojnë se me këtë do të jepet prioritet në vlerësimin e barabartë të secilës votë. A jeni të njohur me këtë iniciativë dhe çfarë mendoni në lidhje me vlerësimin e barabartë të secilës votë?
- (Pyetje shitesë) Sipas të dhënave nga zgjedhjet e fundit, nëse shihet mesatarisht, që të bëhet një person deputet i njësisë të katërt zgjedhore janë nevojitur rreth 8,500 vota (atje ku ka pjesëmarrje më të madhe), ndërsa që të bëhet deputet nga njësia e gjashtë zgjedhore janë nevojitur rreth 6,190 vota (atje ku ka pjesëmarrje me të ulët). Cili është qëndrimi juaj, a duhet që çdo votë e qytetarëve të ketë vlerë të barabartë, apo janë të lejuara edhe dallimet e tilla?
 - Futja e një njësie zgjedhore do të thotë se se mund të ketë një numër më të madh të partive më të vogla politike në Kuvend, kurse nga ana tjetër, partitë e mëdha do të merrnin më shumë deputetë, që më së shpeshti do të thotë se do u duhen më shumë parti të vogla për formimin e një koalicioni stabil qeveritar. Cili është qëndrimi juaj? A është më e rëndësishme të kemi Qeveri stabile (me parti të mëdha të fuqishme) apo është më e rëndësishme që përbërja qeveritare më saktësisht të pasqyrojë qëndrimet e qytetarëve?
 - Nëse territori nuk është i ndarë në rajone (njësi zgjedhore), a nuk shqetësoheni se numri më i madh i deputetëve do të jenë nga Shkupi dhe Tetova? A do ta humbnin rajonet tjera përfaqësimin në Kuvend?

Në lidhje me këtë temë nuk janë identifikuar dallime në lidhje me përkatësinë etnike, moshën dhe gjininë. Ekzistojnë dallime vetëm në lidhje me njësitë zgjedhore, kanë më pak njohuri për ndryshimin mes gjashtë dhe një njësie zgjedhore ndërmjet të anketuarve nga Shkupi në raport me pjesëmarrësit nga qytetet tjera dhe njësitë zgjedhore.

Nëse shohim në vazhdimësi, pakënaqësia nga ngjarjet në jetën politike, është e dukshme te të gjithë të anketuarit. Në pajtim me atë që është theksuar, qëndrimi i të anketuarve është se nevojiten ndryshime në mënyrën e përzgjedhjes të deputetëve. Ekziston mbështetje e përgjithshme për vlerësimin e barabartë të secilës votë, lënies të hapësirës më të madhe për partitë e vogla politike dhe futjen e një njësie zgjedhore për zgjedhjet parlamentare. Një pjesë e të anketuarve nuk kanë pasqyrë të qartë se çfarë do të thotë ndryshimi nga 6 në 1 njësi zgjedhore, shumë shpesh e konsiderojnë të njëjtë me listat e hapura, por edhe këto të anketuar e theksojnë nevojën për ndryshime.

Të anketuarit të cilët detajisht njihen me mundësinë për ndryshime të numrit të njësive zgjedhore mendojnë se partitë e mëdha (OBRM-PDUKM, LSDM dhe BDI) nuk do të mbështesin ndryshimin sepse nuk u konvenon.

“ndoshta duhet të ndodh ndryshim i tillë politik që të largohemi pak nga kjo çmenduri politike që na ndodh me vite të tëra, dhe na çon vetëm drejtë marrëzive gjithnjë e më të mëdha politike “ (grua, 40-50vjet, Maqedonase)

...“nëse humben votat atëherë pse të votojmë nëse vota jona nuk vlen asgjë” (grua, deri në 29 vjet, Maqedonase)

...„nëse është një shtet fer dhe demokratik, një njësi zgjedhore do të ishte zgjedhje e shkëlqyer“ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare).

“ata e shohin vetëm interesin e partisë dhe jo edhe interesin e shtetit“ (burrë, 50-56, Turk).

„Me një njësi zgjedhore, me më shumë pjesëmarrës në koalicionin qeveritar, unë mendoj se Qeveria do të kontrollohej më shumë nga partitë më të vogla politike ashtu që partitë e mëdha do të kenë luksin që të bëjnë çfarë duan, në kuptimin klasik të fjalës.“ (burrë, 30-40 vjet, Shqiptar)

Me përjashtim të disa të anketuarve nga Shkupi, të gjithë tjerët (pa dallim të grupit etnik apo të moshës) konsiderojnë se nuk do të duhej të shihet si problem i përfaqësimit të vendeve më të vogla dhe zonave rurale kur territori do të organizohej në një njësi zgjedhore. Arsyetimet janë në disa drejtime: edhe për momentin nuk ka shumë deputet nga vendet më të vogla; në këtë ndarje me 6 njësi zgjedhore shumë shpesh ka kandidat për deputet nga Shkupi të cilët janë në lista në njësitë tjera zgjedhore; partitë do të kujdesen që të kenë përfaqësues ndoshta edhe më shumë se tani që të tërheqin votuesit; në përgjithësi dihet se cili vend sa votues ka dhe sa deputet duhet të ketë në Kuvend.

“Pavarësisht se prej ku janë kur do të bëhen deputet, ata shkupjanizohen. Blejnë banesa në Shkup, hapin kompani në Shkup. Shkupi është shtet në shtet“ (burrë 40-50 vjet, lartë, Maqedonas). Në këtë pjesë gjithashtu përmendet se gjithsesi pothuajse gjysma e shtetit jeton në Shkup.

5. Kur mënyra do të mbesë e njëjta, dhe ajo favorizon partitë e mëdha politike, a do të votonit për parti të vogël, (kjo do të mund të thotë se vota juaj mund të humbet nëse në njësinë tuaj zgjedhore partia nuk mbledh vota të mjaftueshme për një deputet)?

- Kur do të ndryshonte numri i njërive zgjedhore dhe kemi vetëm një njësi zgjedhore, që do të thotë se të gjithë partitë kanë mundësi të barabarta për të hyrë në Kuvend, a do të votonit për parti të vogël?
- Pse do të votonit për kushtimisht thënë parti të vogël? A jeni të përgatitur të votoni për kandidat për deputet të partisë më të vogël që angazhohet për çështje të caktuar (si për shembull angazhohet për mbrojtjen e mjedisit jetësorë apo angazhohet për të drejtat e grupit të caktuar etnik apo religjioz)? A mendoni se këto vota për momentin mungojnë në Kuvend?
- Në shumë shtete ekziston praktika që të ekzistojnë vende të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike (më shpesh nga një apo dy) për të cilat të gjithë partitë që përfaqësojnë interesat e këtyre pakicave luftojnë për atë vend. Në këtë moment siç është vendosur modeli zgjedhor në Maqedoninë e Veriut, partitë e bashkësive më të vogla etnike që të hyjnë në Kuvend duhet të formojnë koalicione parazgjedhore. Çfarë mendoni për futjen e vendeve të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike? A mendoni se duhet të futen?

Qëndrimi i përgjithshëm në të gjithë fokus grupet është se do të votonin për parti të vogël politike, sepse duhet t'u jepet më shumë hapësirë partive të vogla sepse mendojnë se ndryshimet mund të ndodhin përmes partive më të vogla. Qëndrimi për

votimin e partisë të vogël te pjesëmarrësit më të rinj është më i theksuar, si dhe nevoja për ndryshim. Në këtë pjesë dallimet paraqiten në NJZ 5 dhe NJZ 6 ku shihet qartë se të anketuarit do të ishin më shumë të gatshëm që të japin votën e tyre për një parti të vogël kur do të ishte vetëm një njësi zgjedhore.

Edhe në lidhje me përgjigjet për këtë pyetje ndjehet pakënaqshmëri e qytetarëve për jetën politike në Maqedoni dhe rolin e partive të mëdha në atë proces. Qytetarët në mënyrë të qartë e shprehin pakënaqësinë e tyre për të gjithë procesin nga pavarësia dhe deri më sot dhe mendojnë se dy partitë më të mëdha politike janë përgjegjëse që shteti ka mbetur në të njëjtin vend (ndërsa sipas disave është kthyer prapa).

„Që të fillojnë të mendojnë partitë e mëdha nëse dikush në zgjedhje u merr dhjetë, pesëmbëdhjetë deputet, dikush që më parë nuk ka patur asnjë deputet, nuk do të thotë që ai më tutje të vazhdojë si parti e madhe, që t'i ndërgjegjësojë pak në punën e tyre” (burrë, deri në 29 vjet, Maqedonas)

...„në 30 vite një nikoqir nuk është gjetur deri tani, në kuptimin e vërtetë të fjalës, për shtetin “ (burrë, mbi 65, Maqedonas)

...„ Që të mbushen me mend partitë e mëdha politike, të zgjohen pak nga gjumi dimëror dhe të fillojnë të punojnë diçka për të mirën e qytetarëve. Të ketë një garë të mirë të dobishme ndërmjet tyre, pse jo.“ (grua, 30-40 vjet, Maqedonase)

...„ Kur ishte miratuar për herë të fundit interpelancë për Ministër nga ana e Kuvendit? Interpelanca është kur një ministër do të bëjë lëshime në punën e tij dhe ata që e kanë zgjedhur për ministër, në aspekt ligjor, në aspekt sistemor janë shefat e tij, dhe këto janë deputetët, kur e kanë larguar për herë të fundit nga puna, cilindo ministër?“ (burrë, 40-50 vjet, Maqedonas).

...„ nëse ka një njësi zgjedhore do të hyjnë shumë më shumë partitë e vogla dhe unë si i ri mund të them se të rinjtë janë lodhur nga këto dy parti të cilat i quajmë makineri dhe duam diçka të re që do të na përmirësojë jetën “(burrë, deri në 29 vjet, Maqedonas).

Arsyet pse nuk do të votoja për parti të vogla janë përmendur, nëse është formuar nga një anëtarë i mëparshëm i partisë të madhe, apo funksioner i mëparshëm që nuk ka arritur asgjë.

„Unë nuk do të votoja për parti të vogël ku kryetari i asaj partie është ndonjë funksioner i mëparshëm për shembull i BDI, OBRM-PDUKM apo parti tjetër“ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare). Në kuptimin e njëjtë është shtuar se nuk do të votonin për “politikanë të harxhuar “ që nuk kanë bërë asgjë.

Pjesa më e madhe e të anketuarve nuk kanë votuar për koalicionin sepse një parti e vogël politike ka qënë pjesë e tij.

Në lidhje me mandatet e garantuara për bashkësitë më të vogla etnike, të anketuarit nga NJZ 1, 2, 5, dhe 6 pajtohen për futjen e të njëjtave, qëndrimet në NJZ 3 janë të ndara, kurse të gjithë të anketuarit në NJZ 4 mendojnë se nuk ka arsye për ndryshim të tillë dhe janë kundër futjes të tij.

6. Listat e hapura

Sipas mënyrës aktuale për përzgjedhje të deputetëve dhe këshilltarëve (në nivel lokal) votohet për partinë/koalicionin me një rradhitje të përcaktuar paraprakisht të kandidatëve për hyrje në kuvend apo në

këshillin komunal. Në shtetet e caktuara është parashikuar që çdo votues krahas asaj që voton për partinë konkrete, të rrethojë nga propozimet e saj se për cilin mendon se duhet të jetë i pari, kurse në shtetet tjera është paraparë që qytetarët në ndonjë mënyrë të krijojnë vetë listën e tyre dhe me rradhitje nga 1 deri në 3 apo deri në 5, të shënojnë kandidatët që janë favorit për ato.

- **Sa do të dëshironit Ju si votues që të keni mundësinë që vetë të krijoni listën e deputetëve tuaj prioritarë?**

Të anketuarit në të gjithë vendin janë në përgjithësi pozitiv në lidhje me futjen e modelit të listave të hapura, me përjashtime të caktuara. Të anketuarit në njësitë 4 dhe 6 pa përjashtim pajtohen se modeli i listave të hapura do të ndikojë pozitivisht për zhvillimin demokratik. Në njësitë zgjedhore 1, 3 dhe 5 pothuajse të gjithë të anketuarit janë të mendimit të njëjtë, por në ato raste ishin vërejtur edhe të anketuar që në mënyrë më të hapur theksojnë dobësitë e modelit me lista të hapura dhe propozojnë zgjidhje tjera. Përjashtim nga kjo fotografi e përgjithshme është njësia zgjedhore 2 në të cilën shumica e të anketuarve janë pajtuar se mungon pjekuria demokratike për zbatimin efektiv të listave të hapura, edhe pse idea është e pranueshme. Argumenti i tillë ishte përdorur në mënyrë sporadike edhe në grupet tjera të fokusit, por mori mbështetje të gjërë vetëm në fokus grupin e realizuar me të anketuar nga njësia zgjedhore 2.

Argumentet kryesore të cilat përdoren që të mbështetet kjo reformë theksojnë se listat e hapura do të çojnë deri te përforcimi i cilësisë të përfaqësuesve të zgjedhur, përforcimi i nivelit të përgjegjësisë personale të kandidatëve dhe përfaqësuesve të zgjedhur, demokratizimi i partive politike dhe zvogëlimi i rolit të liderëve partiak, si dhe rritja e rolit të votuesve në zgjedhjen e kandidatëve (me çrast votuesit me të vërtetë do të mund të votojnë kandidatin në të cilin kanë më shumë besim). Nga ana tjetër, “kundërshtarët” e kësaj reforme theksojnë se listat e hapura nuk do të jenë të suksesshme në Republikën e Maqedonisë së Veriut sepse mungon pjekuria demokratike (pothuajse të gjithë të anketuarit e NJZ 2); nuk ekziston ofertë e mjaftueshme kadrovike nga partitë, kurse ideja se listat e hapura nuk garantojnë kandidatë më cilësorë sepse listat e mbyllura, nga ana tjetër, përbëhen nga rradhitja e personaliteteve që tashmë janë dëshmuar nga organizatat partiake dhe në shoqëri.

Marrë në përgjithësi, duket se futja e listave të hapura ka mbështetje të gjërë ndërmjet qytetarëve dhe ekzistojnë më shumë argumente të cilat përdoren që të afirmohet kjo ide. Megjithatë, një pjesë më e vogël e qytetarëve theksojnë edhe dobësi të caktuara të këtij modeli.

„Te ne nuk është e mundur. Unë aspak nuk do të doja që të krijojë listë personale. Nuk kam material që të bëjë një listë.“ (burrë, mbi 65 vjet, arsim i mesëm, Maqedonas)

Një e anketuar (grua, nga 30 deri në 40 vjet, me arsim të lartë, Maqedonase) mendon se rradhitja (zgjedhja preferenciale) do të ishte më efikase nëse votuesit mund të rradhisin kandidatët nga më shumë parti në të njëjtën kohë, në vend se vetëm nga një parti.

„Mendoj që ideja është e shkëlqyer, [...], ndoshta kjo është ideale por te ne ndoshta është e paarritshme.“ (grua, nga 30 deri në 40 vjet, Maqedonase)

„Unë mendoj se ende nuk kemi vetëdije për atë se çfarë është demokracia dhe se çfarë duhet të bëjë ajo dhe si duhet ta shfrytëzojmë në vendin tonë, dhe jemi popull tepër emocional kur bëhet fjalë për këtë çështje. Ashtuqë nuk jemi të avancuar deri në atë pikë dhe nuk kemi arritur deri në atë synim që ne të zgjedhim njerëzit.“ (grua, deri në 29 vjet, Rome).

„... për mua më e mira që mund të bëjë shteti është të ketë lista të hapura. Vetëdija do të arrihet me kalimin e viteve.“ (grua, deri në 29 vjet, arsim i lartë, zonë urbane, shqiptare). Kjo e anketuar thekson se listat e hapura do të sjellin deri te niveli më i lartë i përgjegjësisë ndërmjet përfaqësuesve të zgjedhur.

„Duhet të ketë lista të hapura, as që duhet të shtrohet kjo pyetje. Nëse jo për diçka tjetër, të paktën t’u japim mundësi njerëzve nga vendbanimet më të vogla të votojnë për kandidatët e tyre, t’u jepet të paktën një mundësi që të hyjnë në Kuvend. Nuk duhet të shtrohet kjo pyetje, por të shkojë bashkë njëra me tjetrën.“ (sqarim: me „njëra me tjetrën “ mendohet me reformën e përgjithshme drejtë një njësie zgjedhore dhe listat e hapura).

„zvogëlimi i autoritetit të liderit partiak që momentalisht është në krijimin e listave të tilla partiake “ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare)

„Duhet të provohet me lista të hapura te ne, të shohim se si funksionon, sepse praktika e deritashme na tregon se kështu me lista të mbyllura kemi deputet të cilët na përsëriten prej një cikli në tjetër. Nëse janë listat e hapura kemi mundësi që të zgjedhim se kush mendon se çfarë është më e mirë për ne dhe se do të bëjë diçka...“ (burrë, 30-40 vjet, Shqiptar)

„Te ne nuk do të funksionojë sepse nëse në një parti politike një kandidat ka qënë i njëqindti, domethënë se ai nuk ka qënë cilësorë, nuk do të ishte i njëqindti por do të ishte i dyti, treti, katërti. Nëse në një strukturë dikush ka qënë i njëqindti, nuk do të ishte i njëqindti nëse me të vërtetë ka qënë cilësorë dhe me vlerë.“

7. Zgjedhjet lokale

Në tetor apo më vonë na presin zgjedhje lokale. Për zgjedhjen e kryetarëve të komunave, siç ju e dini, zgjedhjet organizohen në dy rrethe zgjedhore. Në të parin garojnë të gjithë, kurse në të dytin vetëm dy kandidatë të cilët kanë përfituar më së shumti vota. Por, çfarë nëse zgjedhjet lokale do të jenë në një rreth. Ata do të kushtonin shumë më lirë, nuk do të ketë mundësi për pazare politike (të cilat janë të interesit personal apo partiak) ndërmjet dy rretheve, por kryetarët e komunave do të zgjidheshin nga numri më i vogël i qytetarëve. Cili është qëndrimi juaj, a duhet të jenë zgjedhjet lokale në një apo dy rrethe?

Të ballafaquar me informatat se nëse zgjedhja e kryetarëve të komunave realizohet në një rreth, zgjedhjet do të kushtojnë më lirë dhe do të zvogëlohet mundësia për pazare politike, qytetarët të cilët kanë marrë pjesë në fokus grupe në masë të madhe e përshëndesin idenë për reforma vetëm në një rreth zgjedhor për kryetar të komunave. Një pjesë e madhe e të anketuarve e theksojnë përfitimin ekonomik nga kjo reformë.

„Mendojë se është më mirë në një rreth sepse të gjithë zgjedhjet edhe lokale edhe parlamentare kushtojnë shumë, dhe e gjithë kjo është në kurriz të qytetarëve të

Maqedonisë. Prandaj mendoj se në një rreth është më mirë.“ (grua, mbi 65 vjet, Maqedonase)

„Unë mendoj se nga më shumë aspekte është më cilësore që të shkojmë në një rreth zgjedhor. Nga aspekti ekonomik, do të ishte më lirë kurse në aspekt të cilësisë nuk do të ndryshojë, në rezultat nuk do të ndryshojë asgjë. Janë shumë të vogla mundësitë për të ndryshuar diçka në rrethin e dytë zgjedhor.“ (burrë, 50-65, Turk)

„Në rrethin e parë, po, kushton më lirë.“ (grua, 40-50 vjet, Maqedonase)

Gjithashtu, një pjesë e madhe e të anketuarve theksojnë edhe dëmin nga fenomeni i “pazareve politike” ndërmjet dy rretheve zgjedhore.

„Unë jam për një rreth. Ai që është i mirë le të zgjidhet në kohë, ai që është kryetar cilësor i komunës. Të shkohet me një rreth. Të mos ketë pazare pas rrethit të parë.“ (burrë, mbi 65 vjet, Shqiptar)

„Në këtë mënyrë ne do të mund të shmangnim ato pazare partiake politike që ndodhin pas rrethit të parë të votimit. Konkretisht në [KOMUNA E TË ANKETUARIT] në zgjedhjet e mëparshme që ishin realizuar në nivel lokal në vitin 2014 në mos gaboj, në rrethin e parë kishte shumicë të votave personi që ishte kandiduar nga [PARTIA 1]. Në rrethin e dytë janë kandiduar nga [PARTIA 2] DHE [PARTIA 1] dhe në fund në bazë të disa pazareve politike, ka fituar kandidati që kishte shumë më pak vota se kandidati nga partia tjetër politike. Por, në këtë mënyrë do të mund të shmangim këto pazare politike dhe partiake të cilat ndodhin nga përfundimi i rrethit të parë deri në rrethin dytë të votimit.“ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare).

- Nëse kandidati Juaj nuk merr vota të mjaftueshme që të hyjë në rrethin e dytë, a do të dilnit sërish që të voni, por për kandidat tjetër?
- A keni patur deri tani përvojë, që në rrethin e parë të votoni për një, kurse në rrethin e dytë për kandidat tjetër?

Të anketuarit kanë përvoja të ndryshme në lidhje me votimin në rrethin e dytë të zgjedhjeve. Një pjesë e të anketuarve kanë votuar për kandidatë të ndryshëm në rrethin e dytë nga ai për të cilin kanë votuar në rrethin e parë, një pjesë tregojnë gatishmëri që të bëjnë një gjë të tillë edhe deri tani nuk kanë përvojë të tillë, kurse të tretët janë kategorik se asnjëherë nuk do të votonin për kandidat tjetër në rrethin e dytë dhe se deri tani nuk e kishin bërë atë. Megjithatë, duket se, këto dallime janë të theksuara individualisht dhe se nuk janë në lidhje me karakteristikat gjinore, etnike, të moshës dhe arsimit të të anketuarve, si dhe me vendbanimin e tyre apo njësine zgjedhore.

8. Politika rinore

Sa prej interesave tuaja i shihni se janë pjesë e politikave të Qeverisë dhe ligjeve që i miraton Kuvendi? A keni menduar se si mundet që interesat e të rinjve të jenë më shumë të përfaqësuara në nivel nacional?

- A mendoni se keni kandidatë të mjaftueshëm të rinj të propozuar për deputet, kryetarë të komunave dhe këshilltarë? (Nëse jo, a mendoni se kjo është si rezultat i mungesës të përvojës apo ndonjë gjë tjetër, ndoshta mungesë e hapësirës që e lënë më të vjetrit).
- A jeni të gatshëm të votoni për kandidatët e rinj (nën 30)?

Të anketuarit nga të gjithë fokus grupet, dhe sidomos të anketuarit e rinj, në mënyrë dominante mendojnë se për Qeverinë dhe Kuvendin nuk janë prioritet interesat rinore, kurse një pjesë e të anketuarve këtu përmendin edhe përfshirjen më të vogël të të rinjve në procesin zgjedhor.

Mendojnë se duhet: të bëhet një përpjekje më e madhe për përmirësimin e mirëqënies të të rinjve, të jenë më shumë të përfshirë në rrjedhat shoqërore dhe krijimin e politikave. *„...të rinjtë aspak nuk kanë përfaqësues të vërtetë të të drejtave të tyre në Kuvend, e madje edhe Ligji për pjesëmarrje rinore i cili përfundimisht është miratuar në vitin e fundit ishte lobuar nga ana e organizatës joqeveritare, dhe jo sepse dikush në parlament ishte interesuar për të rinjtë.“* (grua, 30-40 vjet, Maqedonase)

Një pjesë e të anketuarve si arsye për faktorizimin e pamjaftueshëm të të rinjve në politikën publike kanë përmendur edhe vetë të rinjtë dhe proaktivitetin e tyre si arsye – *„ne të rinjtë mund të kënaqemi me shumë pak...ndonjëra nga partitë e mëdha të na thotë se do të nga gjejë vend të punës me vendim, aq, zëri jonë është heshtur.“* (grua, deri në 29 vjet., Rome).

Sugjerimet për përmirësimin e gjendjeve: përforsimi i zërit të universiteteve dhe forumeve universitare, nxitja e platformës rinore, simulimi rinor i kuvendit dhe qeverisë, kuotat përfaqësuese për të rinj, interesi më i madh rinor për pjesëmarrje në trajnime, seminare dhe procese për ngritjen e vetëdijes publike.

Një pjesë domethënëse e të anketuarve, mendojnë se ka numër të mjaftueshëm të deputetëve të rinj, këshilltarëve komunal dhe kryetarëve të komunave, megjithatë, një pjesë mendojnë se ka hapësirë edhe për përfshirje më të madhe.

Te të anketuarit më të rinj nga të gjithë fokus grupet ekziston një nuancë më e madhe e entuziazmit për votim të kandidatëve të rinj (energji, entuziazëm dhe përgatitje profesionale)

Të anketuarit si vërejtje kanë theksuar mospërvojën e të rinjve për pozitën e caktuar në larta në të cilat i shohin shumë shpesh, si dhe ndikimi të cilin mund të kenë më të vjetrit mbi to.

„nuk mundet punësimi i parë i të riut të jetë në funksionin ministër apo kryetar komune, duhet të kalojë në disa filtra...“ (burrë, 30-40 vjet., Shqiptar).

„kur do të ulen në karrike e ndryshojnë imazhin e tyre, nuk mund të flasësh me to, i intereson vetëm përqindja, përfitim...njësoj me ato në parlament. Kur janë të rinj janë të mirë, por më vonë, qoftë për shkak të funksionit apo se dikush i ka keqpërdorur...nuk janë njerëzit e njëjtë.“ (burrë, 50-65 vjet, Maqedonas).

Një pjesë e të anketuarve nuk do të votonin për një person të ri për kryetar komune, por pajtohen që të votojnë për të rinj për funksione përfaqësuese, me prirje më të madhe për të votuar më shumë të rinjtë për këshilltarë komune, se sa në nivel nacional.

9. Gratë në politikë

Në 15 vitet e fundit ligjet ndryshojnë në drejtim të përfaqësimit më të madh të grave në Kuvend (tani ka rreth 40% gra). A mendoni se duhet të ketë numër të barabartë të burrave dhe grave në Kuvend, 50-50%? A do të mbështesni ju personalisht ndryshim të tillë të kodit zgjedhor, nëse ai mund të miratohet me konsensus të gjërë politik?

- **A mendoni se ka numër të mjaftueshëm të grave të propozuara si kandidatë për deputet, kryetare të komunave dhe këshilltare? Nëse jo, pse është kështu? (mungesa e besimit apo përvojës, mungesa e kandidatëve cilësorë, politika është punë e ndyrë, nuk u është lënë hapësirë nga ana e burrave më në moshë, apo ndoshta nuk kanë kohë të mjaftueshme që të përkushtohen në politikë për shkak të kujdesit për shtëpinë dhe familjen)**
- **A shihni gjithnjë e më shumë gra në politikë të cilët meritojnë respektin tuaj?**
- **A ka grua në zonën / komunën tuaj për të cilën do ju vinte mirë që ta votoni?**

Dominon qëndrimi se burrat dhe gratë duhet të jenë njësoj të përfaqësuar në Kuvend, të gjithë gratë e anketuara kanë mbështetur konceptin e përfaqësimit të barabartë gjinor në Kuvend. *“mundësi të barabarta për pjesëmarrje politike, por edhe motivim për gratë në të ardhmen “ (grua, deri në 29 vjet, Shqiptare)*

Fokus grupi nga NJZ 5 pa asnjë mëdyshje është shprehur në mënyrë unanime “për” këtë raport të barabartë, ndërsa gjatë përgjigjeve në fokus grupin nga NJZ 3 është përfaqësuar fjalim më i ndjeshëm.

Një pjesë e të anketuarve vërejnë se nuk është gjithçka te kuotat, por se duhet të punohet në kontekstin shoqëror dhe inkurajimin e gruas dhe vetëm në atë mënyrë ajo do të jetë e përfaqësuar edhe në segmentet në të cilat nuk ekzistojnë kuota *„gratë janë të përfaqësuara vetëm atje ku ka kuota, dhe ajo është në parlament dhe në këshillat lokal, ndërsa në pozitat udhëheqëse në Qeveri dhe në përgjithësi, ku nuk ka kuota, gratë nuk janë mjaftueshëm të përfaqësuara. Në Qeveri mendoj se ka vetëm 4 ministre, kryetare të komunave ka vetëm 6 nga 81 komuna...Këtu është edhe anëtarësimi edhe në këshilla drejtues dhe mbikëqyrës dhe trupat drejtues ku gratë nuk janë të përfaqësuara aspak.“ (grua, 30-40 vjet., Maqedonase)*

Një pjesë e vogël e të anketuarve mendojnë se gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut i kanë të njëjtat të drejta si edhe burrat dhe nuk ka nevojë për angazhime shtesë në këtë drejtim.

Ndërmjet të anketuarve nga të gjithë fokus grupet dominon qëndrimi se gratë nuk janë mjaftueshëm të kandiduara për deputete, kryetare të komunave dhe këshilltare, por edhe në përgjithësi se nevojitet që të ketë më shumë gra në të gjithë pozitat, të jenë të përfshirë në masë më të madhe në të gjithë rrjedhat politike dhe shoqërore.

Si arsye kryesore për kandidimin e pamjaftueshëm të grave theksohen:

- Mentaliteti patriarkal tradicional në shtet;

„besimi është më i madh kur punën e njëjtë do e thoshte ndonjë person i gjinisë mashkullore, se sa nëse të njëjtën gjë ta thotë ndonjë grua.... kjo është mbizotëruese.“ (grua, deri në 29 vjet., Shqiptare)

- Mungesa e vullnetit të gratë që të futen në politikë për shkak të trajtimit të deritashëm shoqëror të marginalizimit, diskriminimit, manipulimit, respektit dhe autoritetit të pamjaftueshëm, fjalimit të pahijshëm të drejtuar drejtë grave të eksponuara, mungesës të mbështetjes nga shtëpia.

„Në portale kur do të publikohet diçka për gratë funksionere, ka shumë kandidate të cilat i ofendojnë në moral, jo çdo grua mund t'i tejkalojë...ajo vetëm do të largohet nga politika.”(grua, deri në 29 vjet Shqiptare).

Një pjesë e të anketuarve theksojnë se gratë duhet vazhdimisht të luftojnë për të drejtat e tyre, përderisa një pjesë mendojnë se edhe burrat mbajnë përgjegjësi, respektivisht duhet të punojnë më shumë në realizimin e të drejtave të grave.

A shohin të anketuarit më shumë gra në politikë që meritojnë respektin e tyre? Janë marrë përgjigje të ndara, por megjithatë mbizotëron përgjigja se nuk ka gra konkrete në politikë të cilat do i përmendnin se meritojnë respekt apo për të cilat do të votonin.

Qëndrimi se nuk ka gra në skenën politike të cilët meritojnë respekt dhe se nuk ka grua konkrete për të cilën do të votonin është më karakteristik për të anketuarit nga NJZ 1, por ky qëndrim dominon edhe te NJZ 2. Nga ana tjetër, më të prirur për të votuar gruan konkrete nga konteksti i tyre politik apo shoqëror si dhe që kanë shfaqur respekt ndaj grave në politikë janë të anketuarit nga NJZ 6, por edhe nga NJZ 5 kryesisht janë të identifikuarat gra të funksioneve të cilat meritojnë respekt, por theksohet se më shumë janë të pranishme gratë e tilla që janë politikisht aktive në nivel shtetëror, dhe jo në nivel lokal.

Përfundime – partitë politike

- Pjesa më e madhe e partive politike pajtohen me futjen e një njësie zgjedhore (me përjashtim të bllokut shqiptar të partive)
 - Në këtë pjesë nuk shohin rrezik në lidhje me përfaqësimin e vendbanimeve më të vogla dhe mjediset rurale (përjashtim është OBRM-PDUKM dhe BDI)
- Kanë qëndrim të ndarë në lidhje me ndryshimin e formulës zgjedhore (pothuajse gjysma e partive mendojnë se duhet të ketë ndryshim në drejtim të vlerësimit të barabartë të secilës votë dhe ndërprerje të favorizimit të partive të mëdha, kurse nga ana tjetër janë partitë të cilat ende nuk kanë qëndrim të qartë, që mendojnë se këto reforma duhet të shqyrtohen në kontekst të ndryshimeve më të mëdha dhe me debat më të gjërë publik, apo se ende nuk është koha për ndryshime)
- Pjesë e konsideruar e partive janë kundër futjes të pragut zgjedhor në kushte të ekzistimit të një njësie zgjedhore (përjashtim është Alternativa, OBRM-PDUKM, BDI, ARM)
- Pjesa më e madhe e partive politike janë për futjen e listave të hapura (përjashtim janë OBRM-PDUKM dhe AD) dhe me ndryshimin e tillë nuk shohin rrezik në lidhje me përfaqësimin e grave (përjashtim është Partia jote)
- Pjesa më e madhe e partive janë kundër futjes të vendeve të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike (përjashtim janë PDTM, BDI, Partia jote, PZHSHE, Integra)
- Pjesa më e madhe e partive theksojnë se qëndrimi i qytetarëve është i rëndësishëm gjatë ndërtimit të argumentit për ndryshimin e modelit zgjedhor (sipas një pjese të tyre, propozimet e tyre në lidhje me reformën zgjedhore janë në fakt rezultat i asaj që kërkojnë qytetarët);
- Reformat eventuale zgjedhore duhet të arrihen: demokratizimi i partive dhe shoqërisë, pavarësia e deputetëve në lidhje me liderët e partive politike, vlerësimi i barabartë i votës, përfaqësimi më i mirë i grupeve të ndryshme të interesit në politikë;
- Në numrin më të madh të partive nuk është diskutuar për modelin gjerman dhe përputhshmërinë e tij (por, janë të hapur për diskutim të mëtutjeshëm dhe mendojnë se këtij procesi duhet t'i paraprijnë analiza të hollësishme, shqyrtimi të përvojave të shteteve tjera, si dhe debat profesional në shoqërinë tonë);
- Dominon qëndrimi se zgjedhja e kryetarëve të komunave duhet edhe më tutje të organizohet në dy rrethe zgjedhore (përjashtim janë OBRM-PDUKM, Partia jote, dhe Integra).

Përfundime – qytetarë

- Në përgjithësi ekziston interes për politikë dhe tema politike;
- Pjesa më e madhe e të anketuarve rregullisht votojnë në zgjedhje;
- Në të gjithë njësitë zgjedhore dhe ndërmjet të gjithë kategorive të qytetarëve mbizotëron qëndrim negativ dhe dëshpërim nga mënyra në të cilën deputet ushtrjnë funksionin e tyre të përfaqësimit të interesave të qytetarëve. Konsiderojnë se deputetët në Kuvend realizojnë interesat e tyre personale dhe partiake, kryesisht janë besnik ndaj liderëve partiak dhe nuk realizojnë premtimet parazgjedhore të cilat ua japin qytetarët;
- Qëndrimi i të anketuarve është se nevojiten ndryshime të nevojshme në mënyrën e zgjedhjes të deputetëve. Ekziston mbështetje e përgjithshme për vlerësimin e barabartë të secilës votë, lënien e hapësirës më të madhe për partitë e vogla dhe futjen e një njësie zgjedhore për zgjedhjet parlamentare;
- Pjesa më e madhe e të anketuarve mendojnë se nuk duhet të shihet si problem përfaqësimi i vendeve më të vogla dhe zonave rurale kur territori do të organizohet në një njësi zgjedhore.
- Qëndrimi i përgjithshëm është se do të votonin për parti të vogël politike, duhet t'u jepet më shumë hapësirë sepse mendojnë se ndryshimet mund të ndodhin përmes tyre. Do të ishin shumë të gatshëm që votën e tyre ta japin për parti të vogla kur do të kishin vetëm një njësi zgjedhore.
- Dominon qëndrimi pozitiv për futjen e vendeve të garantuara për bashkësitë më të vogla etnike (përfshirë NJZ 4, mendim i ndarë NJZ 3);
- Në përgjithësi ekziston qëndrim pozitiv në lidhje me listat e hapura (vetëm disa pjesëmarrës theksojnë aspekte negative);
- Qytetarët të cilët kanë marrë pjesë në fokus grupe në masë të madhe pajtohen me idenë që kryetarët e komunave të zgjidhen në një rreth zgjedhor. Pjesë e madhe e të anketuarve theksojnë përfitimin ekonomik nga kjo reformë si dhe zvogëlimin e mundësisë për marrëveshje politike ndërmjet dy rretheve;
- Të anketuarit nga të gjithë grupet e fokusit, e sidomos të anketuarit e rinj, në mënyrë dominante mendojnë se për Qeverinë dhe Kuvendin nuk janë prioritet interesat rinore, kurse një pjesë e të anketuarve njohin edhe përfshirjen më të vogël të të rinjve në procesin zgjedhor.
- Shumica do të votonin për kandidat të ri për këshilltarë në nivel lokal (apo për deputet në nivel nacional);

- Dominon qëndrimi se burrat dhe gratë duhet të jenë të përfaqësuar në mënyrë të barabartë në Kuvend, të gjithë gratë e anketuara kanë mbështetur konceptin e përfaqësimit të barabartë rinor në Kuvend. Krahas futjes të kuotave, mendojnë se duhet të punohet në ngritjen e vetëdijes të njerëzve.
- Dominon qëndrimi se gratë nuk janë mjaftueshëm të kandiduara për funksione (sidomos ku nuk ka kuota);
- Ekziston vetëdija për votim për gra, megjithatë ende mjaftë qytetarë nuk njohin shembuj të tillë.

K r a h a s i m i	
Partitë politike	Qytetarët
<ul style="list-style-type: none"> • Në përgjithësi PËR futjen e një njësie zgjedhore • Në përgjithësi PËR futjen e listave të hapura • Numri më i madh janë KUNDËR futjes të mandateve të garantuara • Qëndrimi i qytetarëve është i RËNDËSISHËM gjatë ndërtimit të argumentit për ndryshimin e modelit zgjedhor • Dominon qëndrimi PRO zgjedhjes për kryetarë të komunës në dy rrethe zgjedhore 	<ul style="list-style-type: none"> • Në përgjithësi janë PËR futjen e një njësie zgjedhore • Dominon qëndrimi PËR futjen e listave të hapura • Dominon qëndrimi PËR futjen e mandateve të garantuara • Mbizotëron qëndrimi i fuqishëm NEGATIV dhe dëshpërimi nga mënyra në të cilën partitë përfaqësojnë interesat e qytetarëve • Dominon qëndrimi KUNDËR zgjedhjes të kryetarëve të komunave në dy rrethe zgjedhore

LISTA E BURIMEVE

1. Lijphart, A. *“Constitutional Choices for New Democracies”*. Bo Diamond, L. & Plattner, M. F. (Ed.). *“Electoral Systems and Democracies”*. Baltimore: Johns Hopkins University, 2006;
2. OSCE. *“The former Yugoslav Republic of Macedonia, Municipal elections, 15 October and 29 October 2017: Final Report”*. Skopje, 2017. Available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/367246>;
3. *“Electoral Systems”*. Official website of the Electoral Knowledge Network. Available at: <http://aceproject.org/ace-en/topics/es/esd/esd02/esd02e/esd02e03>;
4. Electoral Code (“Official Gazette of the Republic of Macedonia”, Nos. 40/06, 136/08, 148/08, 155/08, 163/08, 44/11, 51/11, 54/11, 142/12, 31/13, 34/13, 14/14, 30/14, 196/15, 35/16, 97/16, 99/16, 136/16, 142/16, 57/17, 67/17, 125/17, 35/18/, 99/18, 140/18, 208/18, 27/19, 98/19 and 42/20);
5. Каракамишева, Т. *„Избори и изборни системи“*. Skopje, 2004;
6. Norris, P. *“Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior”*. Cambridge, 2004;
7. Sartori, G. *“Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes”*. New York, 1997;
8. Siljanovska-Davkova, G. “On the Way of Allotment of Electoral Mandates – Electoral Models”, in “Constitutionalism, Universalism and Democracy”, Erasmus University, Rotterdam, 1999;
9. SUMNAL – Association for Development of the Roma Community. *„Анализа на програмите на политичките партии и застапеноста на Ромите и ромските прашања во Република Македонија“*. Available at: <https://sumnal.mk/wp-content/uploads/2017/11/Analiza-na-programite-na-politickite-partii-i-zastapenost-na-romite-i-romskite-prasanja.pdf>, Скопје, 2016;
10. Farrell, D. *“Electoral systems: A Comparative Introduction”*. New York, 2001;
11. Heywood, A. *“Politics”*. Basingstoke, 2007;
12. Hix, S., Johnston, R., McLean, I. *“Choosing an Electoral System”*, London, 2010.
13. https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/cs/w/pfa_e_final_web.pdf Beijing Declaration and Platform for Action (accessed on May 20, 2021)
14. <https://beijing20.unwomen.org/en/in-focus/decision-making> In Focus: Women in Power and Decision-making (accessed on May 20, 2021)

15. <http://rodovreactor.mk/subject/politics/graphs/izbrani-pratenici-column/#.YKUuOagzZPa> (accessed on May 25, 2021)
16. Larsrud, Stina, Taphorn, Rita, *Designing for Equality, Best-fit, medium-fit and non-favourable combinations of electoral systems and gender quotas*, International IDEA, Stockholm, 2005, [Designing for Equality](#) (accessed on May 19, 2021)
17. Reynolds, Andrew, Reilly, Ben, Ellis, Andrew, et alia, *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2005 [Electoral System Design: The New International IDEA Handbook](#) (accessed on May 21, 2021)
18. [https://www.quotaproject.org/ Quotas for Youth](https://www.quotaproject.org/Quotas%20for%20Youth) (accessed on May 21, 2021)
19. National Council for Law Reporting, "Laws of Kenya: The Political Parties Act, 2011," <http://kenyalaw.org/kl/fileadmin/pdfdownloads/Acts/PoliticalPartiesAct.pdf>. (accessed on May 25, 2021)
20. OSCE, "North Macedonia, Early Parliamentary Elections, 15 July 2020: ODIHR Special Election Assessment Mission Final Report", Skopje, 2020. Available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/465648>
21. <https://www.ipu.org/news/press-releases/2020-03/25-years-after-beijing-ipu-analysis-shows-gender-parity-possible> [25 years after Beijing, IPU analysis shows that gender parity is possible](#) (accessed on May 20, 2021)
22. [https://www.quotaproject.org/ Gender Quotas](https://www.quotaproject.org/Gender%20Quotas) (accessed on May 19, 2021)

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје
342.8(047.31)
342.82(497.7)(047.31)

SISTEMI zgjedhor i Maqedonisë së Veriut : si tësigurohet
përfaqësimi i drejtë në parlament / [autorët Zlatko Atanasov ... [и др.] ;
[përkthim nga gjuha maqedonase Eniena Aeti, Jetmir Ziba]. - Shkup :
Instituti nacional demokratik, 2022. - 78 стр. : илустр. ; 30 см

Превод на делото: Изборниот систем на Република Северна
Македонија : како да се обезбеди рамноправна и фер застапеност
во собранието. - Фусноти кон текстот. - Други автори: Dejan
Dimitrievski, Aleksandra Krsteska, Vojana Naumovska, Aneta Cekiq,
Jovan Bliznakovski, Milka Todorovska. - Библиографија: стр. 77-78

ISBN 978-608-4921-13-4

1. Atanasov, Zlatko [автор] 2. Dimitrievski, Dejan [автор] 3. Krsteska,
Aleksandra [автор] 4. Naumovska, Vojana [автор] 5. Cekiq, Aneta
[автор] 6. Bliznakovski, Jovan [автор] 7. Todorovska, Milka [автор]
а) Изборни системи -- Истражувања б) Изборен модел --
Македонија -- Истражувања

COBISS.MK-ID 56348165

ISBN 608-4921-13-2

9 786084 921134